

”Lapsen edun mukaista olisi, että vanhemmat pystyvät tekemään yhteistyötä hänen asioissaan.”

Sosiaalityöntekijöiden ammatillinen näkemys lapsen edusta olosuhdeselvityksissä

Minna Tuokko

Pro gradu- tutkielma

Sosiaalityö

2021

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Lapsen edun mukaista olisi, että vanhemmat pystyvät tekemään yhteistyötä hänen asioissaan.” Sosiaalityöntekijöiden ammatillinen näkemys lapsen edusta olosuhdeselvityksissä

Tekijä: Minna Tuokko

Koulutusohjelma/oppiaine: Yhteiskuntatiede/Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu –työ X Sivulaudaturtyö___ Lisensiaatintyö___

Sivumäärä:

Vuosi: 2021

Tiivistelmä:

Yleissopimuksessa lapsen oikeuksista 3 artiklan 1 kohta edellyttää, että jokaisessa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toiminnassa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (LOS 60/1991). Lasten oikeuksien komitean mukaan lapsen edun käsiteellä on tarkoitus varmistaa lapsen oikeuksien yleissopimuksessa tunnustettujen lasten oikeuksien täysimääräinen ja tehokas nauttiminen ja lapsen kokonaisvaltainen kehitys. Komitean mukaan lapsen etu muodostuu kaikista yleissopimuksessa määritellyistä oikeuksista. (Yleiskommentti 2013 nro 14, 3.) Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee sosiaalityöntekijöiden ammatillista näkemystä lapsen edusta asumista koskevissa riita-asioissa annetuissa olosuhdeselvityksissä. Tutkielman tarkoituksena oli tuottaa tietoa siitä, miten sosiaalityöntekijän ammatillinen näkemys lapsen edusta rakentuu kirjoitetussa tekstissä ja millaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät lapsen edulle antavat.

Tutkielmani on laadullinen tutkimus. Lähestymiskulma on kielen todellisuutta ilmentävä- ja luova luonne. Tutkielman aineisto koostuu 23:n vuonna 2019 laaditun olosuhdeselvityksen yhteenvedoista. Sosiaalityöntekijöiden ammatillista näkemystä lapsen edusta tarkastelen kahden tutkimuskysymyksen kautta: 1. Miten sosiaalityöntekijän ammatillista näkemystä lapsen edusta rakennetaan tekstissä? 2. Millaisia sisältöjä ja merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat lapsen edulle? Aineisto on käyty läpi temaattisen analyysin avulla. Tutkimusaineistoa on käsitelty ja arvioitu sisällönanalyysin keinoin.

Sosiaalityöntekijöiden ammatillista arviota ilmeni selkeästi vain olosuhdeselvitysten Yhteenveto ja johtopäätökset- kappaleissa. Lapsen etua käsitteleviä eri ilmaisutyyplejä oli löydettävissä seitsemän. Lapsen etu merkityksellistyi pääasiassa vanhemmuuden keskeisissä tehtävissä ja eron jälkeisessä yhteistyövanhemmuudessa.

Avainsanat: Lapsen etu, lapsen oikeudet, lapsen tarpeet, lapsen osallisuus, huoltoriita, olosuhdeselvitys.

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi: X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi: X

Sisälllys

1 Johdanto	1
2 Lapsen etu olosuhdeselvityksissä	6
2.1. Lapsen etu ja sen lähikäsitteet.....	6
2.1 Huoltoriidat ja olosuhdeselvitys	12
2.3 Huoltoriidoille altistavat tekijät	15
2.4 Sosiaalityöntekijät olosuhdeselvityksen laatijoina.....	19
3 Tutkimuksen tehtävä ja toteuttaminen	25
3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	25
3.2 Lähestymistapana kieli kirjoitettuna tekstinä ja merkitykset	26
3.3 Aineiston hankinta ja rajaaminen	29
3.4 Aineiston analyysi	31
3.5 Tutkimuksen eettiset lähtökohdat ja ratkaisut	35
4 Sosiaalityöntekijöiden ammatillisen näkemyksen rakentuminen.....	38
4.1 Yhteenvedojen rakentuminen	38
4.2 Vanhempien hakemukset perusteluineen	40
4.3 Lapsen näkemys.....	44
4.4 Muilta viranomaisilta saadut tiedot.....	54
5. Lapsen etua ilmentävät ammatillisten näkemysten sisällöt	59
5.1. Sosiaalityöntekijä ammatillisten näkemysten ilmaisutavat	59
5.2. Vanhemmuus.....	67
5.3 Eron jälkeinen yhteistyövanhemmuus.....	76
6. Yhteenvedo ja johtopäätökset	82
Lähteet.....	90
Liite 1 Sirpa Taskinen: Selvityksen sisältö (Taskinen 2001, 76–78)	96
Liite 2 Lapsiasianvaltuutetun Lapsenoikeuksien sopimuksen esite	98
Liite 3 Osallisuuden portaati, Lastensuojelun käsikirjasta	103
Liite 4 Barns behov i centrum (BBIC), Socialstyrelsens 2018.....	105
Liite 5 Helsingin sosiaalivirastossa BBIC-mallin pohjalta laaditut lastensuojelun arviointityövälineet (1-4)	106

Kuviot

Kuvio 1. Esimerkki aineiston käsittelyn prosessista.....	32
Kuvio 2. Lapsen edun kolmijako	33
Kuvio 3. Yhteenveto johtopäätöksineen- kappaleiden rakenne ja perustekijät.....	39
Kuvio 4. Vanhemmuuden puutteet lapsen kehitystä vaarantavina riskitekijöinä	75
Kuvio 5. Lapsen edun ammatillisen arvion rakentuminen	83
Kuvio 6. Lapsen edun merkityksellistyminen	86

1 Johdanto

Suomalaisessa yhteiskunnassa 2000-luvulla av(i)erot nähdään normaaleina perhe-elämän muutoksina (Castrén ym. 2019, 352). Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2019 Suomessa oli noin 110 000 lasta, joilla oli kaksi kotia ja näistä lapsista 40 000 asui yhtä paljon kummankin vanhemman luona. Perhetilaston mukaan samana vuonna uusperheitä oli vuoden lopussa 50 607 ja yhden vanhemman perheissä asui 127 901 lasta. Vanhempien ero koskettaa Suomessa vuositasolla noin 30 000 lasta. Erot koskettavat hyvin suurta osaa suomalaisia. (Tilastokeskus 22.5.2019.)

Tavanomaisesti ydinperheessä lapsen asioista sopiminen on osa jokapäiväistä aikuisten välistä kanssakäymistä ja vanhemmuuden vastuiden sekä tehtävien ajatellaan jakautuvan tasavertaisesti vanhempien välillä. Eron jälkeen ihmissuhteet, roolit, vanhemmuus ja lapsen asioista päättämiseen liittyvät asiat on määriteltävä uudelleen. Vanhemmuuden osa-alueista koostuu eron jälkeen monitahoinen palapeli, jonka palat vanhempien odotetaan sovittävän yhteistyössä yhteen. Tämän palapelin kokoaminen yhdessä ei välttämättä onnistu vanhemmilta ja lopputuloksena saattaa olla jopa vuosia kestävä huoltoriitakierre, joka työllistää laajasti sosiaalihuollon eri toimijoita. (Kuronen 2003, 113–114.)

Arviolta noin 90–95 % eronneista vanhemmista laatii kirjallisen sopimuksen lasten huollosta, asumisesta, elatuksesta ja tapaamisoikeudesta eron jälkeen. Prosentuaalisesti kattava kirjallisten sopimusten määrä ei kerro siitä, että sopimuksilla pystyttäisiin turvaamaan lapsille vakaa kasvuympäristö aikuistumiseen asti. Huoltoriitakierteet voivat alkaa suoraan sosiaalitoimessa lastenvalvojalla vahvistetusta sopimuksesta ja kestää lapsen täysi-ikäistymiseen saakka. (Antikainen 2007, 20–21; Hautanen 2010, 23.) Huoltoriitojen suhteellinen osuus sosiaalitoimessa tai tuomioistuimessa vahvistetuista sopimuksista on noin 4–5 % luokkaa. Vuositasolla kansallisesti tarkasteltuna käräjäoikeudet ratkaisevat noin 2000 huoltoriitaa, joka suhteutettuna kaikkiin lapsiperheitä koskeviin eroihin on noin 12 %:a (Hautanen 2010, 18).

Vaikeat huoltoriidat eivät ole ilmiönä uusi asia. Lapsista on kiistelty kautta historian. Jo Vanhassa Testamentissa kuvataan riitatilannetta, jossa kaksi naista kiisteli siitä, kumpi

heistä on lapsen oikea äiti. Naiset eivät päässeet kiistassa yksimielisyyteen ja päätyivät pyytämään kuninkaalta apua asian ratkaisemisessa. (1. KUN 3:16–27; Freeman 2007, 30). Tasaisin väliajoin huoltoriidat tai niihin liittyvät ilmiöt, kuten vieraannuttaminen, ylittävät uutiskynnyksen. Vuoden 2020 koronatilanne nosti julkisuuteen huoltoriidat, koska vanhemmat alkoivat perustella tartuntariskillä tapaamissopimuksen noudattamatta jättämisiään (esim. Valtavaara 11.9.2020; Lahti 29.3.2020). Huoltoriidat puhututavat ja koskettavat laajasti sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten työtä asiakas-tilanteiden kautta.

Huolto- ja tapaamisriidat ja niiden synnyttämät palveluiden tarpeet on huomioitu Lapsi- ja perhepalveluiden (LAPE) muutosohjelmassa nostamalla eropalveluiden kehittäminen muutosohjelman keskiöön (Nurmela & Kaittila 2019, 423). Myös Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa -hankkeessa (2019–2021) nämä seikat on nostettu tarkastelun kohteeksi. Hankkeen tavoitteena on LAPE-ohjelman mukaisesti kehittää monialaista ja -tieteellistä yhteistyötä lapsen edun ja turvallisuuden varmistamiseksi konfliktoituneissa huoltoriidatilanteissa. Hankkeen kohderyhmänä ovat vaativissa erotilanteissa elävät lapset, lasten läheiset, lasten vanhemmat, perheen kanssa työskentelevät ammattilaiset sekä osaamis- ja tukikeskuksia rakentavat julkisten palveluiden organisaatiot. Hankkeen tavoitteena on tutkimuksen keinoin lisätä tietoa vaikeista erotilanteista, vahvistaa lapsen asemaa ja vanhemmuutta sekä moniammatillisten ja monitieteisten yhteistyöverkostojen ja toimintatapojen kehittäminen. (LAPE; Ensi- ja turvakotien liitto 5.5.2021.)

Pro Gradu tutkielmassani tarkastelen, miten lapsen etu rakentuu sosiaalitoimen lapsen asumista koskeviin riita-asioihin annetuissa olosuhdeselvityksissä. Tarkastelun kohteena on sosiaalityöntekijän ammatillista näkemystä ilmentävä osuus olosuhdeselvityksissä, joka havaintoni mukaan sijoittuu selvityksen Yhteenveto- ja johtopäätökset-kappaleeseen. Tarkastelen ja havainnoin sitä, miten lapsen etu rakentuu kirjoitetussa tekstissä ja millaisia sisältöjä ja merkityksiä sosiaalityöntekijä lapsen edulle antavat. Olosuhdeselvityksen laatiminen katsotaan osaksi kunnan sosiaalihuollon työtehtäviä, mutta selvitys voidaan laatia vain tuomioistuimen pyynnöstä ja se annetaan tuomioistuimelle siinä määräajassa, jossa se on pyydetty (LHL 16 § 1 momentti; Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8 § 2 momentti).

Olosuhdeselvityksen tarkoituksena on tuottaa tuomioistuimelle sosiaalitoimen ammattilliseen asiantuntijuuteen pohjautuvia tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisuun mahdollisesti vaikuttavista seikoista. Tuomioistuin yksilöi selvitystä pyytäessään, mistä asioista selvitystä erityisesti tarvitaan. Selvitys voidaan laatia kuitenkin laajemmin, mikäli sosiaalilautakunta katsoo laajemmalla selvityksellä olevan merkitystä asian ratkaisun kannalta. Selvityksen tulee sisältää tiedot siitä, miten selvitys on tehty. Selvityksen laatiminen ja sitä varten hankittavat tiedot voivat hieman vaihdella riippuen selvityspyynnöstä ja aiheesta. Esimerkiksi lapsen asumista koskevat selvitykset ovat lähtökohtaisesti kattavampia ja laajempia kuin vaikka vain pelkkää huoltomuotoa koskevat selvitykset. (Terveys- ja hyvinvoinninlaitos 26.3.2021.)

Sosiaalityössä ja erityisesti lastensuojelussa lapsen etu on ydinkäsite, jolla perustellaan muun muassa päätöksiä ja asiakassuunnitelmia (Pösö 2012, 76). Lapsen edun käsite pohjautuu YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen (LOS 60/1991, erityisesti art. 3.), joka ratifioitiin Suomea koskevaksi vuonna 1991. YK:n Lasten oikeuksien komitean yleiskommentin (Yleiskommentti 2013 nro 14) mukaan lapsen etu nähdään dynaamisena käsitteenä, johon sisältyy paljon erilaisia jatkuvasti muuttuvia ja kehittyviä kysymyksiä. Lapsen edun sisältö pitää määritellä tapauskohtaisesti ja sopeuttaa kyseessä olevan lapsen erityistilanteen mukaisesti, jolloin otetaan huomioon lapsen henkilökohtainen tilanne, olosuhteet ja tarpeet. (Yleiskommentti 2013 nro 14, 5–9.)

Lapsen edun käsitteen sisällön määrittelyssä avuksi on otettu perus- ja ihmisoikeudet, joista muodostuu käsitteen ydinsisältö. Ydinsisältö ei voi vaihdella tapauskohtaisesti, mutta tilanne- ja tapauskohtaisuus sekä lapsen ja perheen olosuhteet voivat tuoda vaihtelua siihen. (Litmala 2002, 53–54.) Lapsen edun käsitteen joustavuus mahdollistaa käsitteen mukauttamisen perus- ja ihmisoikeuksien tarjoamien raamien sisällä yksittäisen lapsen tilanteeseen ja se voidaan rakentaa lapsen kehitymisestä saatavien tietojen pohjalta. Koska käsite on joustava, se mahdollistaa myös väärinkäytökset. Toisinaan lapsen etua voi olla vaikeaa tai lähes mahdotonta erottaa isän tai äidin edusta. (Pösö 2012, 77.)

Tuomioistuin luottaa olosuhdeselvityspyynnön myötä sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoon lapsen edun arvioimisessa (Aaltonen 2020, 309). Elisa Valkaman ja Marjukka Litmalan (2006, 104) tutkimusten mukaan lähes yhdeksässä tapauksessa kymmenestä

tuomioistuimien noudattaa pääpiirteittäin sosiaalityöntekijän olosuhdeselvitykseen kirjaamaa ratkaisuehdotusta päätöksissään. Vaikka sosiaalityöntekijällä ei ole päätösoikeutta lapsen huolto- ja tapaamisasioissa, on hänellä olosuhdeselvityksen myötä suuri vaikutusmahdollisuus asiassa. Sosiaalityöntekijän olosuhdeselvitykseen kirjaamalla ratkaisuehdotuksella voi olla hyvin mittavat ja kauaskantoiset vaikutukset lapsen ja hänen perheensä elämässä.

Konfliktoituneet huolto- ja tapaamisriidat koskettavat läheisesti omaa työkenttääni. Olen työskennellyt sosiaalihuollon lapsiperheiden palveluissa vuodesta 2007 lähtien. Lapsiperheiden palveluissa olen ehtinyt työskennellä muun muassa lastensuojelun avohuollossa, perheoikeudellisissa palveluissa ja viimeisimpänä perhesosiaalityössä vuodesta 2020 lähtien. Työskentelin perheoikeudellisissa palveluissa olosuhdeselvitysten laatijana vuosina 2010–2014. Alun perin tutkimukseni aihe on noussut asiakaskuntaani koskevasta havainnosta ja siitä, miten laajasti vaikeat huolto- ja tapaamisriidat synnyttävät sosiaalihuollon palveluiden tarvetta perheissä, ja miten usein lapsi jää vanhempien tuen tarpeiden varjoon näissä tilanteissa. Olen työssäni törmännyt usein siihen, ettei huoltoriitoja nähdä työkentällä ”kuuluvan mihinkään” tai ”kenellekään” ja näin ollen perheet ja erityisesti lapset jäävät ilman tukea ja apua tilanteissa, joissa he sitä erityisen paljon tarvitsisivat.

Tutkielmani etenee johdannosta lukuun kaksi, jossa tarkastelen lapsen etua ja sen lähi-käsitteitä, huoltoriitoja yleisesti ja tilastojen valossa sekä sosiaalityöntekijöiden asiantuntijaroolia olosuhdeselvitysten laatijoina. Esittelen luvussa kaksi myös aikaisempaa tutkimusta ja olosuhdeselvitystyöskentelyä ohjaavia ohjeita. Lisäksi taustoitatan olosuhdeselvitystyöskentelyä osana kuntien sosiaalihuollon työkenttää.

Luvussa kolme käsittelen kielen ja kirjoitetun tekstin merkitysten tutkimista ja ymmärtämistä. Esittelen tutkielmani lähestymistavan ja sisällönanalyysin viitekehyksen. Teoreettisen viitekehyksen hahmottelen puhutun kielen ja kirjoitetun tekstin todellisuutta luovan luonteen ympärille. Luvussa kolme kerron lisäksi tutkielmani toteutuksesta käytännössä. Kuvailen aineistoa ja sen hankkimista sekä kerron aineiston analyysistä. Tässä luvussa pohdin myös tutkimuksen eettisiä kysymyksiä.

Luvussa neljä esittelen sosiaalityöntekijöiden lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentumista olosuhdeselvitysten Yhteenvedo- ja johtopäätökset -kappaleessa. Ammatillisen näkemyksen rakentumista tarkastelen sisällönanalyysin näkökulmasta. Luvussa viisi erittelen sisällönanalyysin keinoin sosiaalityöntekijöiden lapsen edulle antamia merkityksiä olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa.

Luvussa kuusi kokoan tutkielmani tulokset lyhyesti yhteen ja esitän johtopäätökset.

2 Lapsen etu olosuhdeselvityksissä

2.1. Lapsen etu ja sen lähikäsitteet

Lastensuojelun kontekstissa lapsen edun käsitteen katsotaan syntyneen yli 40 vuotta sitten. Keskeinen teos on ollut vuonna 1973 Joseph Goldsteinin, Anna Freudin ja Albert J. Solnitin julkaisu *Beyond the Best Interests of the Child*¹, jota seurasivat samojen kirjoittajien teokset *Before the Best Interest of the Child*² ja *In the Best Interests of the Child*³. Kirjasarja perustuu kirjoittajien näkemykseen siitä, että vanhempien oikeudet ja vanhempien edut olivat keskeisinä ratkaisuperiaatteina tapauksissa, joissa käsiteltiin lapseen kohdistuvaa laiminlyöntiä, ja joissa lasta olisi nimenomaan pitänyt suojata vanhemmilta. Kirjoittajat yhdistivät asiantuntemuksensa oikeudellisista, psykiatrisista ja lapsen kehityksellisistä tarpeista ja tuloksena syntyi vetoamus lapsen edun ensisijaisuudesta. Tämä vetoamus on siitä lähtien ohjannut sosiaalityössä asiakastyön käytäntöjä, oikeuden päätöksiä ja tieteellistä keskustelua kentällä. (Pösö 2012, 78–79.)

Tarja Pösön (2012) mukaan alkuperäisteoksissa lapsen edun käsite tarkoittaa, että lasta koskevissa päätöksissä ja toimenpiteissä arvioidaan niiden vaikutuksia lapsen näkökulmasta ja erityistä huomiota kiinnitetään *lapsen tarpeisiin*. Lapsen tarpeiden osalta puolestaan keskeiseksi teoksissa nostettiin lapsen tarve kasvaa vakaissa oloissa saaden riittävästi huolenpitoa. Vakailta kasvuolosuhteilla ja riittävällä huolenpidolla alun perin tarkoitettiin lapsen ensisijaisen hoivasuhteen jatkumista. Myöhemmin lapsen edun käsitettä täsmennettiin siten, että se samaan aikaan korostaa lapsen tarpeiden toteutumista ja lapsen suhteiden ja identiteetin kehittymistä. (Pösö 2012, 79.)

Nykyään lapsen edun käsitteen ymmärretään olevan määrittelemätön, joustava ja se sisältää erilaisia käsityksiä. Eri yhteiskunnissa ja eri historian ajanjaksoissa lapsen etu on

---

¹ Goldstein, Joseph; Freud, Anna & Solnit Albert J. 1984: *Beyond the Best Interests of the Child*. The Free Press. UK.

² Goldstein, Joseph; Freud, Anna & Solnit Albert J. 1986: *Before the Best Interests of the Child*. The Free Press. UK

³ Goldstein, Joseph; Freud, Anna & Solnit Albert J.: 1986: *In the Best Interests of the Child*. The Free Press. UK.

nähty erilaisena. (Freeman 2007, 27.) YK:n Lasten oikeuksien komitean yleiskommentin mukaan lapsen edun sisältö pitää määritellä tapauskohtaisesti ja sopeuttaa kyseessä olevan lapsen erityistilanteen mukaisesti, jolloin otetaan huomioon lapsen henkilökohmainen tilanne, olosuhteet ja tarpeet. (Yleiskommentti 2013 nro 14, 5–9.)

LOS:in 3 artiklan 1 kohta edellyttää, että jokaisessa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toiminnassa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (LOS 60/1991). Lasten oikeuksien komitean mukaan lapsen edun käsiteellä on tarkoitus varmistaa yleissopimuksessa tunnustettujen lasten oikeuksien täysimääräinen ja tehokas nauttiminen ja lapsen kokonaisvaltainen kehitys. Komitean mukaan lapsen etu muodostuu kaikista yleissopimuksessa määritellyistä oikeuksista. (Yleiskommentti 2013 nro 14, 3.) Suomen perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on myös turvattava lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PeL 1999/731). Myös laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (AsiakasL 2000/812) ottaa kantaa siihen, että kaikissa sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä lasta, on otettava huomioon ensisijaisena ohjenuorana lapsen etu (Räty 2004, 85).

Lapsen edun periaate on vakiinnuttanut asemansa suomalaisen lapsioikeuden johtavana periaatteena 1980-luvun lapsilainsäädännön myötä. Lapsen edun painottamisen tavoitteena on opastaa oikeuslaitoksia kiinnittämään huomiota lapsen oikeuksiin lasta koskevassa päätöksenteossa. (Pösö 2012, 79; Aer 2012, 24.) Lapsen edun käsite on lainsäädännön näkökulmasta ohjeellinen ja sen sisällön ja merkityksen nähdään olevan sidoksissa siihen, mitä lakia missäkin tapauksessa sovelletaan. Toisin sanoen: koko oikeusjärjestyksen näkökulmasta lapsen edulla ei ole olemassa yhtenäistä ja kattavaa määritelmää. (Aer 2012, 25.) Suomen lainsäädännössä lapsen asemasta ja oikeuksista säädetään muun muassa perustuslaissa (1999/731, 6§), lastensuojelulaissa (2007/417), laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983/361 ja 190/2019) sosiaalihuoltolaissa (2014/1301), laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812, 10§) sekä esitutkintalaissa (2011/805, 7§).

Lapsen edun periaate merkitsee, että lapsen tarpeet tulee ottaa huomioon sekä kollektiivisesti koko lapsiväestöä koskien että erikseen kunkin lapsen kohdalla erikseen häntä

koskevassa päätöksenteossa (Mikkola 2004, 64). Lapsen etu otettiin Suomessa ensimmäisenä käyttöön päätöksen perusteluna lapsen huoltoa koskevissa tuomioistuimissa. (Aer 2012, 27). Lapsen huoltolain (LHL) keskeinen periaate on, että lasta koskevat sopimukset ja päätökset tulee olla lapsen edun periaatetta noudattelevia (Pösö 2012, 77; Rätty 2004, 85).

Sosiaalityössä, ja erityisesti lastensuojelussa, lapsen etu on ydinkäsite, jolla perustellaan muun muassa päätöksiä ja asiakassuunnitelmia. Käsite on moniselitteisen luonteensa vuoksi haasteellinen ja se aiheuttaa hämmennystä niin asiakkaissa kuin viranomaisissa. Käsitettä on yksilöity ja konkretisoitu Suomen lastensuojelulaissa ja se pohjautuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. (Pösö 2012, 76; Aer 2012, 26; de Godzinsky 2014, 13; Heinonen 2016, 243.) Lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsen edun käsite (best interests) ei viittaa yhteen ainoaa käsitykseen lapsen parhaasta, vaan siihen, että lapsen etu on huomioitava jokaisissa sosiaalisissa ja oikeudellisissa lasta koskevissa kysymyksissä. Lisäksi lapsen ihmisoikeudet ja hänen mahdollinen suojaamisen tarpeensa on huomioitava. (Aer 2012, 26; Mikkola 2004, 64.)

LSL:ssä (2007/417) lapsen etua määriteltäessä korostuu lapsen suotuisan kasvun ja kehityksen tukeminen sekä lapsen hyvinvoinnin edistäminen. Lastensuojelun arjessa lapsen etu tarkoittaa erilaisia ratkaisuja tehdessä tai arvioidessa sitä, että lapsen asioita puntaroitaessa tulisi ensisijaisesti muistaa lapsen oikeus erityiseen suojeluun. (Heinonen 2016, 250.) Yksi lapsen edun käsitteen sisältävä tehtävä sosiaalityössä ja lastensuojelussa on auttaa vanhempia tai muita huoltajia ymmärtämään lapsen iän mukaisia fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia tarpeita (Heinonen 2016, 251).

Virve-Maria de Godzinsky (2014, 13) ja Tarja Pösö (2012, 80–81) toteavat, että lastensuojelussa lapsen etu mielletään LSL:n 4§:n mukaisesti. Kyseinen pykälä määrittelee lastensuojelun keskeiset periaatteet, joiden tavoitteena on turvata lapsille seuraavat seikat:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmis-suhteet;
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;

- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. (LSL 2007/417, 4§.)

Lain muotoilut ovat helposti ymmärrettävää arkikieltä ja ne mukailevat hyvää lapsuutta koskevaa normistoa. Niistä on helposti tunnistettavissa läheisten suhteiden merkitys ja pysyvyyden korostaminen ja lapsen osallisuuden tärkeys (Pösö 2012, 81). Virve-Maria de Godzinzky (2014, 14) sekä Lois Kraus & Kayla Pope (2009, 181) toteavat, että harvemmin mikään yksittäinen asia ratkaisee lapsen edun, vaan lapsen edun arvioinnissa otetaan monipuolisesti ja laaja-alaisesti huomioon monia eri tekijöitä.

Erotilanteita koskien laissa voidaan nähdä kaksi lapsen etua keskeisesti määrittävää periaatetta, joilla pyritään turvaamaan lapsen suhteen jatkuminen eron jälkeen ja säännelään vanhempien toimintaa heidän erotessaan. Ensinnäkin molempien vanhempien merkitys lapselle korostuu LHL:n 1§:ssä, jossa painotetaan, että huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet lapsen ja hänen läheistensä välille. Kummankin vanhemman vanhemmuuden jatkumista edistetään laissa kirjatulla tapaamisoikeudella, jonka perusteella lapsella on oikeus ylläpitää suhdettaan kumpaankin vanhempaansa. Toinen keskinen periaate laissa on se, että vanhempien olisi ensisijaisesti suositeltavaa sopia keskenään lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. (Hautanen 2010, 17–18; LHL 1–8§).

Lapsen edun rinnakkaisina tai osittain päällekkäisinä termeinä pidetään *lapsen oikeuksia*, *lapsen osallisuutta* sekä *lapsen tarpeita* (Pösö 2012, 79; 82). Käsittelen näitä lapsen edun lähikäsitteitä ja niiden sisältöjä seuraavaksi lyhyesti. Lapsen oikeuksien käsite nähdään pohjautuvan YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen (ks. Liite 1.) ja ihmisoikeussopimukseen. Lainsäädäntöön liittyvänä käsitteenä lapsen etua lähestytään lapsuuden sosiologiasta käsin. Lapsen oikeuksien ymmärtäminen osana ihmisoikeuksia on vakiintunut suomalaiseen lastensuojeluluun lainsäädännön myötä. (Pösö 2012, 82.) YK:n lasten oikeuksien sopimuksella (60/1991) nähdään olevan tärkeä rooli lapsuutta määrittävänä linjauksena, koska sopimuksessa lapset asetetaan samanarvoiseen asemaan

aikuisten kanssa. Lasten yhdenvertaisuusperiaatteen rinnalle lasten oikeuksien sopimus nostaa neljä periaatetta: kunnioitus ihmisarvoa, kunnioitus lapsen perusvapauksia kohtaan, lapsen edun huomioon ottamista ja oikeusturvan takaamisen. (Pösö 2012, 83; Mikola 2004; 64.)

Lapsen osallisuudesta keskusteltaessa huomionarvoisina näkökulmina pidetään, miten lapsi voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa turvaamisen eteen tehtävää työtä. (Lastensuojelun käsikirja 14.4.2021). Lapsen osallisuus ymmärretään usein myös synonyymiksi *lapsen oikeudeksi tulla kuulluksi* tai *lapsen oikeudeksi osallistua itseään koskevien asioiden päätöksen tekoon*. Säädöstatolla (mm. LSL 5, 20, 86§ ja LOS 3. ja 6 art.) lapsen oikeus tulla tuulluksi on voimakkaasti turvattu ja sääntely myös velvoittaa viranomaisia toimimaan tietyllä tavalla. Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä, itseään koskevassa asiassa, mikäli hän siihen kykenee. Lapsen mielipide on myös otettava huomioon iän- ja kehitystason mukaisesti hänen asiaansa ratkaistaessa. (Yleiskommentti 2009 nro 12; de Godzinsky 2014, 17–18.) Erityisen tärkeänä lapsen osallisuutta pidetään lapsen hoivaa ja huolenpitoa koskevissa asioissa, joissa päättävältä on tavanomaisesti kuulunut aikuisille (Toivonen 2017, 120). Lapsella ei ole velvollisuutta osallistua, vaan hänellä on oikeus olla osallisena. Mahdollisuus olla osallisena on ratkaisevaa lapsen identiteetin kehittymisen kannalta. Osallistumalla itselleen merkityksellisiin yhteisöihin ja itseään koskevaan päätöksentekoon, lapsi oppii olemaan yhteisönsä jäsenenä ja elämään yhteydessä toisiin ihmisiin. (Lastensuojelun käsikirja 2021.)

Lastensuojelussa *lapsen oikeus* osallistua itseään koskevassa asiassa päätöksentekoon on jaettu *lapsen mielipiteen selvittämiseen* ja *lapsen kuulemiseen*. Mielipiteen selvittämisen ajatuksena on, että kaiken ikäisillä lapsilla on oikeus ilmaista oma mielipiteensä riippumatta iästä, sukupuolesta, kansallisuudesta tai terveydentilasta (Yleiskommentti 2009 nro 12 art. 9;34; de Godzinsky 2014, 19.) Lapsen kuulemisen termiä käytetään taas niin sanotuissa virallisissa kuulemisissa esimerkiksi huostaanoton yhteydessä, jolloin kuuleminen tehdään virallista protokollaa noudattaen. Lapsen kuulemisesta säätelee lastensuojelulaki (LSL 20§ mom. 2; 86§), jonka mukaan lapsella on oikeus tulla kuulluksi lastensuojeluasioissa huoltajansa rinnalla täytettyään 12 vuotta. (de Godzinsky 2014, 20.) Lain säädäntö nimittää tätä oikeutta puhevallan käytön oikeudeksi. Alle 12-vuotiaan

lapsen osalta puhevaltaa käyttää yleensä hänen huoltajansa tai huoltajan sijaiseksi määrätty edunvalvoja. 12 vuotta täyttäneellä lapsella on siis mahdollisuus vaikuttaa voimakkaammin työskentelyyn kuin nuoremmalla lapsella. (Lastensuojelun käsikirja 14.4.2021)

Lastensuojelun käsikirjassa (2021) lapsen osallisuutta kuvataan porrasmallilla. Porrasmalli perustuu siihen, että alhaisimmalla portaalla lapsella on vain vähän tai ei lainkaan mahdollisuuksia vaikuttaa ja mitä korkeammalle hän etenee portaita pitkin, sitä enemmän vaikuttamisen mahdollisuuksia hänellä on. Porrasmalli pohjautuu ajatukseen, että vaikuttamismahdollisuuksien lisääntyessä osallisuus kasvaa samassa suhteessa. Ratkaisevaa on kuitenkin lapsen oma kokemus siitä, että hän on saanut osallistua, vaikuttaa ja hän on tullut kuulluksi ja hänen näkemyksillään on merkitystä. (Lastensuojelun käsikirja 2021.) *Osallistuminen* tarkoittaa konkreettista mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. *Osallisuus* taas puolestaan viittaa laajaan, yksikön tunnekokemukseen siitä, että hän on mukana omaa elämäänsä koskevilla asioilla. Myös *oikeus olla osallistumatta*, on osa osallisuutta, koska se perustuu lapsen omaan valintaan. (Toivonen 2017, 120.)

Tuomioistuimissa lapsen osallistuminen itseään koskevien asioiden käsittelyyn on osa *oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä* (PL 21§) ja se on olennaista myös lapsen osallisuuden kokemuksen näkökulmasta. Osallisuuden merkityksestä huolimatta lapsen osallistumista tuomioistuin käsittelyyn ei nähdä ongelmattomana tai riskittömänä. Tuomioistuimen käsittelyyn osallistuminen voi olla lapselle traumaattinen kokemus ja lisäksi lapsella ei välttämättä ole edellytyksiä muodostaa järkevää ja itsenäistä mielipidettä riidanalaisesta asiasta. Lapsen osallisuus tuomioistuin käsittelyyn voi mahdollistaa aikuisille lapsen henkisen hyväksikäytön siten, että lapsen osallisuutta käytetään oman agendan ajamiseen. (Toivonen 2017, 121).

Risto Karttusen (2010, 38) mukaan lapsen kuuleminen tai lapsen mielipiteen selvittäminen tulisi toteuttaa yhdenmukaisesti ja lapsen kehitystason huomioiden. Suomessa lasta ei pääasiassa kuulla tuomioistuimessa, vaan lapsen kuulemisen hoitavat psykososiaalisen työn ammattilaiset, esimerkiksi sosiaalityöntekijät, jotka välittävät oikeudelle lapsen toiveet ja mielipiteet (mt., 38). Sosiaalityössä on vallalla *lapsen tarpeita* huomioiva näkemys, joka painottaa lapsen perustarpeiden huomioimista yksilöllisesti kussakin

kehitystasossa, samalla huomioiden ympäröivät olosuhteet, muun perheen elämäntavat ja arkirythmi. Perustarpeilla tarkoitetaan jokaisella lapsella syntymästään asti olevia fysiologisia perustarpeita, joiden tyydyttäminen on perusedellytys kaikella kehitykselle. Perustarpeita ovat muun muassa ruoka, lämpö, vaatetus, raitis ilma, lepo, toiminta sekä erilaisten elämän välttämättömyyden taitojen harjaannuttaminen. Pienempi lapsi on riippuvaisempi aikuisista ja ympäristöstään ja siitä, miten ne voivat huomioida hänen tarpeitaan. (Takala & Takala 1992, 104–105.)

2.1 Huoltoriidat ja olosuhdeselvitys

Hannele Forsbergin, Aino Kääriäisen ja Aino Ritala-Koskisen (2019, 248) mukaan sosiaalityön tutkimusta tarkasteltaessa on huomionarvoista, miten vähän erojen parissa tehtävää sosiaalityötä, eron jälkeistä vanhemmuutta ja huoltoriitoja on tutkittu Suomessa. Lapsen edusta erotilanteissa oppaan sosiaalitoimelle on kirjoittanut Sirpa Taskinen (Taskinen, 2001). Taskisen teos on edelleen paljon käytetty ja lainattu opas tutkimuksessa. Lapsen etua huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa on puolestaan tutkinut Kirsikka Linnanmäki (2019) oikeustieteellisen tiedekunnan väitöskirjassaan ja Marjukka Litmala on toimittajana teoksessa Lapsen asema erossa, jossa lapsen asemaa tutkitaan myös juridisesta näkökulmasta. Lapsen etua ja osallisuutta hallinto-oikeuden päätöksissä on tutkinut niin ikään juridisesta näkökulmasta Virve-Maria Toivonen (2012; 2014; 2017). Lapsen etua on tutkittu vähän opinnäytteissä ja niissä näkökulmana on lastensuojelu tai huoltoratkaisut (mm. Kajava 1997; Leppälä 2016; Lääkkö 2015).

Väitöstutkimuksessaan Maija Auvinen (2006, 254–259) havaitsi huoltoriitojen konfliktien tason ja tyyppien vaihtelevan. Auvinen jakoi huoltoriidat kolmeen perustyyppiin: (1) *tasapeliriidat*, (2) *psykososiaaliset riidat* ja (3) *patologiset riidat*. Tasapeliriidoissa tyyppilistä on, että riidan osapuolina on kaksi tasavahvaa huoltajaa. Psykososiaalisissa riidoissa vanhemmilla on psykososiaalisia ongelmia, kuten esimerkiksi päihdeongelma tai mielen-terveyden sairauksia, jotka vaikuttavat heidän kykyynsä huolehtia lapsesta. Patologisia riitoja Auvinen kuvasi toistuviksi ja pitkäaikaisiksi, jotka kestivät pahimmillaan lapsen täysi-ikäistymiseen asti.

Kansainvälisessä tutkimuksessa on tutkittu laajasti vuosina 1990–2000 huoltoriitatilanteita, eron jälkeistä vanhemmuutta ja niiden vaikutuksia lapsiin. Edward Kruk (2013) esittelee teoksessaan *The Equal Parent Presumption* (2013) aikaisempaa tutkimusta. Läpikäymäänsä tutkimusmateriaaliin nojaten hän toteaa kahden vanhemman osallistumisen ja jaetun vanhemmuuden olevan merkittävä voimavara lapselle ja hänen sopeutumisen eronjälkeiseen elämään. (Kruk 2013, 69.) Krukin mukaan edeltäneiden 15 vuoden aikana kansainvälisessä tutkimuksessa oli keskitytty tutkimaan erityisesti jaetun vanhemmuuden vaikutuksia lapsen ja perheen hyvinvointiin. Kirjallisuuskatsauksessaan Kruk (2013, 70–76) tiivistää keskeisiksi tutkimustuloksiksi seuraavat neljä seikkaa:

1. Lapset haluavat viettää yhtä paljon aikaa kummankin vanhemman kanssa eron jälkeen. 70 % prosenttia lapsista uskoo vuoroviikkoasumisen olevan paras tapa ratkaista heidän asumisjärjestelynsä eron jälkeen.
2. Vuoroasuminen toimii. Pohjois-Amerikassa suoritetuissa 33:ssa tutkimuksessa, joissa verrattiin vuoroasumista ja pääasiallisesti toisen vanhemman luona asumista keskenään, osoitettiin, että vuoroasuvat lapset voivat huomattavasti paremmin kuin pääasiassa vain toisen vanhemman luona asuvat lapset.
3. Vuoroasumisjärjestely palvelee myös vanhempia. Konfliktoituneiden huoltoriitojen riski vuoroasumisjärjestelyä toteuttavien vanhempien kohdalla laskee ajan myötä. Asumisjärjestelyssä, jossa lapsi asuu pääasiassa toisen vanhemman luona, riski huoltoriitakierteeseen päätymiseen kasvaa.
4. Sekä pohjoisamerikkalaiset että kanadalaiset tutkimukset osoittavat, että kodin ulkopuolella työskentelevät äidit ja isät käyttävät tällä hetkellä suunnilleen yhtä paljon aikaa lasten hoitoon viikossa. Äidit käyttävät aikaa lasten hoitoon keskimäärin 11,1 tuntia ja miehet 10,5 tuntia.

Krukin tutkimustuloslistan perusteella voidaan todeta, että eron jälkeisen perhe-elämän järjestelynä jaettu vanhemmuus parhaimmillaan toteuttaa lapsen etua. Suomessa lainsäädäntö määrittelee reunaehdot sille, miten lasten elämä tulisi järjestetään eron jälkeen ja millaisia rooleja viranomaisilla on erotilanteessa. Osassa käräjäoikeuteen päätyneissä huoltoriidoissa vanhemmat ovat eron jälkeen kyenneet sopimaan lapsen asioista, mutta riitautuneet myöhemmin – joskus hyvin piankin sopimuksen laatimisen jälkeen ja joskus vasta vuosien päästä. Tuomioistuimeen päätyessään vanhemmilla on edelleen mahdollisuus sovittelua riita-asiaansa ja osa riita-asioista saadaankin sovittua tuomioistuintyöskentelyn aikana. (Hautanen 2010, 17, 19–23.) Vuonna 2006 julkaistun selvityksen mukaan noin 70 % käräjäoikeuksissa annetuista lapsen huoltoa, asumista ja

tapaamisoikeutta koskevista päätöksistä on annettu suoraan niitä koskeviin hakemuksiin. Noin 20 % päätöksistä on annettu avioeron liitännäisvaatimuksiin ja loput 10 % sisältää elatusapuhakemusten liitännäisvaatimukset tai sopimukseen päätyneet tapaukset. (Valkama & Litmala 2006, 101.) Jopa kolmasosa kaikista tuomioistuimeen jätetyistä lapsen asiaa koskevista kanteista voidaan luokitella kiistattomiksi. Kiistattomia tapauksia tutkiessa on havaittu, että noin puolet tapauksista oli aidosti kiistattomia ja lopuissa tapauksissa toinen osapuoli ei ollut antanut vastinettaan asiaan lainkaan annetun määräajan puitteissa. (Valkama & Litmala 2006, 101.)

Lasten huoltoriita-asioissa on 2000-luvulla käräjäoikeuksissa käsitelty vuositason noin 1900–2000 hakemusta (Valkama & Litmala 2006, 101). Hieman yli puolessa tapauksista äiti on merkitty hakijaksi riita-asiaan. Yleisin vaatimus lapsen asiassa koskee lapsen huoltomuotoa (70 %) ja toiseksi yleisin vaatimus koskee lapsen asumista. Lapsen huoltomuotoa koskevista hakemuksista seitsemän kymmenestä koskee vaatimusta yksihuoltajuudesta ja kolme kymmenestä koskee vaatimusta yhteishuollosta. Lapsen asumista koskevista vaatimuksissa 60 %:ssa vaaditaan asumisen vahvistamista äidin luokse. Valkaman & Litmalan (2006, 102–103) mukaan tuomioistuin pyytää sosiaalitoimelta olosuhdeselvitystä 55 %:n riita-asian ratkaisun tueksi. Olosuhdeselvitystä pyydetään todennäköisemmin silloin, jos lasta koskeva riita-asia on ollut jo aikaisemmin vireillä käräjäoikeudessa tai jos esimerkiksi lastensuojelu on joutunut puuttumaan jossain vaiheessa perheen tilanteeseen. Annettujen olosuhdeselvitysten määrä on kasvanut 1990-luvun loppuun verrattuna. 1990-luvun lopulla olosuhdeselvityksiä annettiin keskimäärin noin 900 kappaletta vuodessa. Vuonna 2019 olosuhdeselvityksiä laadittiin sosiaalitoimessa yhteensä 1208 kappaletta. (Litmala 2002, 23; Terveystieteiden tutkimuskeskus 12.6.2020.)

Huoltoriitojen ajallista kestoa arvioitaessa on riidan katsottu alkavan hakemuksen jättämisestä käräjäoikeuteen ja päättyvän lopullisen päätöksen saamiseen. Hakemuksen jättämistä seuraa vastineen antoaika, jonka jälkeen määrätään valmisteluistunto. Valmisteluistunnon aikatauluun vaikuttavat sekä tuomarin että asiamiesten aikataulut. Valmisteluistunnossa sovitaan yhdessä riidan osapuolten kanssa olosuhdeselvityksen pyytämisestä sosiaalitoimesta. Tavoitteena on saada olosuhdeselvitys kolmen-neljän kuukauden kuluessa selvityspyyntöön toimittamisesta kuntaan. (Helevä-Vuoti & Leikas 2016, 33–35.) Todellisuudessa huoltoriidat kestävät keskimäärin kahdeksasta kuukaudesta 12

kuukauteen (Olosuhdeselvityksiä laativa sosiaalityöntekijä 8.3.2021). Kaikista huoltoriidoista vain alle neljänneksessä annettiin ratkaisu alle neljässä kuukaudessa ja noin puolessa tapauksissa ratkaisun saaminen kesti jopa yhdeksän kuukautta. Olosuhdeselvityksen hankkiminen sosiaalitoimesta pidentää prosessin kestoa, koska olosuhdeselvityksen laatiminen on aikaa vievää ja asiakkaat voivat joutua odottamaan selvitystyöskentelyn alkamista jonotilanteesta riippuen joskus puolikin vuotta. Olosuhdeselvityspyyntöä tehdessään käräjäoikeuden velvoite on arvioida, onko lapsen edun mukaista siirtää ratkaisun antamista siihen saakka, kunnes olosuhdeselvitys valmistuu (Helevä-Vuoti & Leikas 2016, 31).

Seuraavassa luvussa käsittelemme huoltoriidalle altistavia tekijöitä. Ymmärrän huoltoriitojen olevan yksi osa lapsen elinympäristöä, jonka luomisesta ja ylläpitämisestä vastuu on vanhemmilla yhdessä. Miellän siis lapsen elinympäristön osaksi vanhemmuutta ja näin ollen käsittelemme huoltoriidoille altistavia tekijöitä nimenomaan vanhemmuuteen, yhteistyövanhemmuuteen ja vanhempien keskinäisiin suhteisiin liittyvinä seikkoina.

2.3 Huoltoriidoille altistavat tekijät

Yleisesti perheen ajatellaan perustuvan vanhempien välisen parisuhteen varaan. Erotutkimuksissa on havaittu, että eronneiden vanhempien puheissa parisuhde ja perhe kiehtoutuvat tiiviisti yhteen. Marjo Kuronen (2003) nostaa artikkelissaan esiin Mia Sillmanin (1999)⁴ opinnäytetyön, jossa merkittäväksi havainnoksi nousi, että vanhempien kertoessa eropäätöksestä, he olivat valmiita luopumaan parisuhteestaan, mutta halusivat pitää kiinni perheestä. Kuronen (2003) tuo esiin myös Carol Martin ja Bren Nealen (1999)⁵ tutkimustuloksen, jonka mukaan erojen lisääntyminen yhteiskunnassa ei ole rapauttanut perhemoraalia, vaan aikuisten eropäätöksiä ohjaavat hyvin vahvasti lapsen tarpeet. Vanhemmat pyrkivät erotessaan ensisijaisesti luomaan lasten kannalta moraalisesti kestäviä ratkaisuja. (Kuronen 2003, 104–106.)

⁴ Sillman, Mia 1999: Kunnes rakkaus väliltämme kuolee. Avioero eroseminaarilaisten silmin. Pro Gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

⁵ Smart, Carol & Neale, Bren 1999: Family fragments? Polity Press. Cambridge.

Harvoin erotilanteessa vanhemmat päätyvät eroon yhtäaikaaisesti. Usein eropäätöstä työstää toinen, tai kumpikin vanhempi pitkään tahollaan, pohtien lähtemisen ja jäämisen eri puolia. Eroon kuuluviin tunteisiin vaikuttaa voimakkaasti se, onko ero ollut yhteinen vai yksin toisen osapuolen päätös. Tilastollisesti naiset päätyvät eroratkaisuun miestä useammin. Ero voi tulla toiselle osapuolella yllätyksenä. Se, joka kokee eropäätöksen yllätyksenä, voi kokea itsensä jätetyksi. Erpäätös voi ratkaista parisuhteen haasteet siinä kyseissä tilanteessa, mutta samalla käsittelemättömät ristiriidat voivat siirtyä ratkaistavaksi lasten huolto- ja tapaamiskysymysten yhteyteen. (Auvinen 2006, 61; Linnanmäki 2019, 109.) Huoltoriidoissa usein perimmäisiä syitä ovatkin parisuhteissa tyydyttämättä jääneet tarpeet, toiveet tai pettymykset, loukatuksi tuleminen, pelko, viha, katkeruus, moraaliset tai sosiaaliset arvot sekä unelmien kuoleminen. Myös taloudelliset aspektit liittyvät ainakin osittain emotionaalisten ja hyvinvointitoiveiden kariutumiseen. Lisäksi toisen osapuolen ”erovalmius” voi aiheuttaa katkeruutta ”jätetyssä osapuolella”. Mitä suurempia erimielisyyksiä tai konflikteja eroon liittyy, sitä todennäköisempää on, että parisuhteen käsittelemättömät asiat synnyttävät vanhempien välille huoltoriidan. (Auvinen 2006, 61–62; Linnanmäki 2019, 109–110.)

Eroon liittyy lukuisia menetyksiä. Eron yhteydessä ei luovuta pelkästään parisuhteesta, vaan eron yhteydessä saatetaan samalla menettää muun muassa rakkauden kohde ja rakkauden antaja, mahdollisuus läheisyyteen ja hellyyteen, yhteistyökumppani, hoitaja, auttaja ja läheinen ystävä. Eron myötä voi menettää myös mahdollisesti lasten läheisyyden, heidän jatkuvan läsnäolonsa elämässään sekä lasten myötä saadut tuttavuudet. Erolla on merkittävät vaikutukset niin sosiaalisiin kuin ekonomisiin elämän osa-alueisiin. Lisäksi eron myötä joutuu rakentamaan oman identiteettinsä uudelleen ja sosiaalinen status saattaa muuttua. Ero itsessään voi olla hyvin vaikea, sillä kyse on niin laajasti koko elämään vaikuttavasta pitkäaikaisesta muutoksesta. (Hokkanen 2005, 19.) Eroa vaikeuttaa entisestään se, jos toisella osapuolella on jo uusi puoliso. Uuden puolison ilmestyminen toisen osapuolen elämään pian eron jälkeen hankaloittaa vanhempien välisten eron ja parisuhteeseen liittyvien ristiriitojen käsittelyä ja näin sitä voidaan pitää myös yhtenä huoltoriidalle altistavana tekijänä. (Taskinen 2001, 14–15.)

Onnistuneessa parisuhteessa ajan myötä kumppanuus- ja kommunikaatiovaatimukset muuttuvat alun intensiivisestä ja seksuaalispainotteisesta suhteen historiaa,

sitoutumista ja lojaliteettia arvostavaksi. Tämä parisuhteen luontaisen kehityksen nähdään epäonnistuneen eron myötä huoltoriitaan päätyneissä tilanteissa. Huoltoriidassa luottamus toiseen osapuoleen on vähäistä eikä uskoa asioiden myönteisestä kehityksestä ole. Toisen kielteisenä nähdyt ominaisuudet korostuvat. Ihmissuhderiitoina huoltoriidat muistuttavat sosiaalisena konstruktiona sairautta. Huoltoriidoissa voi olla aineksia myös ylisukupolvisista kokemuksista. Ylisukupolvisuus tässä yhteydessä tarkoittaa sitä, että vanhemmat tavalla tai toisella tiedostamattaan toistavat lapsuudenperheisään omaksumiaan toimintamalleja. (Auvinen 2006, 63.)

Erojen lisääntymisen myötä vanhemmuuden merkitys näyttää kasvaneen. Parisuhde ja vanhemmuus ovat erkaantuneet toisistaan. Vanhemmuussuhde on noussut tärkeimmäksi eron jälkeiseksi perhesuhteeksi ja tietyllä tavalla sen toimiminen edellyttää vanhempien välisen parisuhteen säilymistä eron jälkeenkin. Vanhempien välinen parisuhde muuttuu eron ja erilleen muuton myötä lapsivälitteiseksi suhteeksi. Yleinen harhaluulo koskien eroja on, että vanhempien välinen suhde päättyy. Todellisuudessa suhde muuntautuu uudenlaiseksi eron jälkeiseksi ”eroliitoksi”. Vanhemmuus on tärkein eronneen perheen *perheyttä* jatkava tekijä. (Kuronen 2003, 106–107; Hokkanen 2005, 46.) Eronneiden vanhempien keskinäinen suhde vaikuttaa heidän vanhemmuuteensa ja näin ollen se vaikuttaa myös lapseen. Kuten mikä tahansa ihmissuhde, myös vanhempien väliset suhteet muuttavan muotoaan ajan myötä, tilanteiden muuttuessa ja lapsen tarpeiden muuttuessa kasvun myötä. (Hokkanen 2005, 46.)

Yhteishuoltoa ja vanhempien keskinäistä toimeen tulemistä pidetään tavoiteltavina asioina eron jälkeisessä perhe-elämässä. Yhteishuollon periaate sisältää ajatuksen vanhempien välisen yhteistyön jatkumisesta. Yhteishuollolla ei ole vakiintunutta toteuttamisen tapaa, joten vanhemmat joutuvat keskenään sopimaan keskinäisistä pelisäännöistään. Pelisäännöistä neuvottelu voi kuitenkin osoittautua ylivoimaiseksi tehtäväksi, sillä parisuhteen päättymiseen voi liittyä suuria tunnekuohuja. (Hokkanen 2005, 46.)

Vanhempien keskinäisen toimeen tulemisen haasteista ei mielellään puhuta. Huonoista väleistä puhuva vanhempi saattaa herkästi leimautua tai saattaa itsensä kyseen alaiseen valoon. Tiina Hokkanen (2005) summaa aikaisempia tutkimuksia todeten, että ne entiset puoliset, joilla on vaikeuksia sitoutua noudattamaan keskinäisiä sopimuksia ja

vanhemmuuden järjestelyjä, ovat keskimääräistä itsekeskeisempiä ja kyvyttömämpiä ottamaan huomioon toisen tunteita ja näkökulmaa. Lisäksi on havaittu, että heidän kasvatusasenteensa ovat vähemmän lapsikeskeisiä kuin niillä vanhemmilla, jotka pystyvät sitoutumaan vanhempien keskinäisiin sopimuksiin. (Hokkanen 2005, 47.) Yhteistyön haasteita esiintuovan vanhemman on myös havaittu herkemmin mustamaalaavan toista vanhempaa ja vaikuttavan toisen vanhemman ja lapsen mahdollisuuksiin ylläpitää suhdettaan (Gjerstad 2009, 36; Niemi 2013, 35).

Yksityiskohdiltaan erittäin tarkat (tapaamis)sopimukset lapsiin liittyen ja selkeät sekä yhdenmukaiset toimintamallit ja struktuurit kummankin vanhemman luona vähentävät vanhempien välisen kommunikaation tarvetta ja näin ollen tilaisuuksia uusien riitojen syntymiselle ei olisi tarjolla. Kun ei ole jatkuvasti tarvetta kommunikoida toisen vanhemman kanssa, vanhempien autonomia suhteessa toisiinsa myös kasvaa. Käänteisesti ajateltuna: suurpiirteiset vanhempien väliset sopimukset johtavat jatkuvaan yhteydenpitoon ja sovitteluun vanhempien välillä ja tämä edesauttaa uusien riitojen syntymistä. (Hokkanen 2005, 46–47.)

Hokkanen (2005) esittelee tutkimuksessaan Islannissa vuonna 1997 toteutetun erotutkimuksen⁶ tuloksia. Tutkimuksen mukaan vanhempien suurin riidan lähde oli keskinäinen kommunikaatio. Toiseksi suurimmaksi riitojen aiheuttajaksi nousivat tutkimuksessa vanhempien henkilökohtaiset rajat ja käyttäytymismallit kuten esimerkiksi toisen vanhemman luotettavuus tai päihteidenkäyttö. Hokkanen nostaa esiin myös Smartin ja Nealin⁷ (1999) tutkimustuloksia, jotka tukevat islantilaistutkimuksen tuloksia. Smartin ja Nealin mukaan hyvä vanhempien välinen kommunikaatio parantaa eronjälkeistä vanhemmuutta. Tässä yhteydessä kommunikaatiolla tarkoitetaan sitä, että kummankin vanhemman mielipiteitä kunnioitetaan ja he tulevat kuulluiksi. (Hokkanen 2005, 58.)

---

⁶ Júlíusdóttir, Sigrún 1997: An Icelandic study of five parental life styles: conditions of fathers without custody and mothers with custody. *Journal of Divorce and Remarriage*. 26 (3), 87–103.

⁷ Smart, Carol & Neale, Bren 1999: *Family fragments?* Polity Press. Cambridge.

2.4 Sosiaalityöntekijät olosuhdeselvityksen laatijoina

1980-luvun alussa, kun lainsäätäjät (LHL 8.4.1983/361) asettivat sosiaalityöntekijät erityiseen asemaan olosuhdeselvityksen antajina, perusteltiin ratkaisua sillä, että sosiaalityöntekijöillä on kyky olla lähellä ihmisten arkea ja arkitietoa (Forsberg ym. 2019, 253). Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta uudistettiin vuonna 2019. Uudistetussa laissa sosiaaliviranomaisen rooli eroon liittyvissä tehtävissä on nostettu aikaisempaa keskeisempään asemaan. Näin kävi muun muassa asiantuntijapalveluiden järjestämisvelvollisuuden osalta, olosuhdeselvityksen antamisen osalta sekä lapsen kuulemisen osalta. (Forsberg ym. 2019, 248.)

Olosuhdeselvityksen laatiminen katsotaan osaksi kunnan sosiaalihuollon työtehtäviä, mutta selvitys voidaan laatia vain tuomioistuimen pyynnöstä ja se annetaan tuomioistuimelle pyydettyssä määräajassa. (LHL 16 § 1 momentti, ja Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8 § 2 momentti.) Selvityksen tarkoituksena on tuottaa tuomioistuimelle sosiaalitoimen ammatilliseen asiantuntijuuteen pohjautuvia tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisuun mahdollisesti vaikuttavista asioista. Kuten lastensuojeluasetus (LSA 3§) edellyttää, myös olosuhdeselvityksen laatimisessa on huomioitava luotettavuus ja puolueettomuus. Näiden seikkojen turvaamiseksi selvitys valmistellaan pääsääntöisesti työparityönä. (Taskinen 2001, 68–70; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 27.8.2021.)

Tuomioistuin yksilöi selvitystä pyytäessään, mistä seikoista selvitystä erityisesti tarvitaan. Toisinaan selvityspyynnot ovat spesifejä ja toisinaan taas kattavia. Selvitys voidaan laatia tarpeen mukaan laajemmin kuin selvityspyyntö edellyttää, mikäli sosiaalilautakunta katsoo laajemmalla selvityksellä olevan merkitystä asian ratkaisun kannalta. Sirpa Taskinen (2001) ohjeistaa oppaassaan Lapsen etu erotilanteessa selvitystyöskentelystä seuraavalla tavalla:

”Selvitys tehdään haastatteleamalla molempia vanhempia ja kuulemalla lasta, jos tämä on niin kehittynyt, että hänen mielipiteensä voidaan ottaa huomioon. Jos tuomioistuin tai asianosaiset sitä pyytävät, tai muuten on perusteltua tarvetta, keskustellaan lasta ja perhettä tuntevien tahojen (esim. lastenneuvolan, päivähoidon tai koulun työntekijöiden) kanssa heidän lasta koskevista havainnoistaan.” (Taskinen 2001, 70.)

Tuomioistuimella on mahdollisuus lain puitteissa kutsua lapsi kuultavaksi omassa asiassaan. Lapsen kutsuminen kuultavaksi käräjäoikeuteen on kuitenkin yhä hyvin poikkeuksellista. Lapsen mielipiteiden, toiveiden ja näkemysten selvittäminen siirtyy selvityspyynnön myötä sosiaalilautakunnan tehtäväksi. (Taskinen 2001, 71.) Lasta on kuultava hänen huoltoaan, tapaamisoikeuttaan ja asumistaan koskevassa asiassa, mikäli se on lapsen kehitystaso huomioiden mahdollista ja mikäli se ei aiheuta haittaa hänen ja hänen vanhempiansa väliselle suhteelle (LHL 11§; Gottberg 2013, 179). Taskisen mukaan jo esikouluikäistä lasta voidaan kuulla kahden kesken olosuhdeselvityksen yhteydessä ja tätä nuorempia lapsia voidaan havainnoida vanhemman ja lapsen yhteisillä tapaamisilla. Mikäli lapsi jätetään syystä tai toisesta kuulematta selvityksen yhteydessä, on sosiaalityöntekijän pystyttävä perustelamaan ratkaisunsa selvitykseen. (Taskinen 2001, 72.)

Risto Karttusen (2010, 32) mukaan pitkittyneissä ja konfliktoituneissa huoltoriitatilanteissa on tärkeää, että lapsella on oma riidan ulkopuolinen työntekijä, joka kykenee asettumaan lapsen asemaan ja mahdollistaa lapselle hänen ajatustensa kuulemisen. Olenasta on, että tämä työntekijä ei asetu kummankaan vanhemman puolelle, vaan kykenee näkemään riitatilanteesta huolimatta kummankin vanhemman merkityksen lapselle. Erityisesti pienillä paikkakunnilla sosiaalityöntekijällä saattaa olla asiakasperheissä lukuisia samanaikaisia tai limittäisiä rooleja (esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijä, sopimuksen vahvistaja, etuuksista päättäjä ja niin edelleen), mikä Karttusen mukaan haastaa sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta lapsen työntekijänä ja olosuhdeselvityksen antajana. (Karttunen 2010, 32.)

Olosuhdeselvityksen tulee aina sisältää tiedot siitä, miten selvitys on tehty. Selvityksen laatiminen ja sitä varten hankittavat tiedot voivat hieman vaihdella riippuen selvityspyynnöstä ja aiheesta. Lapsen asumista koskevat olosuhdeselvitykset ovat lähtökohtaisesti kattavampia ja laajempia kuin vaikka vain pelkkää huoltomuotoa koskevat selvitykset. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 27.8.2021.) Taskinen (2001) on laatinut oppaaseensa rungon, jota selvityksen rakenteen tulisi noudattaa selvityspyynnön sisällöstä riippumatta (Liite 1). Taskisen laatima opas on aikansa tuote ja se heijastelee 2000-luvun alun arvoja ja käsitystä sosiaalityön ammattitaidosta. Opasta on alettu päivittämään

työryhmän voimin kesän 2021 aikana ja se valmistunee syksyn 2021 aikana. (Olosuhdeselvityksiä laativa sosiaalityöntekijä 8.9.2021).

Sosiaalityön ammatillinen tieto on teoriasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä nousevaa kasautunutta informaatiota tai ymmärrystä (Raunio 2009, 122; Payne 2014, 3). Maija Auvinen (2006) olettaa olosuhdeselvityksissä käytettävän sosiaalityön teoreettisen tietopohjan ja työskentelyä ohjaavien ajattelutapojen olevan ainakin osittain samoja kuin lastensuojelussa, sillä ainakin osassa kunnista olosuhdeselvityksiä laativat edelleen lastensuojelun sosiaalityöntekijät. Kun lapsen edun käsite oikeudellisena periaatteena on alun perin lähtöisin psykologian piiristä, voidaan toisaalta sen teoriapohjaa lähteä etsimään psykologisesta teoriapohjasta. Sosiaalityön teoreettiset juuret ovat psykologiassa, sosiologiassa ja filosofiassa. Näiltä tieteenaloilta tieto siirtyy sosiaalityöhön kunnioittaen sosiaalityön omaa etiikkaa, metodeja ja työn sisäisiä rakenteita. (Auvinen 2006, 116.) Kansainvälisen sosiaalityön määritelmän mukaan sosiaalityöntekijän ammatissa hyödynnetään ihmisen kehitystä, käyttäytymistä ja sosiaalisia järjestelmiä koskevia teorioita, kun analysoidaan monimutkaisia tilanteita ja pyritään muutokseen. (Raunio 2009, 58.) Olosuhdeselvitystyöskentelyssä sosiaalityöntekijän olennainen asiantuntemus liittyy nimenomana näihin kansainvälisen määritelmän mukaisiin teorioihin.

Kuten lastensuojelussakin, myös olosuhdeselvitysten antamisen osalta, sosiaalityön asiantuntijuus on hankalasti hahmotettava käsite (Heinonen & Sinko 2013, 125). Huoltoriatilanteissa olosuhdeselvityksiä laativan sosiaalityöntekijän työn päätavoitteena on turvata lapsen asema tilanteessa, jossa vanhemmat eivät sitä välttämättä oman komplisointuneen tilanteensa vuoksi pysty tekemään. Lapsen edun turvaaminen vaatii sosiaalityöntekijältä paitsi taitoa kohdata ja kuulla lasta, myös kokonaisharkintaa vaativassa tilanteessa. Kokonaisharkinta sisältää tietyn lapsen yksilölliseen tilanteeseen ja yksilöllisiin tarpeisiin pureutumista sekä eri seikkojen arvottamista. Tavallisesti sosiaalityöntekijä harkitsee monipuolisesti eri tekijöiden yhteis- ja liitäinnäisvaikutuksia, sillä harvoin mikään yksittäinen asia ratkaisee lapsen edun. (Taskinen 2001, 43.) Vaativa asiantuntijan arviointityöskentely edellyttää sosiaalityöntekijältä lapsen tilanteeseen liittyvää menetelmäosaamista ja dokumentointiosaamista. Sosiaalityöntekijän tulee kyetä analysoimaan laajasti lapsen ja hänen perheensä elämänsäkirjoa ja sen osa-alueita ja sitä, miten vanhemmat ovat eron jälkeen saaneet sovitettua nämä asiat yhteen. Tällaiseen

vaativaan asiantuntija-arviointityöskentelyyn antaa yliopistokoulutus valmiudet. (Heinonen & Sinko 2013, 126.)

Lapsen edun määritelmän ollessa monijakoinen, keskustelut siitä, mitä lapsen edun edistäminen missäkin yhteydessä merkitsee, ovat hyvin tavallisia. Tilanteissa, joissa lapsen etuun vedotaan arvokäsittienä, on henkilön kyettävä perustelemaan näkökulmaansa ja kuvailemaan kriteereitä, joilla hän on lapsen etua arvioinut. Arvoja ilmaisevat kriteerit ratkaisevat, onko henkilön lapsen etua koskeva näkemys yleisesti hyväksyttävissä. Kun sosiaalityöntekijöiden työtehtävänä on arvioida lapsen etua, hänellä on ammattinsa puolesta velvollisuus esittää perustelut näkemyksilleen. Sosiaalityöntekijöiden tehtävä on tällöin antaa lapsen edulle tilanne- ja tapauskohtaisesti tarkempi sisältö, joka pohjautuu yhteiskunnallisesti hyväksyttyihin arvoihin. (Aer 2012, 25.)

Lastensuojelussa lapsen edun arviointi pitää sisällään riskiarvion, jossa punnitaan lapsen olosuhteisiin, elämäntilanteeseen, hoitoon ja kasvatukseen liittyviä uhkia (Pösö 2012, 93; de Godzinsky 2014, 14). Riskiarvioon keskittyminen ei ole yksioikoista, sillä tällöin helposti lähdetään arvottamaan ensisijaisesti vahinkoja tai haittoja (niin sanotusti keskiössä on löytää huonoista vaihtoehtoista vähiten huono) ja lapsen etu ja oikeudet jäävät tällöin toissijaisiksi arviointiperusteiksi (Pösö 2012, 93–94). Olosuhdeselvitysten osalta sosiaalityöntekijöiden itsenäinen asiantuntijuus lapsen edun määrittelijänä edellyttää sitä, että sosiaalityö itsessään nähdään vuorovaikutukseen perustuvaksi toiminnaksi. Käräjäoikeus sekä organisaatio, jossa sosiaalityöntekijä selvitystä laatii, kyseenalaistavat omia tehtäviään hoitaessaan sosiaalityön asiantuntijuutta. Sosiaalityöntekijän on pyrittävä aktiivisesti rajaamaan käräjäoikeuden ja organisaationsa vaikutuspyrkimyksiä oman arviointityöskentelynsä ulkopuolelle. (Raunio 2002, 602.)

Käräjäoikeuden suunnalta tai kuntaorganisaation suunnalta tuleva sosiaalityön asiantuntemuksen kyseenalaistaminen voi käytännössä olla vain sitä, ettei näillä tahoilla ole ymmärrystä sosiaalityön dialogisesta luonteesta eikä toisaalta arvioinnin kannalta välttämättömästä vuorovaikutuksellisuudesta eri teorioiden, tieteenalojen, tahojen, asiakirjojen, asiakkaiden ja niin edelleen kanssa. Sosiaalityön asiantuntijuuden ydin on sosiaalisesti rakentunutta. (Raunio 2002, 602; Payne 2014, 3.) Sosiaalityön tietoperusta on monilajinen ja monialainen. Tietoperusta nojaa esimerkiksi empiiriseen tietoon,

teoriatietoon, menettelytapatietoon sekä henkilökohtaiseen kokemustietoon. Sosiaalityössä puhutaan myös käytännön viisaudesta ja hiljaisesta tiedosta. (Payne 2014, 5–6; Forsberg, Kääriäinen & Ritala-Koskinen 2019, 249.) Olosuhdeselvityksissä tietoa hankitaan keskustelemalla ja havainnoimalla vanhempia ja lapsia sekä tapaamalla heitä organisaation tarjoamissa puitteissa että asiakkaiden omissa toimintaympäristöissä. Lisäksi selvitystä varten hankitaan lisää tietoa muun muassa olemassa olevista asiakastietojärjestelmistä sekä pyytämällä lausuntoja viranomaistahoilta. (Helevä-Vuoti & Leikas 2014, 35–36.)

Sosiaalityöntekijä ja asiakas kohtaavat toisensa poikkeuksetta instituution asettamissa rakenteissa. Lapsen asumista koskevissa olosuhdeselvityksissä perheitä tavataan myös heidän omissa toimintaympäristöissään. Kohtaamispaikoista riippumatta sosiaalityöntekijä edustaa instituutiota ja näin ollen hän on instituution vallankäytön väline suhteessa asiakkaaseen. Instituutiosta käsin määritellään olosuhdeselvityksen sisältämät tapaamisten määrät, kokoonpanot, joissa asiakkaita tavataan, tapaamisajat sekä sosiaalityöntekijän rooli. Lisäksi sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaavat instituution sisällä asiakastilanteita koskevat skeemat ja rakenteet, sekä suoritteet, joita työnantaja sosiaalityöntekijältä edellyttää. Näitä suoritteita voivat olosuhdeselvitysten osalta olla tietyn tyyppiset kirjalliset lausuntopyynnöt, käyntikirjaukset tai haastatteluformaattien käyttö. Organisaation taholta vallankäyttö voi keskittyä työntekijöiden toiminnan kautta asiakstapaamisten ja toiminnan jäsentämiseen. Organisaatio voi esimerkiksi määritellä miten monta tapaamista olosuhdeselvitystyöskentely pitää sisällään ja mitä asioita kullakin tapaamisella olisi syytä käsitellä. Toiminnan jäsentyneisyys luo raamit olosuhdeselvitystyöskentelylle, mutta se voi olla myös rajoittava elementti, sillä se ei taas anna vapaata liikkumatilaa työntekijälle. (Niemi 2013, 35; 39.)

Teoksessaan Monisärmäinen sosiaalityö Granfelt ym. (1999, 256) kuvaavat sosiaalityössä kokemustiedon ja tutkimustiedon yhteisiä ulottuvuuksia käytännön työprosessia. Olosuhdeselvitysten yhteenvedot tiivistävät selvitysten aikana tehdyn sosiaalityön käytännön työprosessin ja ilmentävät sosiaalityöntekijöiden ongelmanratkaisuprosessia. Ongelmanratkaisu lähtee liikkeelle tutkimustehtävästä (käräjäoikeuden olosuhdeselvityspyyntö), jonka jälkeen lähdetään hankkimaan aineistoa asian selkiinnyttämiseksi. Aineistoa hankintaan muun muassa tapaamalla, keskustelemalla, havainnoimalla ja

hankkimalla muilta viranomaisilta lausuntoja ja lisätietoja asianosaisista. Tämän laajan kartoituksen jälkeen analysoidaan tilanne ja tehdään vaaditut ja tarpeelliset tulkinnat. Mikäli prosessissa on ilmennyt sellaisia seikkoja, joiden vuoksi annettuun selvityspyyntöön ei olla pystytty vastaamaan, ne pitäisi tuoda myös esiin yhteenvedossa. (Granfelt ym. 1999, 256.)

Olosuhdeselvityksissä sosiaalityöntekijöiden keskeisin tehtävä on tutustua asianosaisten arkitodellisuuteen, sillä juuri sieltä aikuisten ylläpitämien huoltoriitojen keskeltä löytyvät lasten arkitodellisuudet. Lasten arkitodellisuuteen sosiaalityöntekijät perehtyvät keskustelujen, havaintojensa ja hankittujen viranomaislausuntojen kautta ja niiden välityksellä. Asianosaisten ja muiden perheenjäsenten arkitodellisuus toimii yhtenä merkittävänä ammatillisen arvion rakennuselementtinä. Riitatilanteen täysin ulkopuolisen ammattilaisen tekemän selvityksen avulla on myös mahdollista havaita lapsen kannalta vahingolliset olosuhteet ja pyrkiä löytämään hänen kannaltaan paras ratkaisu. (Linnanmäki 2019, 107.)

Sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuuteen suhtautuminen huoltoriidoissa on vaihdellut sen mukaan, minkä tahon ääntä kuunnellaan. Osa juristeista mieltää sosiaalityön asiantuntijuuden olosuhdeselvityksissä avustajan rooliksi. Sosiaalityöntekijät itse hahmottavat olosuhdeselvitysten olevan laaja-alainen perheen ja lapsen tilanteen arviointityöskentely. Vaikka sosiaalityön ja oikeuden yhteistyötä huoltoriidoissa on tutkittu vähän, ovat tutkijat yksimielisiä siitä, että lasta koskevassa päätöksenteossa lapsen edun hahmottaminen edellyttää lain ja juridisen päättelyn lisäksi laajempaa asiantuntijuutta. Tieto ja ymmärrys perhe- ja läheissuhteista, sosiaalisten olosuhteiden vaikutusten arviointi lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin, tutkimusperusteinen tieto, monialaisuus, organisatoristen- ja yhteiskunnallisen tiedon asema ja hallitseminen ovat sosiaalityö asiantuntijuuden ydintä. Aikaisemmin asiantuntijuutta määriteltiin ensisijaisesti professiosta käsin. 2000-luvulla sosiaalityön ammatillisuutta on alettu arvioida myös moniammatillisuuden, verkostomaisuuden ja moniäänisyyden näkökulmista. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 29.)

3 Tutkimuksen tehtävä ja toteuttaminen

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Kuten olen tuonut esiin, lapsen edun käsite on moniulotteinen ja joustava ja sillä sisällöllisesti osittain päällekkäisiä rinnakkaiskäsitteitä. Lasta koskevassa päätöksenteossa keskeisin päätösperiaate on lapsen edun toteutuminen (Räty 2019, 199). Lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat riita-asiat ratkaistaan käräjäoikeudessa. Käräjäoikeus hankkii tarvittaessa olosuhdeselvityksen sosiaalilautakunnalta. Olosuhdeselvityksessä sosiaalitoimen tehtävä on täydentää oikeudenkäyntiaineistoa siten, että päätöksen teossa pystytään huomioimaan mahdollisimman laajasti kaikki asiaan vaikuttavat seikat. (Aaltonen 2020, 288–289.) Lastensuojelun työorientaation mukaisesti lapsen edun määrittely, huomioiminen ja ammatillinen arviointi nähdään sisältyvän tähän olosuhdeselvityksen tiedonantotehtävään (Räty 2019, 12). Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden ammatillisen näkemysten rakentumista lapsen edusta ja heidän lapsen edulle antamia sisältöjä ja merkityksiä olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa.

Tutkimustehtävää tarkentavat tutkimuskysymykset olivat:

- Miten sosiaalityöntekijöiden ammatillinen näkemys lapsen edusta rakentuu olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa?
- Millaisia sisältöjä ja merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat lasten eduille olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa?

Hahmottelen luvussa neljä lapsen edun rakentumista olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa tutkimalla ensin yhteenvedon rakennetta ja ilmaisutapoja sekä erittelemällä rakenteeseen sisällytettyä informaatiota lapsen edusta. Luvussa viisi kuvaan sosiaalityöntekijöiden lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentumista sisällöissä ja merkityksissä. Tutkielman tavoitteena on tuoda esiin sosiaalityöntekijöiden ammatillisen näkemyksen rakentumisen prosessia kirjoitetussa tekstissä hyödyntäen ammattikirjallisuutta aineiston tulkinnassa.

3.2 Lähestymistapana kieli kirjoitettuna tekstinä ja merkitykset

Tiedonsosiologian intresseinä ovat ”todellisuus” ja ”tieto”. Todellisuudella tarkoitetaan meitä ympäröivää ilmiöiden maailmaa, joka on olemassa meistä riippumatta. Tiedolla tarkoitetaan varmuutta siitä, että kuvattavat ilmiöt ovat olemassa. (Berger & Luckmann 1994, 11.) Päivittäinen elämämme näyttäytyy yhtenäisenä ihmisten tulkitsemana todellisuutena, jolla on subjektiivisia merkityksiä. Ihmiset tuottavat elämismaailmansa todellisuutta ajattelullaan ja toiminnallaan ja he pitävät sitä yllä oman toimintansa välityksellä. (Berger & Luckmann 1994, 29–30). Ihmisen perusolemukseen kuuluu jatkuva tulkintojen tekeminen ja pyrkimys ymmärtää kokemusmaailmaamme (Raatikainen 2004, 95).

Kaikki inhimillinen ajattelu on kielellistä ja kieli on olennainen osa inhimillistä toimintaa. Ympäröivän yhteiskunnan ja kielen välinen suhde on yhteen kietoutunut, dynaaminen ja monitasoinen. Toisten ihmisten ajatusten ja ympäröivän kielellisesti tuotetun yhteiskunnan ymmärtäminen on aina tavallaan tekstin tulkintaa. (Raatikainen 2004, 88; Pietikänen & Mäntynen 2009, 13.) Kielen avulla voimme nivoa yhteen kokemusmaailmamme eri osa-alueet ja näin luoda niistä mielekkään kaiken kattavan kokonaisuuden. Kielellä on kyky liikkua tilassa, paikassa ja ajassa. Se ei ole sidoksissa vain nykyhetkeen. Kielen avulla voidaan ylittää eri ihmisten välisten toiminta-alueiden kuiluja ja liittyä osaksi toisen ihmisen aikajatkumoa. Kirjoitetun kielen välityksellä voimme viestiä samalla sekä menneistä että tulevista asioista, joilla ei välttämättä ole suoraa yhteyttä nykyhetkeen. Kielellä on transsendentaalinen luonne. Kielellä voidaan tehdä näkyväksi milloin ja missä tahansa valtava määrä kokemuksia ja merkityksiä. (Berger & Luckmann 1994, 50; Itkonen 1966, 9.)

Kieli on todellisuudesta kertomisen väline. Se on samaan aikaan sosiaalisen todellisuuden tuote ja tuottaja (Eskola & Suoranta 1998, 141). Kieltä pidetään läpinäkyvänä, eikä sen itsessään uskota vääristävän sitä kuvaa todellisuudesta, jota sen on tarkoitus luoda. Kielen kuvaileva luonne herättää kuitenkin kysymyksen totuudenmukaisuudesta. Kielellisesti välitetyt kuvaukset todellisuudesta voivat olla totuudenmukaisia tai sitten ne voivat olla epätosia. Empiristisen näkemyksen mukaan ihmisillä on suora yhteys todellisuuteen. Todellisuus muodostuu irrallisista paloista, jotka ovat olemassa meidän

ulkopuolellamme ja joita me pyrimme nimeämään ja kuvailemaan kielen keinoin. (Alasuutari 2007, 82–86.) Tutkimalla kieltä saamme tietoa myös ympäröivästä yhteiskunnasta, kulttuurista, ajasta ja paikasta (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13).

Ihmisten ”arkiymmärrys” sisältää lukuisia itsestään selvänä pidettyjä tulkintoja päivittäisen elämän todellisuudesta. ”Arkiymmärrys” koostuu lisäksi useista esi- ja näennäistieteellisistä tulkinnoista ja selityksistä. Jos tavoitteena on kuvailla ihmisen jokapäiväistä arkiymmärryksen mukaista kokemusmaailmaa, on syytä ottaa huomioon nämä selitykset ja tulkinnat sekä todellisuuden itsestäänselvänä pidetty luonteenlaatu. (Berger ym. 1994, 30–31.) Ihmisen ilmaisukyvyllä on mahdollisuus objektivoitumiseen eli se voi ilmentyä inhimillisen toiminnan tuotoksena, kuten kirjoitettuna tekstinä. Kirjoitettu teksti ilmaisee tuottajansa subjektiivista prosessia ja se mahdollistaa merkitysilmausten siirtymistä välittömästä vuorovaikutuksesta välilliseen vuorovaikutukseen, jossa tekstin tuottaja ja tekstin lukija ovat vuorovaikutuksen osapuolet. (Berger & Luckmann 1994, 45.) Olosuhdeselvitykset ilmentävät sosiaalityöntekijän arviointiprosessia ja pyrkivät kuvaamaan asiakasperheen todellisuutta. Olosuhdeselvitys kirjallisena tuotoksena on väline, joka mahdollistaa sosiaalityöntekijän ammatillisen näkemyksen viestimisen sekä tuomioistuimelle että lapsen vanhemmille ja heidän asiamiehilleen. Olosuhdeselvityksessä sosiaalityöntekijät koostavat yhteen keräämiään tiedon paloja, joista yksi merkittävä palanen on asiakastapaamisten ja vuorovaikutuksen pohjalta syntynyt tieto.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen perustyyppi on *kasvokkain tapahtuva kohtaaminen*. Kaikki muut vuorovaikutustyytit juontavat juurensa kasvokkain tapahtuvaan vuorovaikutustilanteeseen. Kasvokkain tapahtuvassa vuorovaikutustilanteessa voidaan kokea toinen ihminen reaaliaikaisesti ja siinä ovat läsnä vuorovaikutuksen eri elementit kuten ilmeet, eleet, äänenpainot, katse ja niin edelleen. Kasvokkain tapahtuvassa vuorovaikutuksessa toinen ihminen on mahdollista kokea kaikessa subjektiviteetin rikkaudessa ja toinen ihminen on todellinen. Suhde toiseen ihmiseen on joustavampi kasvokkaisessa vuorovaikutustilanteessa, koska käsitys toisesta ihmisestä elää ja muovautuu jatkuvasti monivivahteisessa ja monijakoisessa vuorovaikutuksessa. Mitä kauemmas kasvokkain tapahtuvasta vuorovaikutuksesta mennään, sitä jäykemmäksi ja lokeroidummaksi suhde toiseen osapuoleen muuttuu. Vuorovaikutuksessa ihmiselle luonteenomaista on tyyppillä toisia ihmisiä ominaisuuksien tai piirteiden perusteella. Kasvokkain

tapahtuvassa vuorovaikutuksessa nämä tyypitykset ovat läsnä, mutta luovumme niistä herkemmin, jos huomaamme tyypityksemme virheelliseksi. (Berger & Luckmann 1994, 38–43.)

Kirjotetun tekstin kautta olemme epäsuorassa *vuorovaikutuksessa* toiseen ihmiseen. Epäsuorassa vuorovaikutustilanteessa emme ole niin alttiita korjaamaan toisesta ihmisestä tekemiämme tyypittelyjä, koska emme kohtaa hänen persoonallisuutensa välitöntä, jatkuvaa ja kiistämättömän todellista olemassaoloaan. Lukemalla kirjoitettua tekstiä voimme helpommin tehdä virhetulkintoja ja pitäytyä niissä. (Berger & Luckmann 1994, 39–43.) Sosiaalityössä dokumentointi ja erilaiset asiakaskertomukset ovat merkittävä osa asiakastyötä ja niiden tuottaminen liittyy aina tiedon prosessointiin. (Kääriäinen 2005, 159). Olosuhdeselvitysten kirjoittamisen haasteena on, miten kirjoittaa tiedon muodostuksen prosessista ja ammatillisesta näkemyksestä siten, että kaikki riita-asiassa työskentelevät ammattilaiset ja osapuolina olevat asiakasvanhemmat tekisivät tekstistä mahdollisimman vähän virhetulkintoja.

Kuten lapsen edulla, ei muillakaan tietyillä sanoilla ja ilmauksilla ole yhtä ainoaa staatista merkitystä, vaan merkitykset voivat kehittyä ja muuttua ja kieltä voidaan käyttää useammassakin merkityksessä tilanteista ja asiayhteyksistä riippuen. Kieli on notkea ja joustava resurssi. Sanojen merkityksiä tuotetaan neuvottelemalla niistä uudelleen kussakin kielenkäyttötilanteessa. Tästä käytetään termiä *merkityksellistäminen*. (Pietikäinen & Mäntynen, 2009, 12–13.) Kielelle annettujen merkitysten tutkiminen on kompleksista, koska merkitys-termin määrittely on monimutkaista. *Merkitys* voidaan jakaa kahteen eri osaan: *usuaaliseen* ja *okkasionaaliseen*. Okkasionaalisella merkityksellä tarkoitetaan sanan miellesisältöä, jonka kirjoittaja sanan kirjoittaessaan siihen yhdistää ja, jonka hän edellyttää myös lukijan ymmärtävän. Usuaalinen merkitys tarkoittaa sitä, että kirjoitettu sana merkitsee yleistä käsitettä. Okkasionaalinen merkitys on kapea-alaisempi ja sillä kuvataan aina olemassa olevaa konkreettista esinettä, olentoa tai toimintaa. Semantiikka, eli merkitysoppi, tutkii kielen merkityksiä. Semantiikka korostaa sanan merkitysten riippuvuutta *kontekstista*. Kontekstilla viitataan kirjoitetun sanan erilaisiin käyttöyhteyksiin. (Itkonen 1966, 351–356.)

Okkasionaaliset merkitykset olosuhdeselvityksissä ovat henkilöihin, paikkoihin tai instituutioihin viittavia sanoja, kuten ”äiti”, ”isä” ”sisko”, ”veli”, ”lääkäri”, ”neuvola”, ”koulu”, ”sosiaalityö”, ”käräjäoikeus” ja niin edelleen. Kun tekstistä kirjoitetaan yleisluontoisesti, vaikkapa ”perheestä” yhteisönä tarkoittamatta erityisesti juuri selvitykseen osallisena olevaa perhettä, kyseessä on usuaalisesti käytetty merkitys. (Itkonen 1966, 353.) Lapsen edulle annettuja merkityksiä pohtiessa, tulee aineistolle esittää myös *merkitysten maailman avainkysymykset*: Mitä tapahtuu, kun teksti ja lukija kohtaavat? Ja kuinka lapsen edun merkitykset muodostuvat? Mikä rooli merkityksiä arvioitaessa on kielellä, kielen muodoilla, tekstillä, kontekstilla ja mikä taas lukijoiden kulttuurisella sijoittuneisuudella? (Lehtonen 1996, 15–16.)

Sosiaalinen konstruktionismi on kielellisen tutkimusorientaation kattotermi. Olennaisena näkökulmana sosiaalisen konstruktionismin tutkimustavoissa on, että tutkimuskohteena on kieli, joka ymmärretään suhteelliseksi, käyttäjistä riippuvaiseksi, tilannesidonnaiseksi, seurauksia tuottavaksi ja merkityksiä luovaksi. Sosiaalinen konstruktionistinen tutkimusorientaatio ei pyri löytämään yhtä ainoaa absoluuttista totuutta, vaan sen näkemyksen mukaan kokemusmaailman todellisuudesta voidaan konstruoida lukuisia eri versioita. Sosiaalisen konstruktionistisen tutkimusotteen tunnuspiirteitä ovat: (1) kriittisyys itsestäänselvyksiä kohtaan (2) relatiivisuus (3) tiedon syntyminen sosiaalisissa prosesseissa ja (4) tiedon ja sosiaalisen toiminnan yhteenkuuluminen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2016.) Sosiaalista konstruktionismia pidetään kielellisen tutkimuksen laajempaan teoreettiseen viitekehykseen (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12).

3.3 Aineiston hankinta ja rajaaminen

Lapsen edun merkityksistä neuvottelu olosuhdeselvityksissä ja siihen liittyvät jännitteet, käytännöt, säännöt, ehdot ja seuraukset ovat tutkimukseni keskiössä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12). Olosuhdeselvitys, oikeusprosessi, huoltoriita ja sosiaalityö ovat ne *kontekstit*, joissa analysoin ja tulkiten kielen käyttöä (mt., 29). Tässä yhteydessä kontekstit vaikuttavat tekstin rakenteeseen ja sisältöön ja ne puolestaan vaikuttavat vuorovaikutustilanteeseen, joka syntyy tekstiä lukiessa kirjoittajan (tekstin) ja lukijan välille.

Tutkimukseni aineisto käsittää 23:n olosuhdeselvityksen yhteenvedot. Aineiston olosuhdeselvitykset on annettu käräjäoikeuksille vuonna 2019. Suomessa perheoikeudellisia päätöksiä tekeviä tuomioistuimia on kaikkiaan 27 (Forsberg, Kääriäinen & Ritala-Koskinen 2019, 250). Aineiston on salassapidettävää, jonka vuoksi aineiston tapausten keräämisen maantieteellistä sijaintia ei tässä tutkimuksessa tarkenneta. Salaamalla aineiston maantieteelliset sijainnit pyritään turvaamaan olosuhdeselvityksen kohteina olevien lasten ja perheiden anonymiteetti sekä olosuhdeselvitysten laatineiden sosiaalityöntekijöiden anonymiteetti. Olosuhdeselvityksissä mukana olleet lapset olivat selvityksen laatimisen hetkellä alakouluikäisiä eli 7–12-vuotiaita. Selvityksissä lasten mielipide oli selvitetty tapaamalla lapsia toimistolla ja havainnoimalla heitä kotikäyntien yhteydessä. Yhden selvityksen osalta lapsen kuuleminen ei toteutunut suunnitellusti.

Laadin tutkimuslupahakemukseni lokakuussa 2020 ja postitin ne tietosuojaselosteineen kuntien sosiaalivirastoihin marraskuun 2020 alussa. Tutkimuslupien saaminen kuntien sosiaalivirastojen asiakastietojärjestelmiin osoittautui haastavaksi vaiheeksi. Tutkimuslupahakemuksiin minulta pyydettiin tarkennuksia muutamaa otteeseen ja näin ollen tutkimuslupien saaminen vei suunniteltua pidempään. Tutkimusluvut sain joulukuun 2020 aikana ja aineistoa pääsin keräämään tammikuussa 2021. Sain sosiaalivirastoista listan vuonna 2019 laadituista olosuhdeselvityksistä ja keräsin aineiston itsenäisesti annettujen listojen perustella kuntien sosiaalivirastojen asiakastietojärjestelmistä. Keräsin aineiston sähköisinä pdf-tekstitiedostoina ja tallensin ne Bitlocker-salatulle muistitikulle. Aineiston keräämisen yhteydessä aineistosta häivytettiin asiakkaiden ja viranomaisten tunnistetiedot. Sosiaalivirastoista saadut listat 2019 laadituista selvityksistä palautettiin aineiston keräämisen jälkeen takaisin sosiaalivirastojen yhteyshenkilöille. Aineiston varsinainen kerääminen sujui mutkattomasti ja nopeasti.

Alun perin saatuja selvityksiä oli yhteensä 54 kappaletta. Aineiston laajuuden vuoksi rajasin aineistoa uudelleen ensin rajaamalla aineiston ulkopuolelle kaikki ”ei ala-kouluikäiset lapset”. Aineiston rajaaminen alakouluikäisiin lapsiin perustuu siihen, että arvioidessa lapsen etua, lapsen iällä ja kehitystasolla on merkitystä. (Takala & Takala 1992, 104–105.) Ajattelen kouluikäisten lasten tarpeiden olevan jossain määrin keskenään vertailukelpoisia – joskin on muistettava jokaisen lapsen ja perheen yksilölliset piirteet.

Aineiston luentavaiheessa tein lisärajausten, jonka jälkeen aineisto koski vain niin sanotusti *kokonaisia selvityksiä*, jossa selvitys kattaa kummatkin riidan osapuolet. Olosuhdeselvitystyöntekijät käyttävät termiä ”kokonainen selvitys” selvityksestä, jossa kummankin osapuolen ja lasten osuuden selvityksestä tekee sama työpari alusta loppuun. Kokonaisen selvityksen ollessa kyseessä useimmiten kumpikin osapuoli asuu samalla paikkakunnalla. Lisärajaus perustuu siis siihen, että selvityksessä on kuultu kumpaakin riidan osapuolta ja lasta. Vastakohtana täysipitkälle selvitykselle on ”*puolikas selvitys*”, jolla tarkoitetaan osuhdeselvitystä, jossa selvitetään vain toisen osapuolen ja lasten osuus. ”Puolikas selvitys” voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos toinen osapuoli asuu eri paikkakunnalla. Tällöin selvityksiä tehdään kaksi ”puolikasta” - kummankin osapuolen osuus tehdään omassa kotikunnassa. (Olosuhdeselvityksiä laativa sosiaalityöntekijä 8.3.2021)

3.4 Aineiston analyysi

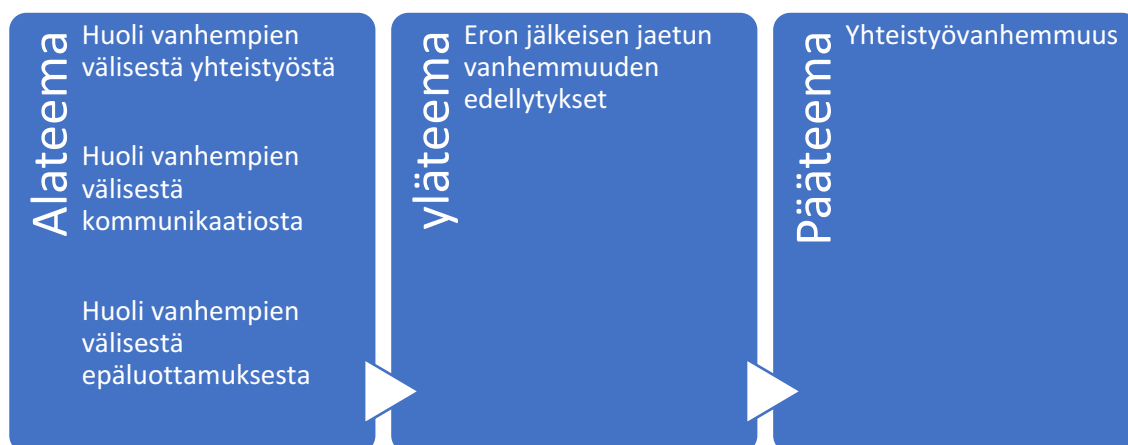
Laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysissä aineisto järjestetään tiiviiseen ja selkeään muotoon. Analysoinnin tavoitteena on informatiivisen arvon lisääminen koostamalla hajanainen aineisto selkeäksi ja yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Aineiston selkeyttämisen myötä helpotetaan luotettavien johtopäätösten tekeminen aineistosta. Aineiston käsittely pohjautuu loogiseen päättelyyn ja tulkintaan. Aluksi aineisto hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja kootaan uudelleen loogiseksi kokonaisuudeksi. Aineistoa käsitellessä analyysiä tehdään tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 91.)

Kerätty aineisto on pdf-tekstitiedostoina, fonttikoko on 12 ja rivinväli on 1. Alkuperäinen aineistoa on yhteensä 460 sivua, joista rajausten jälkeen analysoitavaksi jäi 49,5 sivua. Analysoitava sivumäärä kattaa osuhdeselvitysten Yhteenveto – ja johtopäätökset -kappaleet. Keskiarvoltaan yksi osuhdeselvitys on 20 sivun mittainen sisältäen yhteenvetokappaleen, joka on puolestaan keskimäärin 2,2 sivun mittainen. Aineiston keräämisen yhteydessä koodasin osuhdeselvitykset värikoodin, jotta minun on mahdollista erottaa selvitykset toisistaan. Keräämisen yhteydessä postin myös aineistosta pdf-editointiohjelman avulla kaikki henkilöiden, paikkojen ja viranomaisten tiedot sekä muutin

sellaiset yksityiskohtaiset kuvaukset yleisimmiksi, joista asiakkaat tai sosiaalityöntekijät olisi voinut tunnistaan.

Aloitin aineistoon perehtymisen etsimällä aineistosta kaikki sisällöt, jotka ilmentävät sosiaalityöntekijän ammatillista näkemystä ja kannanottoja. Nimesin sosiaalityöntekijän näkemystä ilmentävät sisällöt joko niissä esiintyvien toistuvien ilmaisujen tai kirjoitustavan perusteella. Jaottelin tekstikatkkelmat sisältöjen mukaisiin kategorioihin, pilkoin tekstin osiin ja pelkistin niissä käytettävät ilmaisut. Pelkistetyt ilmaisut järjestelin teemoittain. Teemojen järjestelyn yhteydessä pohdin pelkistettyjen ilmaisujen suhdetta toisiinsa ja rakensin niistä ala- ja yläteemoja. Tämän jälkeen laadin analyysin temaattisen kartan, jossa määrittelin ja nimesin teemat. Lopuksi laadin kirjallisen raportin. (Tuomi & Sarajärvi 2018,104–105; 135–136.) Kuvio 1 havainnollistaa aineiston käsittelyprosessia.

Kuvio 1. Esimerkki aineiston käsittelyn prosessista

Temaattista karttaa rakentaessa ja aineiston pelkistämisessä hyödynnän Lapsiasianvaltuutetun Lapsen oikeuksien sopimuksen esitettä "Tiedätkö lasten ihmisoikeuksista?" (Liite 2.), Lastensuojelun käsikirjasta löytyvää lapsen osallisuutta kuvaavaa porrasmallia (Liite 3.) sekä Suomeen Ruotsista kantautunutta lastensuojelun arvioinnin työvälinettä Barns behov i centrum (BBIC), joka pohjautuu LOS:een ja Ruotsin sosiaalipalvelulakiin (2001: 453). BBIC-mallin osalta käytössäni ovat olleet Helsingin sosiaaliviraston laatima versio arviointityövälineistä (liite 5). Edellä mainitut työvälineet ja esitteet auttoivat minua hahmottamaan ja havaitsemaan aineistosta juuri ne asiat, joita tutkimuksen kannalta on olennaista löytää.

Kuvioon 2 olen koonnut lapsen edun määritelmän keskeiset sisällöt.

Kuvio 2. Lapsen edun kolmijako

Kuvio 2 ei tarjoa tyhjentävää vastausta lapsen edun sisällöstä. Sen merkitys on suuntaa antava ja olen hyödyntänyt kuvion tarjoamia suuntaviivoja aineistoa analysoidessani. Kuvio auttoi minua pysymään fokuksessa ja palaamaan tutkimuskysymyksen äärelle. Kuvio auttaa myös hahmottamaan, miten laajasta termistä todellisuudessa on kyse. *Lapsen osallisuutta* kuvaavan sisällön poimin Lastensuojelun kirjan osallisuuden portaita käsittelevästä osiosta (liite 3). *Lapsen tarpeita* koskeva alakohta sisältää puolestaan vapaasti suomennettuna Socialstyrelsen (2018) BBIC-kolmiomallin eri sivujen sisältämät asiat (Liite 4). Sosiaalityöntekijän näkemystä lapsen edusta havainnoin poimimalla aineistosta tekstityyppejä. Lapsen edulle annettuja sisältöjä etsin aineistosta myös edellä mainittuja työvälineitä (Liitteet 2–4) hyödyntäen.

Aineiston luentatapani on teorialähtöinen, sillä lähestyin aineistoni analyysia lapsen edun viitekehyksistä. Peilaan tutkimusaineiston sisältöä valmiiseen teoriapohjaan ja tarkastelen, sopiiko valitsemani teoriakehys tähän yhteyteen, ja jos sopii, mitä aineisto sen avulla meille kertoo. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Metsämuuronen 2005,

213.) Laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysissä tavoitteena on saada tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiiviissä ja yleistetyssä muodossa. Lisäksi pyrkimyksenä on kytkeä ilmiö laajempaan kontekstiin ja aikaisempiin tutkimustuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87–88; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Tutkittavan asian kannalta on tärkeää, että tutkimustulos ei ole vain luettelo pilkottuja ja luokiteltuja asioita. Aineiston analyysin johtopäätökset syntyvät systemaattisen aineiston läpikäymisen ja lukemisen tuloksena. Analyysiin ei ole olemassa valmista kaavaa tai teknisiä työkaluja, vaan kyseessä on luova prosessi, joka vaatii tutkijalta kekseliäisyyttä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117–118, 145; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Aineiston analyysia ohjaavat vahvasti tutkimuskysymykseni (Salo 2015, 172). Aikaisempien työelämän kokemusteni vuoksi on tärkeää, että tiedostan tutkijana omat ennakkoletukseni, käsitykseni ja tietämykseni tutkittavasta aiheesta. Tutkijana pyrin tietoisesti unohtamaan aikaisemman tietämykseni aiheesta ja pyrin varmistamaan, etteivät ne vaikuta analyysiin millään tavoin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–109; Mäkinen 2006, 30.) Ulla-Maija Salo (2015) kritisoi tutkijan mahdollisuutta lähteä analyysiin ”puhtaalta pöydältä”, koska tutkija ei voi ”kadottaa aikaisempaa kokemustaan ja tietojään”. (Salo 2015, 172.) Jouduin painimaan aineistoni kanssa todella paljon, koska luin hyvin pitkään aineistoani sosiaalityöntekijänä, en tutkijana. Minun oli vaikea muuttaa luentatapaani. Olosuhteiden pakosta jouduin aineiston luenta- ja analyysivaiheessa pitämään pitkiä taukoja. Taukojen aikana sain aineistoon riittävästi etäisyyttä, joka puolestaan mahdollisti aineiston uudelleen lähestymisen tutkijan roolissa.

Havaitsin, että sosiaalityöntekijän ammatillista näkemyksiä ilmentäviä tekstejä edelsi usein tietynlainen rakenne, joka oli luonteeltaan taustoittavaa informatiivista tekstiä. Lapsen edun rakentumista hahmottelin aineistoissa selkeästi tunnistettavien toistuvien rakenteiden kautta. Näitä rakenteita pyrin tunnistamaan toistuvien ilmaisujen kautta. Keskityin myös tarkastelemaan aineistosta tekstien välistä vuoropuhelua ja sitä, miten ne tukevat toisiaan (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Jaoin toistuvat ilmaisut kahdeksaan eri kategoriaan joko niissä esiintyvien ydinsanojen tai ilmaisutavan perusteella. Nämä esittelen myöhemmin luvussa 5.1.

Olen analysoinut aineistoa sisällönanalyysin keinoin. Aineisto on poikkileikkaus tutkittavasta ilmiöstä ja pyrin analyysini avulla luomaan sanallisen tiiviin, selkeän sekä informatiivisen kuvauksen tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 64). Tutkimukseni lähtökohtana on näkemys kielestä sosiaalisena toimintana ja tiedon tuottamisen välineenä. Kielillä ei ole yhtä ainuttakaan pysyvää merkitystä, vaan merkitykset syntyvät käyttötilanteissa uudelleen neuvottelujen kautta. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 3–5). Analyysini tavoitteena on järjestellä hajanainen aineisto mielekkääksi kokonaisuudeksi, jotta siitä voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 64).

Sisällönanalyysiä tehdessäni olen tutkijana liikkunut hermeneuttisella kehällä. Olen aloittanut analyysin useasta kohdasta useita kertoja ja palannut samoihin kohtiin uudelleen ja uudelleen. Tutkimuksen edetessä tutkimuskysymykset ja analyysi ovat olleet jatkuvassa vuoropuhelussa, ja ne ovat eläneet prosessin edetessä toisiaan täydentäen. Tutkijana koen mahdottomana kirjoittaa auki kaikkia niitä seikkoja, joita tutkimuksen yhteydessä olen analysoinut, joten pyrin pitäytymään tutkimuskysymykseni asettamissa rajoissa. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 143–145.) Lapsen edun rakentumista aineistossa lähdin tutkimaan toistuvien tekstin rakenteiden kautta.

3.5 Tutkimuksen eettiset lähtökohdat ja ratkaisut

Tutkijan toimintaan ja analyysin toteuttamiseen vaikuttavat tutkijan aiempi elämänkokemus (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–109). Oma ennakkokäsitykseni lapsen edusta ja sen rakentumisesta olosuhdeselvityksissä on muodostunut oman työhistoriani kautta. Olen toiminut vuosina 2010–2014 työtehtävässä, jossa työni oli olosuhdeselvitysten laatiminen ja antaminen tuomioistuimelle. Kiinnostukseni tutkittavaa aineistoa kohtaan nousee tästä työelämän kokemuksesta. Tutkimuksen fokukseen on puolestaan vaikuttanut nykyisessä työssäni perhesosiaalityössä paljon esillä olevaan Lapsen edun arviointi -keskustelu. Olen seurannut aktiivisesti huoltoriitoja koskevaa keskustelua julkisuudessa ja tutustunut huoltoriitaa sivuaviin ja siihen läheisesti liittyviin tutkimuksiin. Osallistuin tutkimukseni tekemisen aikana Ensi- ja turvakotien liiton järjestämään ”Kuka kuulee mua?

– lapsen kuuleminen väkivaltaa tai sen uhkaa sisältävässä ero- tai huoltoriidassa”-webinaariin marraskuussa 2020, joka vahvisti tietämystäni aiheesta.

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen päämääränä on ymmärtää ihmisten käyttäytymistä ja hahmottaa tulkintoja ja merkityksiä, joita he itse rakentavat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Sisällönanalyysi keskittyy siihen, miten ja millaisia merkityksiä rakennetaan sosiaalisen ja kielellisen toiminnan kautta. Näin ollen se soveltuu luontevasti tutkimukseni työvälineeksi. Koska tutkimukseni kohteena ovat ihmiset ja heidän rakentamansa merkitysten maailma, lähtökohtani on, että olen tutkijana osa tuota samaa maailmaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 121–122.)

Ennen analyysin aloittamista pyrin kiinnittämään huomiota erityisesti siihen, että ”en tiedä” aineistosta mitään etukäteen. Olen pyrkinyt antamaan aineistolle tilaa puhua ilman ennakko-oletuksia aineiston sisällöstä. Tiedostan omat ennakkokäsitykseni ja oletukseni ja pyrin tietoisesti unohtamaan ne (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–109). Havaitsin, kuten, Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998, 14) laadullisen tutkimuksen oppaassaan nostavatkin esiin, että kaiken aiheeseen liittyvän tiedon unohtaminen oli kuitenkin mahdollista. Olen taipuvainen ajattelemaan, että juuri esitietämykseni ja sen tunnistamisen ansiosta uskon löytäneeni aineistoista sellaisia nyansseja ja viittauksia lapsen etuun, jotka muutoin olisivat saattaneet jäädä minulta huomaamatta (mt., 14).

Aineisto on salassapidettävää, ja näin ollen sen keräämisessä ja käsittelemisessä on noudatettu erityistä huolellisuutta. Tutkijan eettinen velvoite on tehdä oikeutta tutkittaville ihmiselle. Tutkimuksen kohteena ovat olosuhdeselvityksiä laatineet viranomaiset, mutta tässä tapauksessa tutkijan tehtävä on tehdä oikeutta olosuhdeselvityksen laatijoiden lisäksi myös ihmisille, joiden tilanteista olosuhdeselvitykset kertovat. Tutkimusaineisto sisälsi keräämisvaiheessa henkilötietoja, joten aineiston kerääminen suoritettiin tarkan suunnitelman mukaisesti ja aineiston käsittelyyn, keräämiseen ja säilyttämiseen liittyviä riskejä arvioitiin etukäteen. Tutkimuksessa on alusta asti ollut lähtökohtana yksityisyyden kunnioittaminen. (TENK 2019, 11; Kuula 2011, 60.) Aineiston luonteen vuoksi aineistosta pystyttiin heti keräämisvaiheessa poistamaan kaikki tunnistetiedot.

Tutkielmani aihe on sensitiivinen. Aineiston sensitiivisyys näkyy siinä, että se käsittelee henkilötietojen lisäksi asiakkaiden yksityistä perhe-elämää, perhesuhteita, kotiolosuhteita, salassa pidettäviä terveystietoja ja muita yksityiselämän piiriin kuuluvia tietoja. Edellä mainittujen salassa pidettävien tietojen käsittelystä säädetään lailla (esimerkiksi EU:n yleinen tietosuojasetus ja Suomen perustuslaki 10§). Aineiston sensitiivisyys nousi esiin jo aineistoa kerätessä ja siihen tutustuesssa.

Kielentutkimuksen keskusteluissa usein esiin nousee kysymykset vallankäytöstä. Kielenkäytön järjestyneisyyden nähdään ilmentävän ajassa ja paikassa vallalla olevia valtarakenteita. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 17–18.) Aineistoissa käytetyt ilmaisut ovat kietytyneitä, tietystä näkökulmasta rakennettuja merkityksellistämisen käytänteitä, joiden välityksellä muokataan niiden nimeämiä kohteita. Tuotetut kirjalliset sisällöt eivät pelkästään ilmennä valtaa, vaan voivat myös vahvistaa tai luoda uusia valtarakenteita. Kielentutkimuksessa valta liittyy kielen sosiaalista todellisuutta luovaan luonteeseen. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 40–41.) Olosuhdeselvityksissä kielen voidaan nähdä ilmentävä yhteiskunnallisesti hyväksyttyjä normeja lapsen edusta tai vanhemmuudesta ja toisaalta tekstin rakenteeseen ja ilmaisutapaan voidaan ajatella vaikuttavan vahvasti konteksti, johon tekstiä tuotetaan.

Tutkijana käytän valtaa suhteessa aineistoon siinä, mitä havaintoja käsitteistä tai rakenteista teen ja mitä tutkimuksessani nostan esiin (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 18). Aineiston tekstiä olen muokannut siten, että poistin asianosaisten nimet ja korvasin ne yleiskäsitteillä kuten ”äiti”, ”isä”, ”lapsi”. Lisäksi häivytyin mahdolliset tunnistettavuuteen vaikuttavat paikkatiedot ja sensitiiviset yksityistä elämänpiiriä koskevat tiedot esimerkiksi sairauksista. Muilta osin en ole muokannut aineiston tekstiä. Sisältöön ja kieliasuun en ole puuttunut millään tavalla. Sisältöjen, teemojen ja ilmaisujen havaitsemisen ja valinnan osalta tutkija käyttää aina valtaa. Vallankäyttö ilmenee myös siinä, millaisia katkelmia olen teksteistä poiminut ja miten olen sisältöjä järjestellyt uudelleen sekä siinä, millaisia tulkintoja teen tekstistä. Aineiston uudelleen järjestely ja katkelmien poimiminen perustuu omaan loogiseen päättelyyni ja tulkintaani. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 86.)

4 Sosiaalityöntekijöiden ammatillisen näkemyksen rakentuminen

4.1 Yhteenvetojen rakentuminen

Olosuhdeselvityksistä 19:sta yhteenveto kappale oli nimetty **Yhteenveto johtopäätöksineen** tai **Yhteenvetoa johtopäätöksineen** ja neljässä otsikko oli pelkistetyksi **Yhteenveto** tai **Yhteenvetoa**. Otsikoiden pienistä eroista huolimatta luvut rakentuivat samalla tavalla alaotsikoiden varaan, jotka ilmentävät riidan alaisia asioita, joita ovat *Huolto, Asuminen ja Tapaamisoikeus*. Yhteenveto- kappaleet toistivat yhdenmukaista rakennetta ja niistä oli löydettävissä toistuvia sisältöjä. Kuvio 4 havainnollistaa yhteenvetojen noudattelemaa alaotsikointia ja niiden alta useimmiten löytyviä perustekijöitä. Alaotsikoiden järjestys vaikuttaa vakiintuneelta, sillä se toistuu kaikissa selvityksissä. Otsikoiden alta löytyvät perustekijät saattoivat olla hyvin erilaisessa järjestyksessä suhteessa toisiinsa, pois lukien juuri vanhempien hakemuksia koskevat osuudet ja heidän keskeisiä perusteitaan. Ne olivat aina otsikon alla heti ensimmäisenä. Vanhempien näkemysten osalta vaihtelua esiintyi kuitenkin siinä, kumman vanhemman hakemusta koskevat tiedot ja keskeiset perusteet esitettiin esiin. 14:sta selvityksessä esitettiin ensin äidin hakemus ja perusteet ja puolestaan noin kahdeksassa tapauksista esitettiin isän näkemys ensin. Vain yhdessä selvityksessä kummankin vanhemman näkemys esitettiin ensin ”yhdessä”. Minulla ei ole ollut käytössä käräjäoikeuden hakemuksia, joten en ole tietoinen selvityspyyntöjen sisällöistä tai riitatilanteiden lähtökohdista. Kokemukseni mukaan yhteenvedoissa ”esittelyjärjestyksellä” vastataan käräjäoikeuden selvityspyyntöön, jossa toinen vanhempi on nimetty hakijaksi ja toinen asiaan osalliseksi. Näin ollen ensimmäisenä yhteenvedoissa tuodaan esiin hakijan näkemys. Tuo yksi selvitys, jossa vanhempien näkemykset tuotiin esiin ”yhdessä”, saattaa selittyä sillä, että kumpikin osapuoli on prosessissa sekä hakijoina että asiaan osallisina.

Kuvio 3. Yhteenvedon johtopäätöksineen- kappaleiden rakenne ja perustekijät

Aineistoni kaikki 23 olosuhdeselvitystä koskivat lapsen/lasten asumista. 14 olosuhdeselvityksessä riidanalaisina asioina olivat huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Kahdeksassa selvityksessä riita-asioina olivat asuminen ja tapaamisoikeus. Yksi olosuhdeselvitys koski huoltoa ja tapaamisoikeutta, mutta tämän selvityksen sisällytin aineistooni siksi, että riitaa oli nimenomaan *lapsen vuoroasumisesta*. Vuoroasumista koskevat kiistat käsitellään ”tapaamisriitana” eikä asumista koskevana riitana. Linjanveto johtuu siitä, että vuoroasuessaan lapsi voi nykyisen lainsäädännön mukaan olla vain toisen vanhemman luona kirjoilla (LHL 7 b §). Kun vanhemmilla ei ole riitaa siitä, missä osoitteessa lapsi on kirjoilla, on kyseessä tapaamista koskeva riita-asia. Lainsäädännöstä huolimatta, riita vuoroasumisesta todellisuudessa koskee lapsen asumisjärjestelyä. Katsoin näin ollen perustelluksi sisällyttää kyseisen olosuhdeselvityksen aineistooni.

Olosuhdeselvitysten yhteenvedot rakentuvat tyypillisen sosiaalityön dokumentoinnin tavoin moniäänisiksi. Useimmissa yhteenvedoissa tekstissä annetaan ”oma ääni” riidan osapuolille, lapselle ja muille viranomaisille. Vaikka tekstit ovat sosiaalityöntekijän

laatimia, ne eivät edusta vain hänen omaa ”puhettaan” tuomioistuimelle. Kirjoittamalla moniäänisesti, sosiaalityöntekijät pystyvät ilmentämään tilanteen ristiriitaisuutta lapsen näkökulmasta. Olosuhdeselvitysten yhteenvedot ilmentävät niin sanottua ”kahden tuuden- strategiaa”, jossa ensin kirjoitetaan esiin vanhempien ja lapsen näkemykset ja tämän jälkeen esitetään muiden viranomaisten ja sosiaalityöntekijöiden, asiakkaiden näkemyksistä mahdollisesti täysin eriävät, näkemykset asiasta. (Kääriäinen 2005, 164.)

Seuraavassa esittelen yhteenvedoissa tavanomaisesti esiintyvät rakenteet sosiaalityöntekijä ammatillisen näkemyksen rakentumisen näkökulmasta. Vanhempien hakemuksia perusteluineen- luvussa nostan esiin muutaman niistä nousevan seikan, joiden rinnalle sosiaalityöntekijät asettuvat omissa arvioissaan. Lapsen näkemyksen osalta tarkastelen lapsen osallisuuden näkökulmasta sosiaalityöntekijän ammatillisen näkemyksen rakentumista ja sivuan lapsen toimijuutta. Muilta viranomaisilta saadut tiedot- luvussa käyn läpi huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden näkökulmista esille nostettuja keskeisiä rakenteita lapsen etua puoltavien tai uhkaavien sisältöjen kahtiajakoa hyödyntäen.

4.2 Vanhempien hakemukset perusteluineen

Kuten luvussa 4.1. nostin esiin, Yhteenvedoissa esitetään ensin lapsen huoltoon liittyvät asiat, jonka jälkeen edetään huoltoon ja asumisiin liittyviin seikkoihin. Poikkeuksetta kaikkien näiden alaotsikoiden alta löytyvät ensimmäisenä *vanhempien hakemukset ja heidän esittämänsä keskeiset perusteet hakemuksilleen*. Vanhempien hakemusten ja perusteiden esiin tuominen uudelleen olosuhdeselvityksessä on perusteltua, sillä on havaittu, että ne voivat muuttua prosessin aikana (Hautanen 2010, 93), kuten seuraavasta katkelmasta voidaan tulkita käyneen:

Äiti vastustaa isän hakemusta ja haluaa, että lasten asuminen jatkuu hänen luonaan. Selvitystyön tapaamisilla äiti kuitenkin sanoi, että lasten asuminen voisi olla myös isän luona, jos isä pystyisi järjestämään asiansa niin, että isä olisi kotona lasten kanssa heidän tullessa koulusta sekä oppisi hiltsemään hermonsa lasten kanssa. (Punainen)

Selvitystyöntekijöiden tapaamisella äiti ensin kertoo hakevansa lapsen asumista luokseen, Äiti perustelee asumista luonaan sillä, että hänen

luonaan asuminen olisi lapsen parhaaksi. Äidin mukaan lapsi on suhtautunut huonosti isän luona asumiseen, koska lapsi on asunut hänen luonaan kuusi ensimmäistä vuottaan. Äidin mukaan hänelle ei ole merkitystä kumman luona lapsi asuu. Hänelle on merkityksellisempää se, että lapsi on molempien vanhempien luona yhtä paljon. Selvitystyöntekijöiden tapaamisen loppupuolella äiti kertoo, että lapsen asuminen voisi olla isällä. (Violetti)

Hakemusten jättämisestä ja käräjäoikeuden valmisteluistunnosta on olosuhdeselvityksen alkuun kulunut aikaa ja sekä lasten että aikuisten olosuhteissa tai muussa asian kanalta merkityksellisessä asiassa, on saattanut tapahtua muutoksia. Punaisella koodattu aineisto-otteesta saa käsityksen, että äidin ajatukseen lapsen asumisesta isän luona vaikuttaa hänen huolensa isän kyvystä hillitä hermonsä. Hakemuksenjättämisen hetkellä on isän ja lasten välillä voinut ollut jokin akuutti huolestuttava tilanne, joka on vaikuttanut äidin hakemuksen sisältöön. Kun aikaa kuluu, voi tapahtuman painoarvo tai asiaan suhtautuminen muuttua. Violetti aineisto-ote puolestaan kuvaa prosessin omaisesti äidin mielipiteen muuttumista olosuhdeselvitystyöskentelyn aikana. Vanhempien hakemusten esiintuomisella olosuhdeselvityksessä on kaksi merkitystä. Toisaalta niiden kautta kuvataan juuri sitä, mikä vanhemman tosiasiallinen hakemus on siinä riitaprosessin vaiheessa, mutta ne ovat myös merkittävä sisältö sosiaalityöntekijän ammatillisen näkemyksen rakentumisessa. Vanhempien hakemukset perusteluineen antavat kehukset sille maailmalle ja todellisuudelle, mitä lapsi yhdessä vanhempiensa kanssa elää. Huoltoriidoissa tyypillistä on, että vanhempien keskinäisissä näkemyksissä on merkittäviä eroja, kuten seuraavasta katkelmasta voidaan nähdä:

Äidin mukaan lapsi 1:n, lapsi 2:n ja lapsi 3:n asuminen tulisi edelleen olla hänen luonaan. Äidin mukaan heidän arkensa sujuu hyvin. Äidin mukaan hän pystyy tukemaan lasten ystävyyssuhteita ja harrastuksia. (Musta)

Isä haluaa lapsen 2 ja lapsen 3 asuvan hänen luonaan. Isän mukaan lapset eivät voi kovin hyvin ja lasten psyykeen vuoksi hän haluaa olla lasten lähivanhempinen. Isän mukaan lapsi 1 voi itse päättää omasta asumisestaan. (Musta)

Lapsi on riippuvainen hoivaajistaan ja kasvattajistaan (Nätkin 2003, 33). Se, miten ja millaisina aikuinen näkee lapsen tarpeet ja miten hän niihin pystyy vastaamaan, ovat merkityksellisiä seikkoja lapsen etua arvioidessa. Edellä oleva katkelma tuo esiin vanhempien toisistaan eriävät näkemykset lasten tarpeista. Äidin mukaan lasten arki sujuu hänen luonaan ja hän kykenee turvaamaan lasten tärkeät ihmissuhteet ja harrastukset.

Isän mukaan lapset voivat äidin luona asuessaan psyykkisesti huonosti. Lapset viettävät aikaa kummankin vanhemman kanssa ja ovat näin kummankin vanhempansa arkitodellisuudessa mukana. Syitä siihen, miksi vanhempien käsitykset eriävät toisistaan näin radikaalisti, voidaan vain arvailla. Vanhempien toisistaan merkittävästi eroavat näkemykset voivat ylläpitää riitatilannetta. Lapsi elää kummankin vanhemman luona vanhemman kanssa jaettua yhteistä todellisuutta. Arvioidessaan lapsen etua, sosiaalityöntekijä joutuu arvioimaan, miten tällaisessa ristiriitaisessa todellisuudessa eläminen vaikuttaa lapseen ja toisaalta onko häntä mahdollista suojata tällaiselta ristiriidalta (Autonen-Vaaraniemi 2018, 27). Luvussa viisi käsittelemme sitä, mitä lapsen edun merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat näille vanhempien välisille näkemyseroille.

Vanhempien hakemusten ja heidän perusteidensa läpikäyminen on olosuhdeselvityksen yhteenvedossa rakenteessa sisällä. Jokaisessa 23:ssa selvityksessä yhteenvedoissa käytiin läpi vanhempien näkemykset perusteineen. Tutkimusasetelmani näkökulmasta kiinnitin huomiota huoltajuuden ja tapaamisoikeuden osalta siihen, että keskeiseksi rakenteeksi nousi vanhempiensa itsensä kertomana vanhempien välinen yhteistyö. Sosiaalityöntekijän lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentumisen osalta vanhempien välinen yhteistyö näyttelee merkittävää roolia. Kuten aikaisemmasta aineistokatkelmassa nousee esiin, lapsi voi jäädä vanhempien riidan väliin (Isän mukaan lapsi 1 voi itse päättää omasta asumisestaan) ja riskinä on, että hän voi joutua kantamaan liian suurta vastuuta omista asioistaan, mikäli vanhemmat eivät kykene yhteistyöhön hänen asioissaan. (Autonen-Vaaraniemi 2018, 35.) Sosiaalityöntekijä on tehnyt valinnan nostaessaan vanhempien välistä yhteistyötä koskevat vanhempien omat kuvaukset yhteenvedoon. Seuraava katkelma tuo miten vanhemmat mieltävät eri tavoin heidän välisensä yhteistyön haasteiden syyt:

Äiti hakee lasten yksinhuoltoa. Hän perustelee hakemustaan sillä, että yhteistyö isän kanssa on hankalaa eivätkä vanhemmat pysty sopimaan lasten asioista. Lisäksi äiti kertoi olleensa alistetussa asemassa suhteessa isään. Äiti kertoi, ettei voi luottaa isään. (Pinkki)

Isä kertoo hakevansa ensisijaisesti lasten yksinhuoltoa ja toissijaisesti yhteishuollon jatkumista. Isän mukaan yhteistyö äidin kanssa on vaikeaa, koska äiti ei halua tehdä yhteistyötä hänen kanssaan lasten asioissa. (Pinkki)

Siinä missä toinen kokee yhteistyön olevan hankalaa ja kertoo olleensa aikaisemmin alisteisessa asemassa, toinen kokee yhteistyön haasteiden johtuvan haluttomuudesta tehdä yhteistyötä. Tällaisista lähtökohdista on täysin järkeenkäypää, että vanhemmat voivat käydä vuosia kestävästä huoltoriitasta, mikäli he kumpikin pitävät kiinni omista kokemuksistaan ja ymmärryksestään nousevasta arkitodellisuudesta. Tilanne muistuttaa asemasotaa, jossa rintamalinjat pysyvät paikoillaan hyökkäyksiä tehdään puolin tai toisin omista poteroista poistumatta lasten jäädessä tulilinjalle. Vanhempien näkemyksiä esitetään ”asemasotamallin” lisäksi siten, että ne on tuotu samaan kappaleeseen peräjälkeen. Näin niitä on vedetty yhteen seitsemässä olosuhdeselvityksistä. Kahden toisiinsa vihamielisesti ja suurella epäluottamuksella suhtautuvan osapuolen välillä kulkeminen on äärimmäisen rankkaa lapselle. Jari Sinkkosen (2020, 57) mukaan lapsi joutuu pitkittyneessä riitatilanteessa erottelamaan äidin ja isän maailmat toisistaan erillisiksi mantereiksi, joiden välillä ei ole yhteyttä.

Aikuisten hakemukset lasten asioissa ja heidän perustelunsa ovat samalla tavalla tunnevaltaisia, kuin heidän suhtautumisensa lapseen tai heidän suhtautumisensa toiseen vanhempaan. Tämä saattaa vaikeuttaa lapsen edun hahmottamista. Lapsen sanomiset ja reaktiot toista vanhempaa kohtaan saatetaan myös herkästi tulkita oman agendan mukaisiksi, vaikka todellisuudessa lapsen turhauman tai kiukun takana olisikin esimerkiksi vanhempien eroon liittyvää surua. Tällöin vanhempi tekee virhetulkinnan lapsen edusta, joka voi johtaa siihen, etteivät lapsen emotionaaliset tarpeet tule huomioiduksi. (Karttunen 2010, 82). Vanhemman kykyyn tulkita lapsen tunnetilojen taustavaikuttimia ja nähdä lapsen etu, vaikuttaa hänen *kykynsä pitää lapsen näkökulma ja kokemukset omassa mielessään*. Vanhemman hyvä kyky pitää lapsi mielessä nähdään olevan yhteydessä hyvään vanhemman ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen. (Pajulo & Salo & Pyykkönen 2015.) Seuraavassa katkelmassa nousee esiin se, miten aikuisten oma halu voi olla perusteena lapsen riita-asiassa:

Isä hakee lapsen yhteishuoltoa ja perustelee hakemustaan sillä, että haluaa olla lapsen elämässä ja arjessa mukana. Äiti vastustaa isän hakemusta ja haluaa yksinhuollon jatkuvan tulevaisuudessakin. Äidin mukaan vanhempien välinen yhteistyö ei toimi. (Valkoinen)

Tällä tavalla ilmaistuna yhteenvedon kirjoittaja ei esitä mitä isän haluamisen taustalla on. Taustalta voi löytyä vaikka aivan aiheellinen huoli lapsen arjen sujumisesta tai sitten taustalla ei ole mitään muuta kuin isän oma tahto. Isän osalta perustetta tähän esitettyyn haluun ei kuitenkaan anneta. Äidin osalta peruste on kuitenkin kirjoitettu yhteenvedoon.

Näiden esimerkkien myötä olen pyrkinyt tuomaan esiin muutamaa mahdollista tulkintaa siitä, mitä ammatillisen näkemyksen rakentumisen elementtejä tai rakenteita on löydettävissä olosuhdeselvitysten yhteenvedojen vanhempien hakemuksia ja heidän keskeisiä perusteitaan koskevissa tekstissä. Kyseessä on vain pieni osa siitä informaatiosta, joka näihin rakenteisiin sisältyy. Vanhempien välinen yhteistyö ja vanhempien kyky hahmottaa lapsen etua nousevat keskeisinä asioina esiin huoltoriitoja ja vuoroasumista koskevassa tutkimuksessa ja kirjallisuudessa (esim. Autonen-Vaaraniemi 2018, 34–47; Sinkkonen 2020, 56–57.) Vanhempien näkemykset perusteluineen sisältää runsaasti informaatiota ja on havaittavissa, että niiden sisältöä hyödynnetään ammatillisen näkemyksen rakentumisessa. Aina lukijalle ei kuitenkaan ole selvää, mitä kaikkea juuri tällä kaikissa selvityksissä esiintyvällä sisällöllä tahdotaan lukijalle kertoa. Vanhempien hakemusten sisällöt kuvaavat sekä vanhempien välistä yhteistyötä, sen edellytyksiä, että toisaalta myös vanhempien välistä suhdetta ja heidän persoonaansa liittyviä piirteitä. Seuraavaksi tarkastelen lapsen näkemyksen perustekijöitä, nostan esiin niissä olevia toistuvia rakenteita ja havaintojani rakenteista.

4.3 Lapsen näkemys

Lapsen kuuleminen itseään koskevissa oikeusratkaisuissa nähdään kuvaavan nykyajan yhteiskunnan näkemystä lapsuudesta. Aikaisemmin lapsia ei osattu ottaa mukaa päätöksentekoon heidän omilla ehdoillaan, mutta asiassa on tapahtunut merkittävää edistystä. (Nätkin 2003, 29–30.) Tässä alaluvussa käsittelen yhteenvedoissa esiintyneitä keskeisiä rakenteita lapsen näkemykseen liittyen. Havaintoni lapsen näkemyksiä koskevat rakenteelliset sisällöt voidaan jakaa kahteen osaan: 1) mitä lapsen tuottamaa tietoa yhteenvedoon on nostettu ja 2) millaisena lapsen asema tiedon tuottajana olosuhdeselvityksen yhteenvedoissa näyttäytyy. Tarkastelen tässä luvussa lapsen näkemyksen

asemaa ja lapsen näkemyksen asettumista tiedon tuottajana olosuhdeselvitykseen ja pyrin nostamaan esiin yhteenvedoista löydettäviä toistuvia tapoja kirjoittaa lapsen näkemyksestä.

Kaikissa olosuhdeselvityksissä oli tavattu lapsia/lapsi, joita vanhempien välinen riita koski. Kuitenkin seitsemässä yhteenvedoista lapsen näkemystä ei tuotu asiassa esiin lainkaan. Päätymistä tällaiseen ratkaisuun ei perusteltu millään tavalla. 14:sta selvityksessä lapsen näkemys oli tuotu esiin tapaamisoikeuden osalta ja vain yhdessä lapsen näkemys asumisesta oli kirjattu yhteenvetoon. Lapsi ei ole huoltoriidassa riidan osapuolena, mutta selvitystyöskentelyssä on kuitenkin toteutunut lapsen oikeus tulla kuulluksi itseään koskevassa asiassa (mm. LSL 5, 20, 86§ ja LOS 3. ja 6 art.). Lasten tapaamisista saatua tietoa ei vain jostain syystä ole kaikissa 23:ssa yhteenvedoissa nostettu esiin.

Lasten rooli on perinteisesti mielletty aikuisten toiminnan kohteena olemiseksi. Sosiaalityössä lasten rooliin ovat vaikuttaneet koulutuksen suuntaukset ja ammattikäytännöt. Aikaisemmin sosiaalityön koulutuksessa vallalla ollut sosiaalipolitiikan teoreettisen viitekehyksen suuntaus ei tukenut lapsikeskeisen työskentelyä ja sen työmenetelmien halluun ottamista. (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 155.) Nyky-yhteiskunnassa lapset nähdään yksilöinä, joilla on aitoja oikeuksia ja heillä on aktiivisen toimijan asema (Kiili 2006, 24). Sarianna Reinikainen (2013) tuo läheisneuvonpitoa koskevassa tutkimusartikkelissaan esiin kriittisen näkökulman lasten asemaan. Reinikaisen näkemys on että, huolimatta siitä, että lapsen osallisuuden merkityksestä puhutaan paljon, eivät lasten kokemukset, ajatukset tai tunteet saa vieläkään riittävästi tilaa sosiaalityön prosesseissa (Reinikainen 2013, 135). Lasten kuuleminen ja heidän mielipiteensä selvittäminen olosuhdeselvityksissä toteutuu. Lapset otetaan mukaan olosuhdeselvitysprosessiin siten, että kaikkia lapsia pyritään tapaamaan yhtä paljon ja tunnistetaan lapsen oikeus saada mielipiteensä ilmaistuksi. *Lapsen tunteista ja kokemuksista* kirjoitetaan yhteenvetoon harvoin, mutta niistä kuitenkin kirjoitetaan silloin, kun se on hyvin perusteltavissa.

Lapsi kertoi ensimmäisellä tapaamisellaan, että nykyiset tapaamiset tuntuvat ”ihan hyvältä”. Hänen mukaansa nykyisissä tapaamisissa ei ole mitään huonoa. (Khaki)

Lapsi toi selvitystyöntekijöiden tapaamisessa esille, että hän tulee surulliseksi, kun vanhemmat puhuvat välillä toisistaan pahaa eikä hän tiedä kumman vanhemman puheita hänen pitäisi uskoa. (Musta)

Lasten näkemykset tuodaan esiin usein hyvin pelkistetyistä. Tämä pelkistetty tapa tuoda lapsen näkemys esiin toistui kaikissa niissä yhteenvedoissa, joissa lapsen näkemys oli nostettu esiin. Yhteenvedon luonne määrittelee sen, millaisia rakenteita ja sisältöjä siihen voidaan sisällyttää. Verrattuna aikuisten esiin nostettuihin näkemyksiin, lapsen näkemykset on tuotu esiin ohuemmin. Edellä olevissa katkelmissa pelkistetty ilmaisutyyli lapsen tuntemuksista toimii eri tavoin. Se, mikä on riittävän informatiivinen tapa tuoda esiin lapsen näkemyksiä rakenteena, on tutkijalle vielä kysymysmerkki. Lasten tunteiden kuvaamisessa olisi hyvä pysähtyä miettimään, mitä asialla halutaan lukijalle sanoa ja siten rohkeasti vain kirjoittaa asia auki. Kuten aikaisemmin nostin esiin, oli lasten näkemys tuotu esiin suurimmassa osassa tapauksista vain tapaamisoikeuden osalta. Tämä on merkittävää, sillä vanhempien kokemukset yhteistyöstä huoltajuuden osalta on suhteessa toisiinsa käsitelty tasa-arvoisena, mutta lapsen kokemustieto yhteenvedoista usein puuttui. Yllä olevassa Mustan- värikoodin aineisto-otteesta lapsen kokemustieto on poikkeuksellisesti nostettu esiin.

Lapsella on varmasti kokemustensa kautta ensikäden tietoa siitä, miten hänen asiansa tulevat hoidetuksi, miten vanhempien välinen yhteistyö toimii ja osallistuuko kumpikin vanhempi hänen asioidensa hoitoon. Tätä lapsen kokemukseen perustuvaa tietoa ei tuoda esiin yhteenvedoissa. Se, ettei *lapsen kokemuksellista tietoa* tuoda yhdenvertaiseksi vanhempien kokemusten rinnalle voi olosuhdeselvityksissä heijastella sosiaalityöntekijän valitsemaa näkökulmaa tai velvollisuutta suojella lasta. Sarianna Reinikainen havaitsi tutkimuksessaan, että sosiaalityöntekijä asettuu ammatillista arviota tehdessään aikuisen näkökulmaan ja asettuu tekemään arviota vanhempien rinnalle, kun taas lapsen tulokulma asioihin voi olla täysin toinen. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on varmistaa, että lapsen perushoito on turvattu ja, että lapsella on mahdollisuus ylläpitää suhdettaan kumpaankin vanhempaansa. Lapsen huolet harvemmin liittyvät hänen oman arkensa rutiineihin, vaan ne voivat liittyä nimenomaan lapsen ja vanhempien välisiin suhteisiin tai vanhempien välisiin riitoihin. (Reinikainen 2013, 136.) Lasten

näkemykset tapaamisoikeuden sisällöstä konkretisoitui useimmiten tapaamispäivien määrien ja vaihtopäivien kautta.

Lapsi piirsi kalenterin ja kertoi kalenterin kautta, miten hän haluaisi olla isän ja äidin luona. Lapsi merkitsee ensimmäiselle viikolle, että hän olisi vain äidin luona. Toiselle viikolle lapsi merkitsee, että hän olisi isän luona maanantaista tiistaihin yhden yön ja samalla viikolla lapsi menisi isän luo perjantaina. (Okra)

Lapsi toivoi, että olisi jatkossa isän luona viisi tai kuusi päivää, kun hän on nyt vain neljä päivää. (Musta)

Lapsi kertoi, että olisi isänsä luona viikon kerrallaan tai ”sitien enemmän isän luona”. (Pinkki)

Aineistokatkelmasta tulee hyvin esille, mitkä ovat lasten konkreettiset määrälliset toiveet tapaamisten suhteen. Sosiaalityöntekijän ammattitaitoon kuuluu se, että hän valitsee näkökulmansa huoltoriitakontekstissa. Aikuisen näkökulman valitseminen ja sen noudattaminen saattaa johtaa siihen, että lapsen ääni jää näkymättömäksi tai alisteiseksi aikuisten äänille (Reinikainen 2013, 137). Sosiaalityöntekijän valitessa näkökulmaansa, valintaan voivat vaikuttaa työntekijän omat ja ammatilliset arvot, mutta se voi olla myös laajan eettisen pohdinnan tulosta. Sosiaalityöntekijät voivat kohdata olosuhdeselvitystyöskentelyssä haastavia tilanteita, joissa he joutuvat tasapainottelemaan yhdenvertaisuusperiaatteen toteuttamisen ja lapsen erityisen suojelun tarpeen välillä. LOS:in ratkaisu tällaisiin tasapainotteluihin ja arvopohdintoihin on, että lapsen edun periaatteen tulee ensi sijassa ohjata viranomaisen työskentelyä ja päätöksentekoa. (Pösö 2012, 83.)

Olosuhdeselvityksissä lasta on pääasiassa tavattu kummankin vanhemman luona sekä kahdella toimistotapaamisella. Lasta on siis tavattu omassa toimintaympäristössä kummankin vanhemman läsnä ollessa erikseen ja yksin toimistolla. Toimistotapaamiset oli järjestetty siten, että saattajana on ollut kumpikin vanhempi erikseen. Ainoastaan yhdessä olosuhdeselvityksessä lapsen tapaamiset toisen vanhemman kotona ja hänen tuomanaan toimistolla jouduttiin perumaan siksi, että lapsen asioissa oli meneillään rikosoikeudellinen prosessi, jossa rikoksesta epäiltynä oli kyseinen vanhempi ja uhrina lapsi. Tässäkin kyseisessä tapauksessa lasta oli tavattu työskentelyn aikana, mutta ei siinä laajuudessa, kuin muissa olosuhdeselvityksissä. Lasten tapaaminen erikseen kummankin

vanhemman kanssa antaa sosiaalityöntekijöille *tietoa lapsen tarpeista, olosuhteista ja suhteesta vanhempaan ja auttaa hahmottamaan lapsen omassa yksilöllisessä sosiaalisessa kontekstissaan*. Tämä on tarpeen lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentamisen kannalta. (Karttunen 2010, 155.) Seuraavista aineisto-otteista ilmenee, miten sosiaalityöntekijät kiteyttävät tämän lasten ja vanhempien yhteisesti tapaamisista saadun tiedon.

Lapsella vaikutti selvitystyötä tehtäessä olevan luonteva ja kiinteä suhde molempiin vanhempiinsa. Tämän suhteen jatkuminen myös tulevaisuudessa on tärkeää ja lapsen edun mukaista. (Vaaleansininen)

Kotikäynnillä äidin luokse ja lasten toisella toimistotapaamisella äidin kyky ohjata ja tukea lapsia näyttäytyi puutteellisena. Lapsi 1 joutui molemmissa tilanteissa ottamaan aikuisen vastuun lapsesta 2. (Hopea)

Selvitystä tehtäessä sosiaalityöntekijöille muodostui kuva, että lapset ovat molemmille vanhemmilleen tärkeitä ja läheisiä. Molemmat vanhemmat vaikuttavat haluavan panostaa lasten kanssa vietettyyn yhteiseen aikaan ja arkeen. Selvityksen yhteydessä tehtyjen kotikäyntien perusteella lasten vuorovaikutus molempien vanhempien luona vaikutti samankaltaiselta. (Ultramariini)

Lapsen tapaaminen kummankin vanhemman kanssa ja heidän omissa toimintaympäristöissään asettaa tässä rakenteessa *lapsen tiedon tuottajaksi yhdessä vanhempiensa kanssa*. Lastensuojelun avohuollon perhetyötä koskevassa tutkimuksessaan Johanna Hurtig (2003) pohtii, millainen on lasten paikka työtä suuntaavassa tiedossa. Yksistään lapsen käyttäytymisen kuvaaminen olosuhdeselvityksissä eivät tarjoa yksiselitteistä selvitystä siitä, miten riita-asia tulisi lapsen edun näkökulmasta ratkaista. Kuvaukset lapsen käyttäytymisestä tai yleisestä olemisesta olosuhdeselvityksen tapaamisilla tarjoavat vain epätarkkoja vihjeitä lasten kokemuksista, odotuksista tai siitä, millä tavoilla huoltoriitatilanne heihin vaikuttaa. (Hurtig 2003, 112–113.) Sen sijaan *kuvaukset siitä millainen suhde lapsella vaikutti olevan* tai miten hän vanhempiensa kanssa viihtyi ovat merkittävää tietoa ja se nostaa lapsen tiedon tuottajaksi aikuisten rinnalle.

Lapsella vaikutti selvitystyötä tehtäessä olevan luonteva ja kiinteä suhde molempiin vanhempiinsa. (Vaaleansininen)

Lapsi vaikutti viihtyvän kummankin vanhemman luona. (Khaki)

Molemmat vanhemmat vaikuttivat olevan lapsille läheisiä ja tärkeitä. Lapset vaikuttivat kokevan heillä olevan kaksi kotia. (Hopea)

Vaikka lapsi on olosuhdeselvityksissä otettu mukaan ja hänelle on annettu aktiivinen rooli, ei se itsessään vielä takaa *lapsen toimijuuden* toteutumista olosuhdeselvityksessä. Lapsen toimijuudella tarkoitan tässä lapsen käytössään olevia ja hänen hallitsemiaan voimavaroja huoltoriidan keskellä eläessään. Johanna Kiili (2006, 25) tuo esiin, että henkilökohtaisten voimavarojen lisäksi olosuhteet joko mahdollistavat tai estävät lapsen toimijuuden toteutumista. Ritva Nätkinin (2003, 29–30) mukaan lapsen asumista ja tapaamisoikeutta koskevia riitoja tutkiessa on havaittu, että lapset eivät useinkaan ole halukkaita ottamaan kantaa asiaan. Näin ollen olosuhteina huoltoriitoja voitaisiin pitää sellaisina, jotka jo lähtökohtaisesti asettavat haasteensa lasten toimijuudelle. Seuraavat katkelmat kuvaavat vaikeaa riitatilannetta ja tarjoaa mahdollisuuden kurkistaa lapsen toimijuuden haasteisiin.

Lapselta kysyttiin omalla tapaamisellaan hänen mielipidettään siitä, miten hän viettää tällä hetkellä aikaa isän ja äidin kanssa. Lapsi vastasi ”ihan ok”. Kysyttiin, mikä siinä on ok, mihin lapsi sanoi ”ihan ok”. Kysyttiin, haluaisiko lapsi muuttaa jotenkin sitä, miten hän nyt näkee äitiä ja isää, mihin lapsi sanoi ”en tiä”. Kysyttiin, onko Lapsella muuta, mitä hän haluaisi sanoa asiaan liittyen, mihin lapsi vastasi ”ei”. (Sininen)

Lapsi kertoi tapaamisellaan, ettei muista, miten tapaa isäänsä, mutta nykyinen käytäntö on hyvä. (Valkoinen)

Sinisellä-koodattu aineisto-ote on rakennettu vuoropuhelun muotoon. Ensin sosiaalityöntekijät tuovat esiin, mitä on kysytty, jonka jälkeen on kirjoitettu lapsen vastaus suoraan lainaten hänen puhettaan. Miten-kysymykseen vastaaminen ”ihan ok”, jättää asian täysin auki. Kun sosiaalityöntekijät tarkentavat, mikä siinä on ok, lapsi toistaa samaa vastaustaan ”ihan ok”. Lapsi ei ole halukas ottamaan kantaa asiaan. Hänen vastauksensa vaikuttavat jopa epäadekvaateilta. Valkoisen värikoodin aineistoissa lapsi puolestaan kertoo, ettei muista miten tapaa isäänsä. Kumpikin aineistokatkelma herättää huolta lapsen voimavaroista huoltoriidan keskiössä. Jotta lasten toimijuus toteutuisi olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa, ja jotta he pääsisivät tiedontuottajina tasa-arvoiseen asemaan aikuisten kanssa, olisi olosuhdeselvityksissä syytä avata lasten maailmaa enemmän lasten näkökulmasta käsin (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 155). Lapsen asiassa päätöstä tekevän tuomarin näkökulmasta olisi varmaan informaation näkökulmasta

merkittävää, että yhteenvedossa avattaisiin, miksi lapsi ei muista miten tapaa vanhempansa tai miksi lapsen on mahdotonta sanoa asiassa yhtään mitään. Yhteenvedojen luonteen vuoksi pienikin avaus lapsen kokemusmaailmaansa, toisi lisäarvoa lapsen tuottamalle tiedolle, silloin kun lapsi ei ”halua sanoa mitään”.

Aineisto käsitteli yhteensä 45 lapsen asioita ja selvityksistä 14 kappaletta koski perheitä, joissa on enemmän kuin yksi lapsi. Useampaa lasta koskevissa selvityksissä *lasten näkemykset tuotiin esiin ”nippumalla” ne yhteen*. Seuraavat aineistokatkkelmat osoittavat miten monilapsisten perheiden selvityksissä lasten voidaan vetää yhteen:

Molemmat lapset kertoivat selvitystyöntekijöiden tapaamisilla toivonsa, että voisivat jatkossa olla yhtä paljon molempien vanhempiensa luona. Lapset pitivät tärkeänä, että he olisivat tasapuolisesti vuoroviikoin vanhempiensa luona. Lapset perustelivat mielipidettään sillä, että toista vanhempaa ei tule ikävä, jos he ovat vanhemmillaan vuoroviikoin. Lapset kertoivat myös olleensa molempien vanhempiensa luona yhtä paljon pienestä pitäen. (Beige)

Lapset kertovat selvitystyöntekijöiden tapaamisessa haluavansa asua molemmilla vanhemmilla yhtä paljon. Lapset kertovat myös haluavansa olla vanhempien luona niin kuin itse haluavat ja silloin kun itse haluavat. He haluavat itse päättää milloin ovat äidillä ja milloin isällä. (Harmaa)

Lapsilla on yksilölliset tarpeet ja oikeus tulla kohdelluksi yksilöinä. Saman perheen lapsilla voi olla merkittävästi erilaiset tarpeet ja kokemukset. Mikäli lasten näkemykset esitellään ”yhtenä”, valintaa tulisi perustella, sillä perustelut ja niiden pohtiminen ovat osa arviointiprosessia. Olosuhdeselvitystyöskentelyssä arviointityön kohteena on lapsi yksilönä, joten kun päädytään esittelemään useamman lapsen näkemyksiä ”könttänä”, olisi ammatillisen työn kestävyys ja luotettavuuden näkökulmasta hyvä perustella ratkaisua. Perustelemalla ratkaisuja saadaan arviointityöskentelystä eettisesti kestävämpää. (Heinonen & Sinko 2013,127.) Niputtaminen omalta osaltaan myös ylläpitää toiseutta. Lapsen omalla mielipiteellä ei voi olla suurta arvoa, kun se voidaan esittää yhtenä näkemyksenä hänen sisarustensa kanssa.

Kouluikäisellä lapsella voi olla hyvinkin tarkka käsitys vanhempiensa toisistaan eroavista toiveista. Odotukset lapsen mielipidettä kohtaan voivat huoltoriitatilanteessa olla mahdottomat. Vanhemmat itse ja samalla myös tuomioistuimien saattavat eri tavoin odottaa

lapsen ratkaisevan omalla näkemyksellään vanhempien kiistan ja tietyllä tavalla ”valitsevan” vanhempiensa välillä. *Lapsen toive tasapuolisesta tapaamisoikeudesta* on tyypillinen lapsen ratkaisuehdotus tilanteissa, joissa lapsi on joutunut lojaliteettiristiriitaan (Karttunen 2010, 92–93).

Lapsi kertoi omassa tapaamisessaan selvitystyöntekijöille toivovansa, että voisi olla isänsä luona enemmän. Lapsi kertoi, että olisi isänsä luona viikon kerrallaan tai ”siten enemmän isän luona”. Lapsi kertoi, että tykkää olla isänsä luona. (Pinkki)

Omalla tapaamisellaan lapsi sanoi ”haluun olla enemmän isän luona”, ”haluun olla saman verran”, kun kysyttiin hänen toivetta siitä, minkä verran hän haluaisi olla äidin ja isän luona. (Punainen)

Kokonaisaineisto on 23 selvitystä, joista 14:stä toista oli otettu esiin lapsen näkemys. Näistä 14:stä selvityksestä kahdeksessa lapsi toivoi tapaamisten olevan jatkossa tasapuolisia. Aineisto on verrattain pieni, mutta ehkä tässä tutkimuskontekstissa voidaan todeta, että havaintoni on yhdenmukainen edellä mainitsemani Risto Karttusen (2010) tutkimustuloksen kanssa. Huoltoriidassa lojaliteettiristiriita on varmasti osa lapsen todellisuutta ja tilanne voi tuntua mahdottomalta. Lapsi voi joutua miettimään sitä, että miten hän toimisi ettei hänelle suututa tai ettei hän pahoita kummankaan vanhemman mieltä.

Aineistosta nousee esiin myös lasten näkemyksiä, joissa *lapsi ottaa kantaa riidan alaiseen asiaan*. Eräiden varhaislapsuutta ja erityisesti lapsen kiintymyssuhdetta koskevien tutkimusten mukaan kiintymyssuhteen laadulla voi olla merkitystä siinä, onko lapsella mahdollisuutta ilmaista omaa näkemystään konfliktitilanteissa. Karttunen (2010, 95) arvioi, että luottavaisesti varhaislapsuudessa kiintynyt lapsi kykenee ottamaan oman paikansa vanhempien välisessä ristiriitatilanteessa ja hänellä on voimakkaampi itsemääräämisen tunne. Osallisuuden näkökulmasta tärkeää sosiaalityöntekijä ammatillisen näkemyksen rakentumisen kannalta on erottaa, milloin kyse on lapsen aidosta omasta mielipiteestä ja milloin taas lapsen mielipiteeseen on pyritty vaikuttamaan siten, että lapsi tosiasiaassa ilmaiseekin esimerkiksi toisen vanhemman näkemystä omana näkemyksenään (Karttunen 2010, 143). Myös vahva lojaalius toista vanhempaa kohtaan voi johtaa siihen, että lapsi pyrkii torjumaan toisen vanhempansa (Karttunen 2010, 146).

Omalla tapaamisellaan lapsi kertoi, ettei hän halua nähdä isäänsä eikä lapsi osannut sanoa mitään, mikä voisi auttaa isän tapaamisten toteutumisessa. (Ruskea)

Lapsi 1 kertoi selvitystyöntekijöille, että oli hyvä, kun hän sai olla vanhempiensa luona yhtä paljon. Lapsi 2 kertoi ottavansa isään yhteyttä, kun haluaa tavata. Tällä hetkellä lapsi 2 ei halua tavata isäänsä. (Musta)

Lapsi kertoi, että hänen ajatuksensa on asua jatkossa kuten nyt, isän luona. (Smaragdinvihreä)

Olosuhdeselvityksessä sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuksen tehtävään kuuluu arvioida lapsen kehittyneisyyttä ja hänen mielipiteensä muodostumisen prosessia. Lapsen iällä katsotaan olevan merkitystä siinä, millainen painoarvo lapsen mielipiteelle voidaan antaa. Alakouluikäisten lasten kyvyssä muodostaa omaa käsitystään ja ilmaista sitä on paljon vaihtelua. (Auvinen 2002, 154–155; Karttunen 2010, 143). Konfliktitilanteissa lapset voivat myös taantua ilmaisukyvyiltään (Karttunen 2010, 146). Näin ollen lapsen näkemykselle annettu painoarvo on täysin tilanne- ja lapsikohtainen. Sosiaalityöntekijän tulisi kirjoittaa auki arvionsa lapsen kehittyneisyydestä sekä siitä, onko lapsella ollut mahdollisuus muodostaa oma mielipiteensä. Tämä auttaa lukijaa hahmottamaan lapsen mielipiteen painoarvon ja ymmärtämään sosiaalityöntekijän valitsemia, mahdollisesti hyvinkin vahvaa, aikuisen näkökulmaa, jossa lapsen näkökulma jää alisteiseksi. Sosiaalityöntekijä voi joutua olosuhdeselvitystyöskentelyssä punnitsemaan, antaako vastauksen käräjäoikeuden kysymykseen sellaisenaan, kun tuomioistuin sitä on alun perin toivonut, jolloin siitä voi olla suoranaista haittaa lapselle, vai keskittykö hän suojaamaan lasta enemmältä vahingolta (Kananoja & Lähtinen & Marjamäki 2010, 167). Tämä voi tarkoittaa sitä, että kaikkea lapsen kertomaa tai muulla tavoin tietoon saattamaa informaatiota ja tehtyä arviointia ei voida kirjoittaa auki.

Olosuhdeselvitystyöntekijää sitovat samat lait ja säännökset kuin lastensuojelunkin sosiaalityöntekijää. (de Godzinsky 2014, 13). Näin ollen olosuhdeselvitysprosessissa lapsen etu menee kaiken muun edelle ja sen tulee nousta prioriteettina muun yläpuolelle. Anna-Kaisa Aaltonen on kritisoinut sitä, että olosuhdeselvityksissä sosiaalityöntekijät ”vihjailevat”, että heillä on käytössään enemmän tietoa, kuin mitä itse selvityksestä ilmenee. (Aaltonen 2020, 328.) Tällainen käsitys voi muodostua juuri sellaisissa

selvityksissä, jossa sosiaalityöntekijä on joutunut tekemään kirjoitustyössään ratkaisuja, joilla ensi sijassa turvataan lapsen etua.

Kuten olen lapsen osallisuutta käsitellessäni luvussa nostanut esiin, on lapsen mielipide iän- ja kehitystason mukaisesti huomioitava häntä koskevassa päätöksenteossa (Yleis-kommentti 2009, nro 12; de Godzinsky 2014, 17–18). Lapsen näkemyksen huomioimi-nen ja sen merkitys osana ammatillista arviota ovat eri asioita. Lapsen näkemyksen mer-kityksen arvo ammatillisen näkemyksen muodostamisen prosessissa voi jäädä lukijalle näkymättömäksi, jos sitä ei systemaattisesti kirjoiteta auki. Olosuhdeselvityksissä lapsen näkemykset jäävät helposti toiseksi suhteessa aikuisiin (mm. Hurtig 2003, 21; 163), mutta tiedontuottajana lapsi on merkittävässä roolissa silloin, kun lapsia tavataan yh-dessä vanhempien kanssa ja pystytään tekemään havaintoja esimerkiksi vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksesta tai tunneilmapiiristä, joka heidän välillään vallitsee.

Lasten näkemysten rakenteet olivat kirjoitus tyyliltään yhdenmukaisia niissä olosuh-deselvitysten yhteenvedoissa, joissa lapsen näkemys oli otettu esiin. Lapsen näkemys silloin, kun kirjoitettiin lapsen kertomasta tai puhumasta asiasta, oli kirjoitettu hyvin pel-kistetysti. Lapsen näkemys esitettiin pääasiassa vain tapaamisoikeuden osalta ja useim-miten lapsen näkemyksenä oli tuotu esiin lapsen toiveita tapaamisten kestoista päivien määrien ja konkreettisina viikonpäivinä, jotka lapsi tahtoisi viettää isän tai äidin luona. Koska lasten ja perheiden tilanteet vaihtelevat runsaasti, ei näistä 14:stä yhteenvedosta pysty sisällöllisesti nostamaan esiin yhdistäviä tekijöitä. Joissakin selvityksissä lapset ei-vät ottaneet kantaa tapaamisoikeuteen ja toisissa tapauksissa kantaa otettiin taas voi-makkaasti. Vaikka näin pienen aineiston osalta yleistäminen on kyseenalaista, voidaan kuitenkin rakenteiden osalta todeta, että joitain toistuvia rakenteita oli löydettävissä ja juuri niitä olen pyrkinyt edellä tuomaan esiin.

Puolestaan niissä yhdeksässä selvityksessä, joissa lapsen näkemystä ei oltu tuotu esiin yhteenvedossa, yhdistävänä rakenteena voitaisiin pitää sitä, että lapsen näkemyksen poisjättämistä ei perusteltu millään tavalla. Kuitenkin näissä yhdeksässä selvityksessä lapsi oli yhteenvedossa tiedon tuottajana siinä, kun kuvattiin lapsen ja vanhempien vä-lisiä suhteita. Seuraavassa luvussa tarkastelen muilta viranomaisilta saatujen tietojen

rakenteita ja sitä, miten sosiaalityöntekijät hyödyntävät niitä ammatillisen näkemyksensä rakennuspalikkoina.

4.4 Muilta viranomaisilta saadut tiedot

Sosiaalitoimi hankkii olosuhdeselvityksen yhteydessä muilta viranomaisilta tietoa, jolla voidaan arvioida olevan merkitystä lasta koskevassa riita-asiassa. Sosiaaliviranomainen pystyy lastensuojelulain nojalla hankkimaan sellaisia perhettä ja perheenjäseniä koskevia salassapidettäviä tietoja, joita tuomioistuin ei pysty hankkimaan. Olosuhdeselvityksen laatijoina sosiaalityöntekijät käyttävät harkintaa sen suhteen, mitä tietoja ja keittä viranomaisilta niitä hankkivat. Pyydettyjen tietojen ja lausuntojen tulee olla relevantteja riita-asian näkökulmasta. (Gottberg 2013, 179; Aaltonen 2020, 339.)

Aineiston jokaisessa olosuhdeselvityksessä oli hankittu muilta viranomaisilta lasta, vanhempia tai perheen olosuhteita koskevia tietoja ja lausuntoja. Yhteensä olosuhdeselvityksissä oli hankittuja viranomaistietoja 179 kappaletta. Nämä hankitut viranomaistiedot ja lausunnot on ja nimetty ja numeroitu yhteenvetokappaleen jälkeen liiteluetteloksi. Lausuntoja ja muita viranomaistietoja oli keskimäärin 7,8 kappaletta yhtä olosuhdeselvitystä kohden. Kerättyjen lausuntojen määrä vaihteli paljon. Vähiten lausuntoja oli 4 kappaletta ja enimmillään 14 kappaletta. Vaihteluväli on laaja, mutta se voi selittyä sillä, että toisista perheistä on olemassa olevaa viranomaistietoa enemmän. Yhteenveto johtopäätöksineen kappaleissa lausuntojen keskeisiä asioita nostettiin esiin 19:ssä olosuhdeselvityksiä, joista 15:ssä nostettiin esiin lastensuojelun lausuntojen perusteella saatuja tietoja. Muita yhteenvedoissa esille nostettuja lausuntoja ja muita viranomaisilta saatuja tietoja oli saatu muun muassa koulusta, lastensuojelun perhetyöstä, tapaa-mispaikasta, perheneuvolasta, lasten neuvolasta, poliisilta, terveyskeskuksesta, lasten psykiatriasta, aikuispsykiatriasta, päihdehuollosta tai perhesosiaalityöstä. Tutkimuksen kohteena eivät ole nämä lausunnot sinällään, vaan se, millä tavoin sosiaalityöntekijät tuovat niiden keskeistä sisältöä esiin ja millä tavoin muilta viranomaisilta saatu tieto toimii osana sosiaalityöntekijän ammatillisen näkemyksen rakentumista. Esittelen seuraavaksi, miten lastensuojelun ja koulun lausuntojen keskeisiä asioita tuotiin esiin yhteenvedoissa. Tähän rajaukseen päädyin siksi, että nämä kaksi tahoa esiintyivät

ylivoimaisesti eniten tässä rakenteessa. Rajausta perustuu myös siihen, että niissä esiintyvät asiat on tuotu useimmiten esiin niin yleisluontoisesti, että niitä esittelemällä aineiston salassapito ei vaarannu.

Lausuntoihin viitattiin tavallisesti kaikkien huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden- alaosikoiden alla. Huolto- osikon alle oli koostettu lausunnoista ne osuudet, jotka kuvasivat huollon eri osa-alueiden ja vanhempien yhteistyön toteutumista. Niissä oli nostettu esiin myös, mikäli huoltoon liittyvät erimielisyydet olivat tavalla tai toisella aiheuttaneet haittaa lapselle. Tässä esimerkki huolto- osikon alle sijoitetun lastensuojelun lausunnon yhteenvedosta:

Lastensuojelun lausunnon mukaan (liite 1) huolta on noussut vanhempien riitaisista väleistä ja heidän välillään olleesta väkivallasta. Vanhemmilla on paljon erimielisyyksiä keskenään eikä voida tietää kumpi puhuu totta. Kummankin vanhemman mielestä toinen valehtelee. Lastensuojelussa on vaikea muodostaa kokonaiskuvaa vanhempien kyvystä huolehtia lapsista ikätasoisesti. Vanhemmat vaikuttavat olevan erimielisiä lähes kaikesta eivätkä ole rajanneet lapsia näistä asioista. (Vihreä)

Kyseinen katkelma kuvaa vanhempien välistä yhteistyötä, joka yhteishuoltajuuden edellytyksiä arvioitaessa on merkittävä aspekti. Lisäksi havaitsin tästä katkelmasta seuraavaa informaatiota: 1. Vanhempien välinen väkivalta. Tuomioistuinta ja sosiaalitoimea on kritisoitu siitä, että huoltoriitojen yhteydessä vanhempien välistä väkivaltaa ei osata huomioda riittävästi tai se on jopa ohitettu täysin (Hautanen 201, 230). Kun väkivalta oli tässä katkelmassa nostettu esiin yhteenvedossa, on perusteltua olettaa, että sosiaalityöntekijä on huomionnut väkivallan vaikutukset vanhempien väliseen yhteistyöhön ja lapseen. 2. Ei voida tietää kumpi puhuu totta. Lastensuojelussa on herännyt epäily siitä, että toinen vanhempi ei puhu totta, mutta ei olla päästy perille siitä, että kumpi puhuu totta ja kumpi valehtelee. 3. Kummankin vanhemman mielestä toinen valehtelee. Ajattelun tämän kertovan siitä, että vanhempien välillä ei ole luottamusta. 4. Lastensuojelussa on ollut vaikea muodostaa kokonaiskuvaa vanhempien kyvystä huolehtia lapsista. Tämä lause ei kerro minkä vuoksi kokonaiskuvaa on ollut vaikea muodostaa, mutta jos keskitytään lapsen etuun olosuhdeselvitystyöskentelyn kontekstissa, niin lastensuojelun lausunto ei siihen oikeastaan voikaan ottaa kantaa, koska heidän työskentelynsä ja arviointinsa on lastensuojelun viitekehyksessä muodostettu. 5. Vanhemmat ovat erimielisiä

lähes kaikesta. 6. Vanhemmat eivät kykene rajaamaan lapsia riitojen ulkopuolelle. Vanhempien kykenemättömyys rajata lapsia riitojen ulkopuolelle kertoo taas heidän kyvytään huomioida lapsen tarpeet ja tunteet. Kyseinen tiivistelmä lastensuojelun lausunnosta on todella informatiivinen. Tällainen kappale olosuhdeselvityksen yhteenvedossa sisältää runsaan määrän rakennuspalikoita sosiaalityöntekijä lapsen edun arviointiin. Lastensuojelun lausuntoja tuotiin toki esiin myös yksinkertaistetummin ja vastaten sillä vaikka vain yhteen asiaan, kuten seuraavissa katkelmissa:

Selvitystyössä saamamme lastensuojelun lausunnon mukaan lasten asumisesta äidin luona ei ole ollut huolta lastensuojelussa. (Koralli)

Lastensuojelun lausunnon mukaan (liite 5) kummallakin vanhemmalla on hyvät suhteet lapseen. (Smaragdinvihreä)

Lastensuojelusta saatujen tietojen mukaan vanhempien tulisi noudattaa väliaikaismääräystä eikä lapsi voi itse päättää kumman vanhemman luona hän on. (Lime)

Edellä olevat katkelmat tiivistävät ilmeisesti lastensuojelun lausuntojen sisältämän keskeisen informaation. Varsinaiset lausunnot ovat arvattavasti paljon laajempia asiakirjoja. Kuvatun kaltaisten lausuntojen ja muun viranomaisen tuottaman tiedon lukeminen ja niiden sisältämän informaation omaksuminen ja muovaaminen osaksi omaa ammatillista näkemystä on vaativa ja laajaa ammattitaitoa edellyttävä prosessi. Siinä sosiaalityöntekijä siirtyy tiedonkantajasta sosiaaliantalyttikoksi. (Granfelt ym. 1999, 255–256.) Lausuntojen kautta saatu informaatio muovaa sosiaalityöntekijöiden käsitystä tilanteesta. Silloinkin, kun työntekijä on kokenut, ettei hankittu lausunto tarjoa lisäinformaatiota, se vaikuttaa työntekijän ajatteluun. Esimerkiksi jo olemassa olevan tiedon toistava lausunto voi vahvistaa työntekijän aikaisemmin muodostamaa tulkintaa tilanteesta. Sosiaalityöntekijän ammatillista ydinosaa on jatkuva tulkintojen tekeminen. Tulkinat sisältävät monenlaisia ennakko-oletuksia ja taustakertomuksia. Tulkinnoissa piilee aina epävarmuus ja ne eivät koskaan tule ”valmiiksi”. Näin ollen kaikki vastaanotettu informaatio täydentää tavalla tai toisella jo olemassa olevaa tulkintaa (Raatikainen 2004, 95.) Ymmärtämällä kaiken tiedon vaikutuksen omaan tulkintaansa ja kirjoittamalla subjektiivista prosessiaan yhteenvetoon avoimemmaksi sosiaalityöntekijä mahdollistaisi lukijalle pääsyn osalliseksi ammatillisen näkemyksen muodostumisen prosessista. (Berger & Luckmann 1994, 45.) Hankitun tiedon prosessoimisessa osaksi ammatillista

näkemyistä sekä sen auki kirjoittamisessa on olennaista se, että sosiaalityöntekijä ymmärtää ja sisäistää keräämäänsä tiedon sekä ymmärtää sosiaalisen todellisuuden rakentumisen prosessia.

Neljässä yhteenvedoista ei viitattu lainkaan hankittuihin lausuntoihin ja asiakirjoihin. Ankkuroimatta kirjoittamalla ammatillista näkemystään hankittuihin lausuntoihin tai asiakirjoihin, sosiaalityöntekijän näkemys jää irralliseksi eikä sen syntyprosessi aukene lukijalle. Tällöin viranomaisen ammatillisen näkemyksen luotettavuus saattaa kärsiä. Niissä yhteenvedoissa, joissa muilta viranomaisilta kerättyihin tietoihin viitattiin, nostettiin usein esiin sellaisia seikkoja, joiden voidaan ymmärtää esimerkiksi lainsäädännön raamituksen näkökulmasta antavan osviittaa riidanalaisen asian ratkaisussa. Kun riitaa oli huoltomuodosta, nostettiin usein esiin vanhempien välinen yhteistyö sellaisena, kun se on näyttäytynyt näissä eri viranomaiskontakteissa. Olen rajannut aineistoni koskemaan alakouluikäisiä lapsia ja tällöin tavallisimmin koulussa on muodostunut käsitys vanhempien keskinäisestä yhteistyöstä sekä vanhempien ja koulun välisestä yhteistyöstä ja lapsen arjesta.

Ala-asteen koulun opettajalta saadun lausunnon mukaan vanhemmat ilmaisivat keväällä, etteivät halua olla tekemisissä toistensa kanssa ja ilmaisivat toiveensa mm. erillisille arviointikeskusteluille jatkoa ajatellen. Saadun lausunnon mukaan vanhempien välistä yhteistyötä ei ole lapsen koulunkäynnin eteen. (Laventeli)

Koulusta saatujen tietojen mukaan molemmat vanhemmat ovat toimineet yhteistyössä koulun kanssa. (Keltainen)

Lapsen opettaja kertoo lausunnossaan (liite 3) yrittäneensä pitää keskustelut vanhempien kanssa neutraaleina, mutta siitä huolimatta vanhemmat ovat arvostelleet toisiaan opettajalle. (Musta)

[Nimitieto] ala-asteen lausunnon mukaan (liite 3) isä on ollut yhteydessä kouluun päin ja isän kanssa on sovittu kaikki lapsen kouluun liittyvät arkiasiat. Äiti on tavannut opettajan kerran ja jutellut opettajan kanssa puhelimesta pari kertaa. Lapsi on ollut asiallisesti puettu ja varusteltu koulupäivinä. Koulussa ei ole ilmennyt erityisiä huolia lapsen suhteen tässä asiayhteydessä. (Smaragdinvihreä)

Kokemukseni mukaan sosiaalityöntekijät esittävät tarkentavia kysymyksiä lausuntopyyntöjä kirjoittaessaan. Tarkentavilla kysymyksillä pyritään keräämään asian kannalta

tärkeäksi arvioitua tietoa. Sosiaalityöntekijä on siis käyttänyt harkintaa ja ammatillista arviointia kahdessa kohtaa lausuntoja kerätessään. Hän on ensin arvioinut miltä taholta lausuntoja on hyvä pyytää ja sen jälkeen hän on arvioinut, mihin asioihin hän toivoo vastausta lausunnoilla. Näin ollen lausunnot ja niihin kirjatut asiat peilaavat tietyllä tavalla sosiaalityöntekijän ammatillisen arvioinnin prosessia. Ei siis ole sattumaa, että myös koulun lausunnoissa nostetaan esiin vanhempien välinen yhteistyö. Tiedonmuodostuksen prosessisia ilmentääkseen sosiaalityöntekijä koostaa yhteenvedoissa vielä erikseen esille asian ratkaisemisen kannalta merkittävimpinä pitämänsä seikat.

Tässä luvussa olen esitellyt olosuhdeselvityksen yhteenvedon rakenteita ja tuonut esiin sitä, miten paljon informaatiota sosiaalityöntekijät ovat kirjoittaneet näihin rakenteisiin sisälle. Tutkimuksen laajuuden vuoksi en tässä tutkimuksessa lähde laajemmin avaamaan kaikki yhteenvedon elementtejä eikä se ole tarpeenkaan. Kolmen keskeisen elementin esittely riittänee havainnollistamaan sitä, miten laajasta tietojen haltuun ottamisesta ja yhteen sulauttamisesta on kyse, kun tarkastelemme sosiaalityöntekijöiden ammatillisen näkemyksen tiedon muodostumisen prosessia lapsen edusta. Luvussa viisi esittelen tiedon muodostuksen lopputuloksia eli sosiaalityöntekijöiden antamia sisältöjä lapsen edulle.

5. Lapsen etua ilmentävät ammatillisten näkemysten sisällöt

5.1. Sosiaalityöntekijä ammatillisten näkemysten ilmaisutavat

Kirjoittaessaan olosuhdeselvitystä sosiaalityöntekijä työskentelee aikaan ja paikkaan sidoksissa olevassa kontekstissa ja toimii osana laajaa viranomaisverkostoa, joka luo olosuhdeselvitystyöskentelylle puitteet. Lisäksi olosuhdeselvitykseen ja sosiaalityöntekijän ammatilliseen arviointiin vaikuttavat yleiset arvot ja normit sekä yhteiskunnalliset ja kulttuurilliset tekijät. Kirjoitettu ammatillinen arviointi lapsen edusta on aina paikkaan ja aikaan sidoksissa ja ilmentää myös sosiaalityöntekijän sen hetkisiä kokemuksia ja käsityksiä. (Kääriäinen 2005, 160.) Kuten muutkin sosiaalityön asiakastyöstä laaditut kirjoitukset, myös olosuhdeselvitys rakentaa ja ylläpitää todellisuutta. Olosuhdeselvityksen teksti syntyy huoltoriitatilanteessa, mutta sosiaalityöntekijä ei voi olla varma mitä vaikutuksia tekstillä on asian ratkaisussa tai myöhemmin riitatilanteen mahdollisesti ratkettua lapsen tai hänen perheensä elämässä ja perhesuhteissa. (Kääriäinen 2005, 161).

Luokittelemalla ja analysoimalla aineistoa sisällönanalyysin keinoin havaitsin, että olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa sosiaalityöntekijät toivat ammatillista näkemystään esiin kahdeksalla eri tavalla, jotka nimesin seuraavasti: 1) huolen ilmaisut, 2) kannanotoja ja ohjeistuksia ilmaisevat, 3) näkemyksien ilmaisut, 4) pohdinta ilmaisut, 5) selvitystyöskentelyn arviota ilmaisevat 6) toteavat ilmaisut 7) havaintojen ilmaisut ja 8) vaikutelmia ja käsityksiä ilmaisevat. Käyn lyhyesti läpi nämä ilmaisutavat ja havainnollistan niitä aineistoesimerkein.

Huolen ilmaisut nostavat esiin sosiaalityössä, ja erityisesti lastensuojelussa, keskeisen työvälineen. *Huolen tason arviointia* käytetään myös olosuhdeselvityksissä osana ammatillisen näkemyksen rakentumista. Sosiaalityöntekijän kokema huoli on subjektiivista ja jotta huoliarviot olisivat jotenkin vertailukelpoisia ja jotta niistä voitaisiin keskustella työssä, niistä on laadittu erilaisia vyöhykemalleja. Tom Erik Arnkil ja Esa Erikson ovat vuonna 1997 laatineet *työntekijän kokeman huolen vyöhykkeistön* (Arnkil 2005, 188–192), jonka pohjalta Helsingin kaupungin käyttämä (liite 5, kuvat 3. ja 4.) arviointimalli

on osittain rakennettu. Helsingin arviointimalli pohjautuu lisäksi myös BBIC-arviointimalliin. *Huolta ilmaisevia* sosiaalityöntekijän ammatillista näkemystä kuvaavia kirjoituksia aineistosta oli löydettävissä 19 kertaa. Tavallisimmin huolen aiheet liittyivät vanhempien kykyyn toimia yhteistyössä tai vanhemman kykyyn tarjota vakaat kasvu- ja kehitysolosuhteet lapselle.

Toisaalta huolta on siitä, miten vanhemmat pystyvät kommunikoimaan keskenään ja on riski, että vanhempien erimielisyydet lisääntyisivät yhteishuollon myötä. (Sininen)

(...) huolta on noussut vanhempien riitaisista väleistä ja heidän välillään olleesta väkivallasta. (Vihreä)

Huolta on vanhempien keskinäisistä väleistä, äidin jaksamisesta ja psyykkisestä voinnista sekä äidin taloudellisen tilanteen epävakauudesta. (Keltainen)

Työntekijöille jäi huoli lapsen 1. roolista perheessä lapsen 2. tukeutessa lapseen 1. vanhempansa sijaan. Äiti ei käsittäksemme nähnyt tässä mitään ongelmaa. (Hopea)

Käsitteenä *huoli* merkitsee enemmän kuin sosiaalista ongelmaa, haittaa tai riskiä. Huolen ilmaisut voidaan ymmärtää positiivisesti virittyneenä koollekutsuna. Se voidaan ymmärtää olosuhdeselvityksissä kutsuksi tuomioistuimen tuomarille saapua etsimään ratkaisua juuri johonkin tiettyyn asiaan. Huoli viittaa myös huolenpitoon ja myönteisten tekijöiden vaikutusten lisäämiseen lapsen elämässä. Huolen ilmaisuksi verhottu lapsen edun sisältö on sosiaalityöntekijän ammatillisena näkemyksenä äärimmäisen vahva argumentti. Sitä vastaan on lähes mahdotonta kyseenalaistaa tai esittää vastaväitteitä, sillä lapsen hyvinvointi on yhteiskunnallisesti hyväksytty itseisarvo. (Nätkin & Vuori 2007, 18–20.) Huolen ilmaisut ovat arvioni mukaan painoarvoltaan merkittävimpiä ammatillisen näkemyksen ilmaisuja olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa. Huolen arviointi tai *huolipuhe* on saanut niin keskeisen aseman sosiaalityön ammattilaisten keskuudessa, että olosuhdeselvitystä laativat sosiaalityöntekijät kirjoittavat huolesta silloinkin, kun sitä ei ole, kuten seuraavista esimerkeistä poimituista katkelmista voidaan huolesta havainta:

Kummankaan vanhemman kyvyistä huolehtia lapsesta ei ole sellaista huolta, minkä vuoksi tapaamisia tulisi rajata esimerkiksi vain kahden yön tapaamisiksi. (Sininen)

(...) ei ole tullut esille huolta vanhempien yhteishuollosta. (Okra)

Huolta lasten ja isän välisestä vuorovaikutuksesta ei syntynyt (...) (Pinkki)

Huolen ilmaisujen ei välttämättä aina sosiaalityöntekijän tuottamina ymmärretä sisältävän laajaa arviota tai sen ei ymmärretä pohjautuvan johonkin tiettyyn teoriaan. Edellä olevat käänteiset huoli-ilmaisut tuottavat epäsuoraa informaatiota. Samat asiat voitaisiin ilmaista suoraan esimerkiksi seuraavalla tavalla: 1. Kumpikin vanhempi kykenee huolehtimaan lapsista ikätason mukaisesti ja näin ollen tapaamiset voidaan toteuttaa jatkossa laajoina 2. Vanhempien yhteishuoltajuus toimii. 3. Lasten ja isän välinen vuorovaikutus on hyvää. Huoli-ilmausten käyttäminen näyttäytyy siten, että sillä pyritään vastaamaan jonkun asianosaisen esiintuomaan huoleen. Eli tässä käänteisillä huoli-ilmaisuilla sosiaalityöntekijät näyttävät käyvän vuoropuhelua riidan osapuolten, eli vanhempien, kanssa. Olosuhdeselvityksen yhteydessä sosiaalityöntekijät arvioivat siis, onko vanhempien esiintuomat huolet aiheellisia ja joutuvat ottamaan kantaa siihen, kumman vanhemman esille nostama huoli on suurempi, ja mitä ne tarkoittavat lapsen edun näkökulmasta arvioituina.

Klassisten professioteorioiden mukaan sosiaalityö ei täytä profession vaatimusta, koska sillä ei ole omaa tietoperustaa. Sosiaalityö professiona ansaitsee kuitenkin yhteiskunnallisella ja yksilöllisellä tasolla paikkansa silloin, kun on tarpeen käsitellä ja arvioida sosiaalisen integraation ongelmia soveltamalla tieteellistä tietoa. (Rostila, Mäntysaari, Suominen & Asikainen 2011, 147.) Sosiaalisen integraation lisäksi olosuhdeselvitystyöskentely sisältää mitä suuremmissa määrin moraalisten ristiriitojen ratkaisemista, jonka edellytyksenä on, että työntekijä pystyy arvottamaan riidanalaisia asioita (Forsberg 2021, 11). Arvottamisessa sosiaalityöntekijän tehtävään kuuluu asemoida itsensä lapsen puolustajaksi, mikäli lapsi puolustamista tilanteessa tarvitsee. *Kannanotot ja ohjeistavat ilmaisut* sosiaalityöntekijän kirjoittamana tuovat esiin sosiaalityön profession asemaa huoltoriitaprosessissa. Kantaaottavien ja ohjeistavien ilmaisujen voidaan ajatella olevan ammatilliseen kokemukseen ja sen teoreettisen jäsentämisen kautta syntyneitä ”hyviä käytäntöjä”, jotka sekä sopivat sosiaalityön professionaalisuuden ideaan että kuvastavat lapsen edun arvottamista huoltoriitatilanteissa. (Rostila ym. 2011, 144–146; Forsberg 2012,

11.) Kantaaottavissa ja ohjeistavissa ammatillisen näkemyksen ilmaisuissa on tyyppillistä käyttää ”lapsen edun mukaista” ja ”on tärkeää”- korostamassa asian painoarvoa.

Lapsen edun mukaista olisi, että vanhemmat pystyvät tekemään yhteistyötä hänen asioissaan. Vaikka vanhemmat ovat erimielisiä keskenään, heillä ei ole huollon osa-alueisiin liittyen suuria näkemyseroja, minkä vuoksi yhteishuolto voisi olla vaihtoehto lapsen edun toteutumiseksi vastaisuudessa. (Sininen)

Lasten edun mukaista on, että heillä säilyy suhde erossa asuvaan vanhempansa. (Vihreä)

Tapaamisissa säännöllisyys ja ennakoitavuus ovat lapselle tärkeitä eikä niissä tulisi olla pitkiä katkoksia lapsen ja vanhemman välillä. On tärkeää, että lapsi saa ylläpitää suhdettaan molempiin vanhempiansa ja, että isä tukee äidin ja lapsen välistä suhdetta. (Turkoosi)

Lasten kehityksen kannalta on tärkeää, että heillä säilyy hyvä ja läheinen suhde muualla asuvaan vanhempansa, asuivat he kumman tahansa vanhemman luona jatkossa. Tämä on mahdollista, mikäli heillä on laaja tapaamisoikeus erossa asuvaan vanhempaan. Tapaamisoikeuden tulisi olla sellainen, että vanhemmat pystyvät toteuttamaan sitä käytännössä, ottaen huomioon vanhempien elämäntilanteet. (Pinkki)

Sosiaalityöntekijöiden *näkemyksien ilmaisut ja toteavat ilmaisut* jatkavat edelleen professionaalisen teoreettisen tiedon, käytännön kokemuksen yhteen jäsentämisen ja moraalisen arvottamisen prosessien tulosten esiintuomista. Näkemyksien ilmaisut ovat lopputulosta sosiaalityön asiantuntijuuden haastavasta työtehtävästä yhdistellä ja sovitella yhteen ihmisten yksilöllisten tilanteiden haasteet ja teorian tiedon kanssa. (Mutka 1998, 181–182). Näkemyksien ilmaisussa sosiaalityöntekijät kirjoittavat itsestään sekä monikon ensimmäisessä muodossa ja kolmannessa muodossa. En havainnut yhdenmukaisuutta siinä, millaisista asioista kirjoitettiin monikon ensimmäisessä muodossa ja millaista taas yksikön kolmannessa muodossa.

Selvitystyöntekijöiden näkemyksen mukaan isän tapaamisten rajaaminen olisi ristiriitaista, koska hän kuitenkin viettäisi lasten kanssa edelleen paljon aikaa. (Punainen)

Näkemyksemme mukaan lapsella on lämmin ja läheinen suhde molempiin vanhempiansa ja molemmat vanhemmat näkevät toisen vanhemman merkityksen lapsen elämässä. (Keltainen)

Selvitystyöntekijöiden näkemyksen mukaan vanhempien tulisi kiinnittää huomiota keskinäiseen kommunikointiinsa sekä siihen, mitä ja miten puhuvat toisesta vanhemmasta lasten kuullen. Vanhempien tulisi toimia yhdessä lasten parhaaksi, joka edellyttää hyvää vanhempien välistä yhteistyötä, keskinäistä kunnioitusta sekä arvostusta toista vanhempaa kohtaan. (Musta)

Näkemyksemme mukaan oma tila on tärkeä lapsen ikäiselle murrosikää lähestyvälle lapselle. (Lime)

Näkemyksemme mukaan vanhempien tulisi pystyä selvittämään erimielisyyksiinsä liittyviä asioita kuormittamatta niillä lasta. Lapsen ei tulisi kantaa vastuuta aikuisten välisistä asioista. (Turkoosi)

Olosuhdeselvityksessä kieli on keskeinen työskentelyn väline. Kielen keinoin hankitaan tietoa lapsesta ja hänen perheestään. Kirjoittamalla olosuhdeselvitystä sosiaalityöntekijä toimii itsenäisenä tiedonmuodostajana. Kirjoittamisen kautta sosiaalityöntekijä pyrkii tuomaan esiin ammatillisen arviointinsa prosessia, jossa erilaiset näkökulmat neuvottelevat keskenään. Mikäli arviointiin liittyy epävarmuutta, on se osattava kirjoittaa auki. (Kääriäinen 2005, 167). Erilaisten ratkaisujen vaikutusten arviointiin liittyy aina epävarmuutta, koska sosiaalityöntekijöiden kyky ennustaa tulevia tapahtumia ihmisten elämässä perustuu lähinnä sosiaalityöntekijän aikaisempiin havaintoihin ja kokemuksiin. *Pohdinnan* ilmaisut eivät kuitenkaan ilmentäneet epävarmuutta, vaan kyseisellä ilmaisutyyllillä halutaan useimmiten pehmentää sosiaalityöntekijän melko jyrkkääkin näkemystä.

Vaikka lapsi itse toivoi isän kanssa kaksi yhden yön tapaamista joka toinen viikko, jäivät selvitystyöntekijät pohtimaan, etteivät näin vähäiset tapaamiset edistä isän ja lapsen suhdetta. (Okra)

Selvitystyöntekijät jäivät miettimään, ettei lapsella ole omaa tilaa kummankaan vanhemman luona. Isän luona lapsi nukkuu samassa sängyssä isän kanssa ja äidin luona lapsella ja äidin sängyt olivat vierekkäin. (Lime)

Työntekijöitä jäi mietityttämään, ovatko kahden vuorokauden mittaiset tapaamiset tällä hetkellä liian vaativia lapselle. (Turkoosi)

Pohdinnoiksi kirjoitettujen näkemysten painoarvo olisi eri, jos sosiaalityöntekijät pitäytyisivät suorassa ilmaisutavassa. Edellä olevat esimerkit voisi kirjoittaa myös ”Kahden yön mittaiset tapaamiset joka toinen viikko eivät edistä lapsen ja isän suhdetta” tai ”Lapsella ei ole omaa tilaa kummankaan vanhemman luona...” ja ”Kahden yön mittaiset

tapaamiset ovat liian vaativat lapselle tällä hetkellä”. Kiertoilmaisun idea voi olla, että vanhemman on helpompi ottaa informaatio asiassa vastaan, vaikka se ei olisikaan hänen näkemyksensä mukainen, jos sitä on pehmennetty hieman. Toisaalta kiertoilmaisua voidaan päätyä käyttämään myös siksi, ettei haluta liikaa ohjata käräjäoikeuden työskentelyä omilla näkemyksillä. Mutta käräjäoikeuden tai asianajajan luentaa tämä tapa voi hämätä, sillä se ei ole kovin selkeä ja juuri tällaiset ilmaisut voivat synnyttää käsityksen siitä, että sosiaalityöntekijät eivät kerro kaikkea mitä tietävät tai ovat epävarmoja näkemyksestään, vaikka tuskin siitä tässä on kyse. (Aaltonen 2020, 290).

Asiakkaat ovat kiistatta oman elämänsä asiantuntijoita ja sosiaalityöntekijät ovat toisaalta oman toimintaympäristönsä kiistattomia asiantuntijoita. Sosiaalityöntekijän asiantuntemus ei välttämättä ole kovin yksinkertaista tuoda kirjoitetun tekstin välityksellä esiin, sillä sosiaalityöntekijä ammatillisen näkemyksen tiedonmuodostumisen prosessin kaikkia vaiheita on mahdotonta eritellä. Sosiaalityössä puhutaan paljon hiljaisen tiedon merkityksestä. Hiljainen tieto voidaan ymmärtää sellaisena kaikkien käsitteiden perustana, jota ei pystytä ilmentämään käsitteinä tai se voidaan ymmärtää suhteiden sisältäpäin ymmärtämisenä. Hiljaisen tiedon keskeinen piirre on, että sitä on lähes mahdotonta kuvailla tai sanoittaa. (Arnkil 2005, 185–186.) *Selvitystyötä koskevien ilmaisujen* kautta sosiaalityöntekijät tuovat esiin oman toimintaympäristönsä ja työprosessinsa aikana syntyneitä tietoja – joka myös osittain sisältää ja pohjautuu hiljaiseen tietoon. Prosessin aikana luodun ammatillisen käsityksen esiin nostaminen tuo esiin sosiaalisen kontekstin, jossa arviointityötä tehdään ja jossa perheet elävät.

Selvitystyön aikana isän kanssa oli vaikeaa käydä läpi selvityksen kannalta oleellisia asioita. Isä palasi yhä uudelleen sopimusehdotukseen ja vanhempien siinä sopimiin asioihin. (Laventeli)

Selvityksen perusteella vanhemmilla ei juurikaan ole erimielisyyttä lapsen huoltoon liittyvistä asioista. Vanhemmat ovat kuitenkin erimielisiä siitä, kuinka he haluavat yhteistyötä lapsen asioissa jatkossa tehdä. Selvityksen perusteella ainoa asia, mikä on jäänyt hoitamatta yhteishuollon vuoksi, on lapsen passin uusiminen. (Ruskea)

Selvitystyöskentelyssä nousi esiin, että vanhemmilla, varsinkin äidillä, on kokemus siitä, että lapsen arki vanhempien luona on erilaista ja vanhemmilla on erilaiset kasvatuskäsitteet ja arvomaailma suhteessa lapseen. (Vaaleansininen)

Selvitystapaamisten perusteella lapsella on hyvä suhde molempiin vanhempiinsa ja väliaikaismääräyksen mukaiset laajat tapaamiset voisivat olla lapsen edun mukaisia, vaikka vanhemmilla on keskenään huonot välit. (Sininen)

Havaintojen ilmaisut kertovat sosiaalityöntekijöiden käyttämästä työmenetelmästä. Osallistuva havainnointi on tavanomainen systemaattinen tapa, jolla sosiaalityöntekijät tuottavat tietoa lapsen sosiaalisista suhteista. Olosuhdeselvitys on luonteeltaan lyhytkestoinen ja sosiaalityöntekijä on useimmissa tapauksissa tavannut selvityksen aikana lasta keskimäärin neljä kertaa, joista kaksi toteutui vanhempien läsnä ollessa perheen omassa arkiympäristössä ja kaksi toimistoympäristössä. Sosiaalityöntekijä tekee olosuhdeselvityksessä tapaamisilla havaintoja osallistumalla itse keskusteluun perheen ulkopuolisena henkilönä. Olosuhdeselvityksen antajana sosiaalityöntekijä tutkii, tarkkailee, tulkitsee ja huomioi sosiaalisissa tilanteissa sekä perheenjäsenten että omia reaktioitaan ja analysoi kaikkea laajemmassa näkökulmassa (Törrönen 2005, 227–228.) Havaintojen ilmaisujen kautta tuodaan esiin lapsen edun näkökulmasta tärkeät havainnot, joilla voidaan arvioida olevan merkitystä asian ratkaisun näkökulmasta.

Tapaamisella lapsi [1] ja lapsi [2] osallistuivat keskusteluun ja vastasivat heille esitettyihin kysymyksiin. Lapsi [2] oli tapaamisella enemmän taustalla, mutta vastaili kysymyksiin ja oli koko tapaamisen ajan läsnä. Lapsi [1] oli halukkaampi keskustelemaan ja kertomaan asioistaan. (Punainen)

Koti oli sisustettu lapsen tarpeet huomioiden. Lapsi hakeutui äidin läheisyyteen ja otti paljon kontaktia äitiin. Äiti huomioi lasta ja kannusti häntä tehtävän tekemisessä. Äidin ja lapsen suhde vaikutti läheiseltä ja lämpimältä. Äiti pyysi lasta keskittymään ja käyttäytymään kotikäynnin aikana. Äiti toi esille lapsen jännittävän tilannetta. (Keltainen)

Lapsi oli työntekijöitä vastassa rappukäytävässä. Lapsi otti sosiaalityöntekijöihin kontaktia ja kertoi heti kuulumisiaan. Lapsi oli tapaamisen aikana hyvin puhelias ja hän esitteli lelujaan ja tekemiään askarteluja. Lapsi keskusteli työntekijöiden sekä isän ja isän puolison kanssa hyvin välittömästi ja kertoi reippaasti omat näkemyksensä ja ajatuksensa. Lapsen, isän ja isän puolison vuorovaikutus vaikutti luontevalta ja läheiseltä. He tekivät yhdessä tehtävää keskustellen välillä keskenään ja katsoen toisiaan. Isä ja isän puoliso kysyivät ja kuuntelivat lapsen näkemyksiä. Lapsi jaksoi keskittyä ja istua tehtävän ajan pöydän ääressä. Kodissa oli huomioitu lapsen tarpeet. (Violetti)

Lapsen ääni muuttui ”pikkulapsenomaiseksi”, kun hän kuvaili äitiään sekä kertoi, mitä he olivat tehneet pääsiäislomalla. Muuten lapsi oli tapaamisella enemmän totisen oloinen. (Ruskea)

Varsinainen osallistuva havainnointi edellyttää havaintojen kirjaamista ja niiden analysointia useassa eri vaiheessa (Törrönen 2005, 230–232). Olosuhdeselvityksessä havainnointia ja analysointia tehdään kevyemmällä tavalla. Olosuhdeselvityksissä lapsen ja perheen lähtötilanteen kartoitus ja lapsen edun arvioiminen tilannekohtaisesti ovat merkittäviä osia kokonaisprosessissa (Kananoja, Lähteinen & Marjamäki 2010, 136). *Vaikeuksien ja käsityksien ilmaisut* tuovat esiin havainnoista tehdyn analyysin ja työprosessin tuloksia.

Molemmat vanhemmat vaikuttivat olevan lapsille läheisiä ja tärkeitä. Lapset vaikuttivat kokevan heillä olevan kaksi kotia. Sekä isän että äidin asuolosuhteet ovat tällä hetkellä vakaat ja heillä on tarkoituksena jäädä asumaan nykyisille asuinpaikoilleen lasten kouluvuosien ajaksi. (Hopea)

Lapsella vaikutti selvitystyötä tehtäessä olevan luonteva ja kiinteä suhde molempiin vanhempiinsa. (Vaaleansininen)

Vaikuttaa siltä, että äiti tavoittaa isää paremmin koulun ja lastensuojelun esiin tuomia huolenaiheita lapsesta ja hän haluaa saada apua siihen. (Lime)

Vanhemmilla ei ollut selvitystyössä saamamme käsityksen mukaan varsinaisesti erimielisyyksiä huollon eri osa-alueista. Vanhempien erimielisyydet näyttävät liittyvän heidän keskinäisiin suhteisiinsa. (Valkoinen)

Edellä esittelemäni kahdeksan sosiaalityöntekijöiden ammatillista näkemystä ilmaisevaa tekstisisältöä esiintyvät olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa rinnakkaisina ja yksittäisissä yhteenvedoissa esiintyy aina useampia ilmaisutapoja. Ilmaisutavat voivat vaihdella kappaleittain tai jopa lause kerrallaan. Ilmaisutapoja tutkiessani kiinnitin huomiota siihen, miten paljon suorat ja epäsuorat ilmaisutavat vaihtelivat. Samoista yhteenvedoista oli löydettävissä sekä suoria että epäsuoria ammatillisen näkemyksen ilmaisuja, mutta johdonmukaisia perustelua erilaisten ilmaisujen käytölle en havainnut.

Sosiaalityöntekijöiden kokemustieto ja kyky soveltaa olemassa olevaa teoretietoa ovat keskeisessä asemassa. Sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuksen prosessi vaatii kuitenkin tarkempaa tarkastelua, jotta se aukeaisi tuomareille, selvityksiä lukeville asiamiehille ja vanhemmille. Yhteenvetojen kautta sosiaalityöntekijät siirtyvät tiedonkantajan

roolista sosiaalialanalytikoiksi ja selvityksen aikana syntynyttä tietoa käsitellään tarkastelemalla sitä systemaattisesti. (Granfelt ym. 1999, 255–256). Arvioni mukaan tämä sosiaalialanalytikon tiedonmuodostuksen prosessi ei ole helposti havaittavissa yhteenvedoista ja näin ollen yhteenvedoissa esille nostetut keskeiset asiat ja niiden yhteydet toisiinsa voivat jäädä, sosiaalityön tiedon muodostuksen prosessia tuntemattomalle, lukijalle irrallisiksi. Seuraavassa luvussa esittelen lapsen edulle vanhemmuuden kautta annettuja sisältöjä.

5.2. Vanhemmuus

Leena Autonen-Vaaranieniemi (2019) on tutkinut perheammattilaisten asemoitumista vanhemmuuteen ja vanhemmuutta koskevia kehyksiä erotyössä. Autonen-Vaaranieniemi havaitsi, että erotyötä tekevät ammattilaiset jäsentävät vanhemmuutta lapsen edun selvittämisen, lapsen hoivaamisen, lapsen arjen sujumisen ja vanhemmuussuhteiden jatkumisen kautta. (Autonen-Vaaranieniemi 2019, 373.)

Omat havaintoni olosuhdeselvitysten yhteenvedoista ovat samassa linjassa Autonen-Vaaranienemen tutkimustulosten kanssa. Vanhemmuus on keskeinen arvioinnin kohde olosuhdeselvityksissä ja sosiaalityöntekijät lähestyivät vanhemmuutta nimenomaan lapsen edun toteutumisen näkökulmasta. Olosuhdeselvitystyöskentelyyn sisältyvä vanhemmuuden arviointi eroaa lastensuojelun vanhemmuuden arvioinnista siinä, että olosuhdeselvityksessä vanhempien vanhemmuutta arvioidaan keskenään suhteessa toisiinsa. Lapsen asumista koskevissa riitatilanteissa viranomaisten tehtäväksi on käytännössä muodostunut arvioida, kumman vanhemman luona asuessaan lapsen etu toteutuu paremmin. Tässä luvussa käsitelen lapsen edulle annettuja merkityksiä kahden keskeisimmäksi nousseen vanhemmuutta koskevan sisällön kautta, jotka olivat *lapsen hoivaaminen* ja *lapsen arjen sujuminen*.

Havaintoni mukaan John Bowlbyn (1907–1990) kiintymyssuhdeteoria on olosuhdeselvitystyöskentelyssä lapsen edun arvioinnissa useassa kohtaa taustateorianä. Myös *lapsen hoivaamisen arviointi* pohjautuu kiintymyssuhdeteoriaan, joka laajemmassa merkityksessä ymmärrettynä on kiinnostunut tarkastelemaan lapsen ja hänen hoivaajansa

tunnesidettä. Kiintymyssuhteella on kaksijakoinen tarkoitus: toisaalta lapsi tarvitsee jonkun huolehtimaan itsestään ja toisaalta lapsi tarvitsee turvallisuutta ja jatkuvuutta ihmissuhteissa, koska se tukee hänen psyykkistä kehitystään. (Kauppi & Takalo 2014, 17.) Tarkastelen aineistoani tämän fyysisen ja psyykkisen hoivan näkökulman kautta. Ensin tarkastelen lapsen edun merkityksiä ja sisältöjä lapsen fyysisessä huolenpidossa, ja sen jälkeen tutkin mitä aineisto kertoo hoivaamisesta emotionaalisesta näkökulmasta.

Fyysisen huolenpidon osalta lapsen terveydenhuolto tai muu tuen/hoidon tarve nousi esiin 17:sta yhteenvedosta. Osassa tapauksista vanhemmilla oli toisistaan täysin eroavat käsitykset lapsen terveydentilasta ja lapsi oli jäänyt/hänellä oli riski jäädä vaille tarvitsemaansa hoivaa vanhempien erimielisyyksien vuoksi ja osassa puolestaan kuvattiin sitä, miten toinen vanhempi ei ollut sitoutunut huolenpitoon. Osittain nämä lapsen terveyttä koskevat osuudet ovat päällekkäisiä vanhempien yhteistyötä kuvaavien sisältöjen kanssa, kuten seuraavista aineistokatkelmista voimme havaita:

Jos lapset tulevaisuudessa tarvitsevat terveydenhuollon kautta saatavaa tukea kehitykselleen, molempien vanhempien osallistuminen siihen on tarpeen. (Hopea)

Vanhemmilla vaikutti olevan erilainen käsitys lapsen terveydentilasta. Yhteistyön vaikeudet voivat vaikuttaa myös huollollisista asioista sopimiseen esimerkiksi lapsen terveyteen liittyen. (Pinkki)

Selvitystyön aikana äiti toi esille huolta lapsen voinnista, kun isä ei vaikuttanut olevan yhtä huolissaan lapsen tilanteesta. Näkemyksemme mukaan on tärkeää, että vanhemmat mahdollistavat tarvittavan tuen saamisen lapselle ja sitoutuvat siihen. (Lime)

Myös lapsen alentuneeseen mielialaan isän on ollut vaikea suhtautua tukevasti (...) Äidin suhtautuminen lapsen mielialanlaskuun on näyttäytynyt vähättelevänä. Lapsi on kertonut kokevansa, ettei kukaan ole hänestä kiinnostunut (...) Opettajan mukaan lapsi on paljon yksin ja hän on huolissaan siitä, saako hän sitä huolenpitoa, jota hän tarvitsee. (Smaragdinvihreä)

Äiti kokisi lapsen tarvitsevan hoitokontaktia ja erilaista keskusteluapua kuin perheneuvola ja koulukuraattori pystyvät tarjoamaan. Isä kokee työskentelyn perheneuvolan kanssa ja kuraattorin tapaamiset riittäviksi ja ajattelee, että tärkeää on, että vanhemmat ja heidän nykyiset puolisot yhdessä työskentelevät(...) perheneuvolan lausunnossa mainitaan, että lapsi saattaisi hyötyä keskusteluavusta siinä vaiheessa, kun lapsen asumisesta ja huoltajuudesta on sovittu. Molemmat vanhemmat ovat

sanoneet olevansa sitoutuneita jatkamaan työskentelyä perheneuvolassa. (Okra)

Päällekkäisyydestä huolimatta katson perustelluksi nostaa tässä kohtaa esiin hoivan toteutumisen vanhemmuuteen liittyvänä osa-alueena, kun taas vanhempien välinen yhteistyö jäsentyy tärkeäksi osaksi luvussa 5.3 käsittelemääni eron jälkeistä yhteistyövanhemmuutta. Lapsen fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin turvaaminen ovat osa lapsen hoivaamista. Fyysisen hyvinvoinnin turvaaminen on toki paljon muutakin kuin pelkäämistään terveydestä huolehtimista, mutta asia nousee aineistossa keskeisenä elementtinä esiin siksi, että riitaa on lasten asumisen lisäksi usein myös huoltomuodosta. Yhteishuoltajuuden edellytyksiä arvioitaessa on luontevaa, että yhteenvedoissa nostetaan erityisesti esiin ne seikat, joissa vanhemmilla on asian ratkaisemisen kannalta merkittäviä eriäviä mielipiteitä.

Terveyden lisäksi muita fyysiseen hoivaan liittyviä merkityksiä olosuhdeselvityksissä oli annettu mm. kuvaamalla tai arvioimalla vanhempien koteja ja vanhempien olosuhteita lapsen näkökulmasta. Ymmärrän kodin edustavan olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa Marita Törröstä mukaillen (2012) arkisen *hyvinvoinnin kokonaisuutta*, jossa yhdistyvät perheen taloudellinen tilanne, sosiaaliset suhteet ja mahdollisuudet toteuttaa itseään. (Törrönen 2012, 10.) Kodin luonnehdinnat ja vanhempien olosuhteista kirjoittaminen tekevät näkyväksi toisaalta lapsen sosiaalista ja fyysistä sijoittumista vanhempien väliin ja toisaalta sitä, miten vanhemmat ovat pystyneet huomioimaan lapsen tarpeita niissä arjen realiteetissa, joissa he elämäänsä elävät. Seuraavista aineisto-otteista nostan esiin muutaman esimerkin kautta sen, mitä merkityksiä kodilla tai olosuhteilla lapsen edulle annetaan vanhemmuuden kontekstissa:

Selvitystyön aikana kodin olosuhteet molempien vanhempien luona olivat kunnossa. (Keltainen)

Molemmissa kodeissa on huomioitu lasten tarpeet. (Musta)

Selvitystä varten pyydetyissä viranomaistiedoissa ei ole tullut huolta lapsen olosuhteista kummankaan vanhemman luona eikä selvityksen perusteella ole tullut esille syytä, minkä vuoksi lapsen vakiintunut asuminen äidin luona tulisi siirtää isän luokse. (Okra)

Sekä isän että äidin asumisolosuhteet ovat tällä hetkellä vakaat ja heillä on tarkoituksena jäädä asumaan nykyisille asuinpaikoilleen lasten kouluvuosien ajaksi. Äidin asunto on isän asuntoa tilavampi ja siellä lapsilla on omat huoneet. (Hopea)

Selvitystyöskentelyssä ei ilmennyt äidin olosuhteissa seikkoja, joiden perusteella lasten vakiintunutta asumista olisi tarve muuttaa. (Ultramariini)

Koti ei ole vain neljä seinää ja katto, eikä se ole vain fyysisten tarpeiden toteutumisen paikka. Koti on lapselle emotionaalinen kokemus ja se edustaa pysyvyyttä ja tuen saamista. (Törrönen 2012, 10.) Lisäksi Koti on lapselle tärkeä ”minulla on”-kokemus, joka sisältää toki aineellisen perustan, mutta myös käsityksen omista perhesuhteista ja turvallisuuden tunteen. (Pulkinen 2002, 14). Koti edustaa olosuhdeselvityksissä esiin nostaamani hoivan kahtiajakoa. Kodin kuvaaminen yhteenvedossa ilmentää niin hoivaa kuin emotionaalistakin vanhemman lapselleen tarjoamaan huolenpitoa. Edellä olevissa esimerkeissä nostetaan esiin kodin olosuhteet, lapsen tarpeiden huomioiminen, vanhempien olosuhteiden vakaus, lapsen vakiintuneiden olosuhteiden arvo ja lapsen oma tilantarve. Kun sosiaalityöntekijät kirjoittavat kodista, voi lukija helposti tulkita heidän kuvaavan vain ulkoisia ja fyysisiä olosuhteita. Tosiasiassa kyse on nimenomaan lapsen edusta ja arvioinnista sen suhteen, että kumman vanhemman kodissa ja kumman vanhemman myötävaikutuksesta nämä edellä mainitut asiat toteutuvat lapsen näkökulmasta paremmin.

Lapsen hoivaaminen emotionaalisesta näkökulmasta sisältää henkisen ja psyykkisen tuen antamista, kannustamista sekä valvomista ja tarpeellisten rajojen asettamista (Pulkinen 2002, 17). BBIC-malli puolestaan korostaa lapsen hoivaamisen sisältävän myös vakaan ja jatkuvan suhteen lapsen ja vanhemman välillä, tunteiden säätelyn taitojen opettamista ja lapsen suojaamista henkisesti vahingoittavilta asioilta (Socialstyrelsen 2018, 61–66). Emotionaalisen hoivaamisen näkökulmasta aineistossa esille nousivat kaksi lapsen edun merkitystä: 1) *lapsen tukeminen* ja 2) *turvalliset ja vakaa kasvuolosuhteet*. Vanhemmuuden näkökulmasta lapsen tukeminen, tukitoimien järjestäminen ja tuen vastaanottaminen nousivat esiin aineistossa esiin muun muassa seuraavilla tavoilla:

Selvitystyöntekijöille jäi huoli lasten kokemista suurista muutoksista ja huoli siitä ovatko he saaneet riittävästi tukea näissä elämän muutoksissa.

Molemmat vanhemmat olivat tapaamisilla sitä mieltä, että lapsille olisi hyvä järjestää ammatillista tukea asioiden käsittelyyn. (Harmaa)

Selvitystyöntekijöiden näkemyksen mukaan isä on hoitanut lähivanhempana lapsen asiat lapsen edun mukaisesti ja hakenut huoltajana lapselle tukea, jonka äiti on aiemmin kieltänyt. (Violetti)

Kotikäynnillä äidin luokse ja lasten toisella toimistotapaamisella äidin kyky ohjata ja tukea lapsia näyttäytyi puutteellisena. Lapsi 1 joutui molemmissa tilanteissa ottamaan aikuisen vastuun sisaruksestaan. (Laventeli)

Tiivistetysti näistä aineisto-otteista nousee esiin, että lapsen etu merkitsee *riittävää tukea suuriin elämän muutoksiin, tarpeellisen tuen järjestämistä lapselle, lapsen ohjaamista ja tukemista ja toisaalta myös ikätason mukaisia vastuita*. Laventeli-värikoodin aineisto-otteessa kuvataan miten lapsen ikätason mukainen vastuunkantaminen ei toteudu, sillä lapsi 1 joutui kantamaan aikuisen vastuun pienemmästä sisaruksestaan olosuhdeselvitystyöskentelyyn kuuluvilla tapaamisilla. Turvallisista ja vakaista kasvuolosuhteista puolestaan mainittiin yhteenvedoissa muun muassa tällä tavoin:

Haitallisena näyttäytyvät vanhempien kiistat ja kyvyttömyys yhteistyöhön ja isän vastahakoisuus ottaa apua vastaan, kun avun saaminen on lastensuojelun näkökulmasta lasten edun mukaista lasten tasapainoisen ja turvallisen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. (Lime)

Näkemyksemme mukaan lapsi tarvitsee tasapainoisen ja aikuisjohtoisen arjen sekä turvalliset kasvuolosuhteet, jotka lapsella vaikuttaa olevan tällä hetkellä isän luona. Selvityksen aikana ja muilta viranomaisilta saatujen tietojen perusteella ei noussut esille sellaisia seikkoja, joiden perusteella lapsen vakiintuneita olosuhteita isän luona tulisi muuttaa. (Turkoosi)

Lausunnon mukaan isä pystyy tarjoamaan lapselle 1 ja lapselle 2 turvalliset ja vakaat kasvuolosuhteet ja huolehtimaan heistä heidän ikätasonsa edellyttämällä tavalla eikä pyri estämään lasten ja äidin välistä yhteydenpitoa ja tapaamisia. Lausunnon mukaan äidin psyykinen sairaus ja haasteet vanhemmuudessa ja vuorovaikutuksessa lasten kanssa ovat riskitekijä lapsen 1 ja lapsen 2 terveelle kasvulle ja kehitykselle. Lastensuojelun työskentelyn aikana sosiaalityöntekijöille on muodostunut käsitys, että lasten asuminen isän luona edistää lasten kasvua ja arjen turvallisuutta (...). (Pinkki)

Kummankin vanhemman luona lapsella 1 ja lapsella 2 on turvallinen kasvuympäristö, jossa heistä pidetään huolta ja heidän kasvuaan tuetaan. Kummankin vanhemman luona vietetään aikaa lasten kanssa. (Beige)

Lapset vaikuttavat saavan molempien vanhempiensa luona läheisyyttä ja turvallisuutta. Myös rajat vaikuttivat olevan samankaltaiset molempien vanhempien luona. (Ultramariini)

Turvallisista ja vakaista kasvuolosuhteista kirjoittaessaan sosiaalityöntekijät viittaavat sujuvasti hyvin laajalla skaalalla emotionaalisesta hoivaamisesta esiin nostamiini sisältöihin. Aineisto-otteita lukiessani mietin, miten hyvin juuri nämä vanhemmuuteen liitetty lapsen edun sisällöt ilmentävät kunkin lapsen ja perheen yksilöllisiä piirteitä ja tarpeita ja sitä kaikkea mitä sosiaalityöntekijät ovat arvioineet. Näissä esimerkeissä nousee esille myös se, miten erilaisia ilmaisukeinoja sosiaalityöntekijät käyttävät saman aihepiirin esiin nostamisessa. Hoivaamisen rinnalla vanhemmuuteen liitettiin *lapsen arki* ja siitä erityisesti esiin nousivat *arjesta huolehtiminen* sekä *koulunkäyntiin liittyvät seikat*.

Lapsiperheen arki on hetkissä ja tilanteissa syntyvä toiminnan prosessi, joka synnyttää uusia tilanteita. Hetkittäin ja tilanteittain etenevät asiat, kuten ruuanlaitto, seuraavaan päivään varautuminen ja muut päivittäin toistuvat rutiinit vievät arkea eteenpäin. Klassisesti arki ymmärretään juhlan vastakohdaksi. Arki on tavanomaista ja tuttua. (Törrönen 2012, 10.) Lasten hyvinvointi kytkeytyy monella tavalla perheen ajankäyttöön arjessa. Aikaa tulisi olla jaettu sopivassa suhteessa koti-, koulu- ja harrastusajaksi. Lapsilla tulisi olla sitä ”normaalia arkea”, joka on erityisen tärkeää. Tähän normaalin arkeen sisältyy mm. yhdessä perheenjäsenten kanssa vietetty aika. (Kuivakangas 2002, 44–45.) Vanhempien eron jälkeen lasten arki asettuu tavallisesti kahteen eri kotiin (Linnavuori 2018, 52). Lapsen arkea kuvattiin kaikissa 23 olosuhdeselvityksen yhteenvedossa ja itse sana ”arki” esiintyi 13:sta yhteenvedossa. Yhteenvedoissa vanhemmuuteen liittyvänä asiana esille lapsen edun merkityksenä nousivat muun muassa *vanhemman kyky huolehtia lapsen arjesta, yhteisesti lapsen kanssa vietetty aika* ja *yhdenmukainen arki kummankin vanhemman luona*.

Molemmat vanhemmat ovat vaikuttaneet olevan sitoutuneita huolehtimaan lapsen arjesta lapsen ollessa heidän luonaan. (Sininen)

Selvitystä tehtäessä sosiaalityöntekijöille muodostui kuva, että lapset ovat molemmille vanhemmilleen tärkeitä ja läheisiä. Molemmat vanhemmat vaikuttavat haluavan panostaa lasten kanssa vietettyyn yhteiseen aikaan ja arkeen. (Ultramariini)

Selvityksen perusteella lasten arki molempien vanhempien luona on hyvin samanlaista ja molemmat vanhemmat huolehtivat hyvin lasten asioista ja ovat sitoutuneita vanhemmuuteen. (Punainen)

Selvitystyöskentelyssä nousi esiin, että vanhemmilla, varsinkin äidillä, on kokemus siitä, että lapsen arki vanhempien luona on erilaista ja vanhemmilla on erilaiset kasvatuskäsitteet ja arvomaailma suhteessa lapseen. (Vaaleansininen)

Vanhempien täyttämän vanhemman haastattelulomakkeen perusteella vanhempien arki ja kasvatustavat eivät eroa toisistaan. (Ultramariini)

Alakouluikäisen lapsen arjessa merkittävää roolia näyttelee kodin ja yksityisen elämänpiirin lisäksi koulu. Nämä yhdessä tukevat lapsen *sosioemotionaalista* ja *moraalista kehitystä*, mutta näihin saattaa sisältyä myös kehitystä uhkaavia tekijöitä. Sosioemotionaalinen kehitys sisältää lapsen tunne-elämän, sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen käyttäytymisen kehityksen. Lisäksi se sivuaa lapsen persoonallisuuden kehitystä. Persoonallisuuden kehityksellä tarkoitetaan lapsen *yksilöytymistä* omaksi ainutlaatuiseksi itsekseen ja sosioemotionaalinen kehitys puolestaan koskee ihmisen liittymistä osaksi yhteiskunta aktiivisena ja kykenevänä toimijana. (Pulkkinen 2002, 14–15.) Koululla on suuri merkitys lapsen sopeutumisessa yhteiskuntaan. Koulun ja yksityisen elämänpiiriin tiivis vuorovaikutus tukevat lapsen kehitystä (Pulkkinen 2002, 26). Tämän tiiviin vuorovaikutuksen toteutumisesta vastuussa ovat vanhemmat ja opettaja.

Koulua käsiteltiin olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa vanhemmuuteen liittyvänä asiana 20:ssä yhteenvedossa. Sosiaalityöntekijät kuvasivat lapsen edun sisällöiksi muun muassa *vanhempien kyvyn tukea lasta koulunkäynnissä, pysyvyytenä, jatkuvuutena, kykynä yhteistyöhön koulun kanssa, vanhempien kiinnostuksena lasten koulunkäynnistä ja koulunkäynnistä huolehtimisena*. Arviot vanhempien kyvystä hoitaa kouluun liittyviä asioita perustuvat useimmiten pyydettyihin lausuntoihin, mutta koulusta on keskusteltu myös olosuhdeselvitysten tapaamisilla. Useimmiten yhteenvedoissa nostettiin koulun osalta esiin vanhempien kyky yhteistyöhön, joka viittaa tuohon koulun ja yksityisen elämänpiiriin tiiviiseen vuorovaikutukseen ja sen merkitykseen. Seuraavista aineisto-otteista voi löytää edellä esiin nostamani näitä vanhemmuuteen liittyviä koulunkäynnin kannalta olennaisia sisältöjä.

Selvitystä tehtäessä äidin muutto [paikkatieto] oli tuore asia ja vasta tapahtumassa. Äidin uuden asunnon etsintä on ollut vanhempien tiedossa jo pidempään. Vanhemmat perustelivat lapsen koulu asiaa omasta näkökulmastaan. Selvitystä tehtäessä ei voi ottaa kantaa siihen, miten lapsen asumisen muuttuminen [paikkatieto] ja mahdollinen uusi koulu vaikuttavat lapsen tilanteeseen ja kaverisuhteisiin. (Vaaleansininen)

Molemmilla lapsilla on tuen tarvetta koulunkäynnissä. On tärkeää, että molemmat vanhemmat osallistuvat täysipainoisesti kodin ja koulun yhteistyöhön, jotta lapset saavat tarvitsemansa avun. (Hopea)

Opettajan näkemyksen mukaan lapsen koulunkäynti alkoi hyvin, mutta syksyn edetessä lapsen poissaolot kasvoivat. Opettaja sai vanhemmat kiinni vain soittamalla, koska kumpikaan vanhemmista ei tehnyt itselleen [tietojärjestelmän nimi] tunnusta useista pyynnöistä huolimatta. Koulun kokouksissa isä vaikutti yhteistyökykyiseltä. Kuitenkaan poissaolojen suhteen ei tapahtunut edistystä ja loppua kohden vaikutti siltä, että isä on pitkälti luovuttanut asian suhteen. (...) Opettajan mukaan kumpikaan vanhemmista ei osannut tukea lapsen koulunkäyntiä riittävästi. (Smaragdinvihreä)

Selvityksen tapaamisten ja pyydettyjen lausuntojen perusteella lapsilla on vakiintunut ja selkeä arki isän luona. Isä huolehtii lasten koulunkäynnistä (...) (Syaani)

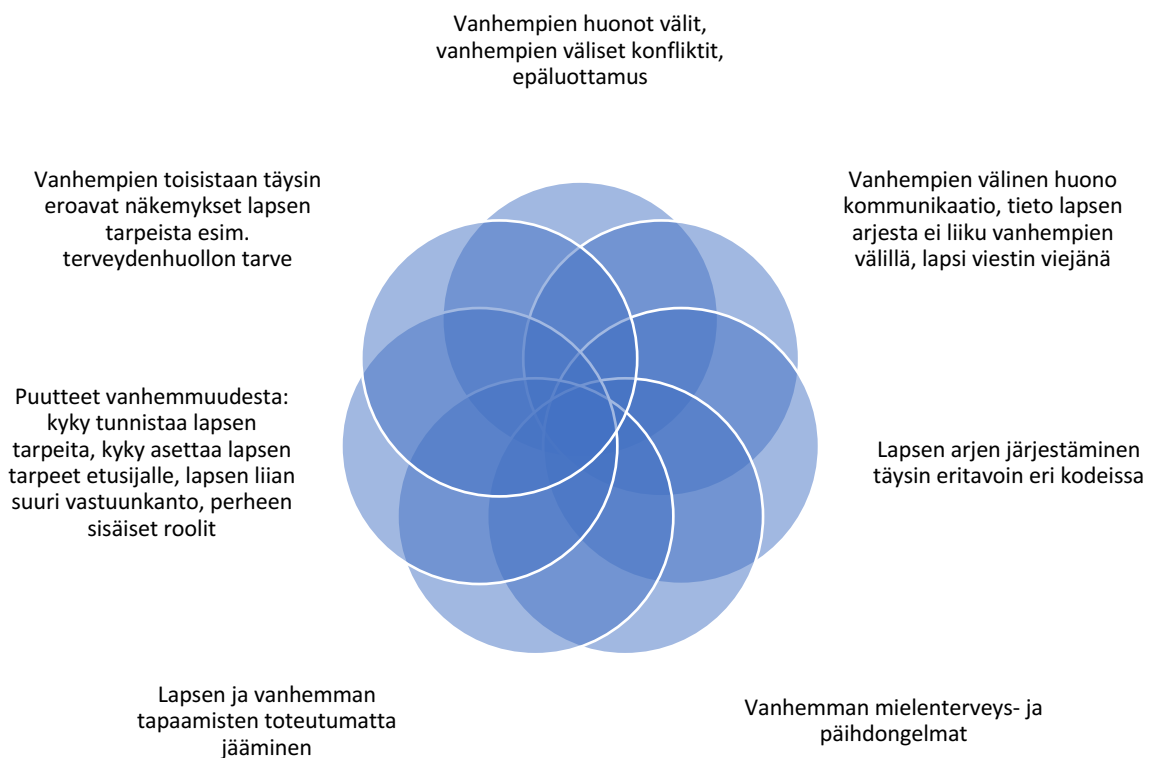
Koulun lausunnon mukaan (liite 1) kumpikin vanhempi on osallistunut vanhempainiltaan ja vanhemmat ovat käyneet erikseen henkilökohtaisella palauteajalla lapsen kanssa. (Khaki)

Vanhempien kodin ja koulun välinen tiivis vuorovaikutus parhaimmillaan tukee lapsen kehitystä. Mikäli vuorovaikutus tai yhteistyö koulun ja vanhempien välillä ei toimi, se puolestaan nähdään kehityksen kannalta riskitekijänä. (Pulkkinen 2002, 26). Koulunkäyntiin toki liittyy lapsen kehityksen kannalta muitakin olennaisia tekijöitä, kuten opettajan kasvatuksellinen tyyli, koululuokan sosiaaliset vaikutukset, rehtorin merkitys ja niin edelleen (Pulkkinen 2002, 21–24). Riita-asian näkökulmasta tarkasteltuna merkityksellistä onkin tarkastella lapsen etua vanhemmuuden tehtävänä. Käräjäoikeuden on tärkeää tietää, miten kouluikäisten lasten vanhemmat suoriutuvat tästä tehtävästä. Aineisto-otteissa on kuvausta siitä, että vanhemmat suoriutuvat tehtävästä samalla tavoin ja toisaalta on kuvausta siitä, että kumpikaan vanhempi ei suoriudu tehtävästä. Aineistosta löytää myös mainintoja, joissa otetaan kantaa selkeästi, että toinen vanhempi suoriutuu tästä tehtävästä toista paremmin. Kun lapsi elää arkeaan kahdessa eri kodissa

myös koulun näkökulmasta vanhempien kyvyllä tehdä yhteistyötä on merkittävä rooli lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta.

Aineistoa analysoidessani havaitsin, että vanhemmuuden kontekstissa lapsen etua lähdettiin usein rakentamaan lapsen kehitystä vaarantavien riskitekijöiden kautta. Näitä riskitekijöitä tuotiin esiin kaikilla kahdeksalla eri ilmaisutavalla ja ne olivat osittain päällekkäisiä keskenään. Kuviolla 4 pyrin tuomaan esiin havaintoani.

Kuvio 4. Vanhemmuuden puutteet lapsen kehitystä vaarantavina riskitekijöinä

Riskitekijöitä kuvaamalla sosiaalityöntekijät pyrkivät tuomaan esiin lapsen kehitystä vaarantavia vanhemmuuteen ja lapsen olosuhteisiin liittyviä seikkoja, joiden vaikutusta lapseen he toivovat tuomioistuimen ennakoivan ja ehkäisevän lapsen asiaa ratkaistessaan. Toisin sanoen riskitekijöiden esiin nostaminen perustuu tulkintani mukaan siihen, että tuomioistuimelta odotetaan riskien minimointia vähentämällä lapsen etua uhkaavia seikkoja lapsen elämässä – siinä määrin, kun se on tuomioistuimen päätäntävallassa.

(Nätkin & Vuori 2007, 19.) Kehitystä vaarantavien olosuhteiden kautta lapsen edun nimeäminen juontaa juurensa oman työelämäkokemukseni mukaan lastensuojelun traditioon, joka puolestaan juontaa juurensa aikaisemmin esille nostamaani huolentason arviointiin. Huoltoriitakontekstissa on luontevaa, että vanhemmuutta tarkastellessa erityisesti huolta herättää vanhempien välinen yhteistyö. Seuraavassa luvussa käsittelen tarkemmin vanhempien välistä yhteistyötä yhteistyövanhemmuuden näkökulmasta.

5.3 Eron jälkeinen yhteistyövanhemmuus

Erojen näkökulmasta yksi huolenpidon normin voimakas ulottuvuus on, että parisuhteen päättymisestä huolimatta vanhemmuus jatkuu edelleen (Autonen-Vaaraniemi 2012, 108). Yhteishuoltajuuden taustalla oleva ideaali on, että vanhemmilla on kyky ja tahtoa sulassa sovussa sopia lapsen asioista. Lapsen tarpeet ja vanhemmuuden yhteinen jatkuminen kietoutuvat eron jälkeisessä vanhemmuudessa yhteen. Vanhemmat itse perustelevat vanhemmuuden jatkumisen merkitystä ja yhteishuoltajuuteen päättymistä usein lapsen tarpeilla. Lapsen kannalta on tärkeää, että vanhemmat pyrkivät rakentamaan eron jälkeistä yhteistyövanhemmuutta, luovat lapselle yhtenäiset rajat ja muodostavat jonkinlaisen yhtenäisen auktoriteetin. (Taskinen 2001, 11; Nätkin 2003, 29–30; Koskela 2009, 10; Autonen-Vaaraniemi 2012, 101–110.) Vanhempien välisen yhteistyön on havaittu vaikuttavan lapsen ja muualla asuvan vanhemman väliseen suhteeseen ja tapaamisoikeuden toteutumiseen (Broberg & Hakovirta 2009, 127).

Olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa lapsen etuna pidetään vanhempien eron jälkeistä yhteistyötä, vanhempien kykyä tukea toisen vanhemmuutta ja kykyä tukea lapsen suhdetta toiseen vanhempaan. Leena Autonen-Vaaraniemen mukaan tämä, yhteistyövanhemmuuden määritelmän mukainen ajatus, on hyvin tyypillinen perheammattilaisten keskuudessa (Autonen-Vaaraniemi 2019, 369). Yhteistyövanhemmuuteen liittyviä seikkoja käsitellään kaikkien alaluvussa 5.1. läpikäytyjen kahdeksan ilmaisutavan kautta. Aihepiiriä käsitellään useimmiten *kaksivaiheisesti*. Ensimmäisessä vaiheessa nostetaan esiin *seikkoja, jotka estävät yhteistyövanhemmuuden toteutumista* tai esittämällä huolia liittyen yhteistyövanhemmuuden toteutumisesta. Toisessa vaiheessa *esitetään sosiaalityöntekijän arvio siitä, miten lapsen etu toteutuisi parhaalla mahdollisella tavalla*

kyseisistä lähtökohdista. Nostan tässä luvussa esiin nämä kaksi keskeisintä sisältöä, jotka tulkintani mukaan liittyvät yhteistyövanhemmuuden ideaaliin.

Eron jälkeisen yhteistyövanhemmuuden ideaalin katsotaan pohjautuvan John Bowlbyn (1907–1990) kiintymyssuhdeteoriaan. Nykyään kiintymyssuhdeteoria tunnustaa, että lapsella voi olla useampikin kiintymyssuhde ja huoltoriitatilanteessa lähtökohtaisena oletusarvona näyttäisi olevan, että lapsella on kiintymyssuhde sekä isään että äitiin. Näiden suhteiden havainnointi, tutkiminen ja arvottaminen on osa sosiaalityöntekijän lapsen etua koskevaa ammatillista arviota. Yleisesti lapsen kehityksen kannalta nähdään tärkeänä, että lapsen säilyttää yhteyden erosta riippumatta kumpaakin vanhempaansa ja lapsen kiintymyssuhteet voivat jatkua. Yhteistyövanhemmuus mahdollistaa näiden kiintymyssuhteiden jatkumisen. (Koskela 2009, 9–13; Autonen-Vaaraniemi 2012, 110.) LOS vahvistaa lapsen oikeuden kumpaankin vanhempaansa eron jälkeen (Art. 9) ja lastensuojelulaki vahvistaa tätä linjausta ohjaamalla lapsen etua arvioitaessa kiinnittämään huomiota lapsen läheisten ihmissuhteiden jatkumiseen (LSL 4§). Yhteistyövanhemmuus nostettiin esiin kaikissa aineiston jokaisessa yhteenvedossa. Yhteistyövanhemmuuden merkitystä korostettiin usein käänteisesti tuomalla esiin sen esteenä olevia tekijöitä.

On tärkeää, että isä tukee äidin ja lapsen välisen suhteen ylläpitoa ja tapaamisten toteutumista säännöllisesti. Huoli herää siitä, etteivät äidin ja lapsen tapaamiset ole toteutuneet sovitusti ja heidän tapaamisiin on tullut pitkiä taukoja. (Lime)

Lapsen edunmukaista on, että hän saa ylläpitää suhdetta molempiin vanhempiinsa ja muodostaa itse näkemyksensä vanhemmastaan. On tärkeää, että lapsi saa muodostaa itse näkemyksensä äidistään ja luoda vapaasti suhteen äitiinsä ja, että isä tukee hänen ja äidin välistä suhdetta. (Lime)

Kumpikin vanhempi vaikutti ymmärtävän toisen vanhemman merkityksen lapselle. (Khaki)

Selvitystyöntekijöiden näkemyksen mukaan kummallakin vanhemmalla on halu ja kyky huolehtia lapsista, mutta heidän kykenemättömyytensä toimia yhteistyössä ja kommunikoida lasten asioista lasten parhaaksi tuo haasteita myös lapsen arkeen. (Roosa)

Tapaamisissa säännöllisyys ja ennakoitavuus ovat lapselle tärkeitä eikä niissä tulisi olla pitkiä katkoksia lapsen ja vanhemman välillä. On tärkeää, että lapsi saa ylläpitää suhdettaan molempiin vanhempiinsa ja, että isä tukee äidin ja lapsen välistä suhdetta. (Turkoosi)

Lapsen ja muualla asuvan vanhemman suhdetta koskevista lapsen etua ilmentävistä ilmaisuista on löydettävissä monia muitakin sisältöjä, kuten edellä olevista aineistoesimerkistä voimme poimia. Otteista on löydettävissä lapsen edun merkityksiä ja sisältöjä ainakin seuraavasti: 1. toisen vanhemman tuki lapsen ja muualla asuvan vanhemman suhteelle 2. tapaamisten toteutuminen säännöllisesti 3. tapaamisten toteutuminen sovitusti 4 riittävän tiivis tapaamisrytmi 5. mahdollisuus muodostaa itsenäisesti oma käsitys vanhemmistaan 6. toisen vanhemman ja lapsen suhteen merkityksen ymmärtäminen 7. mahdollisuus rakentaa suhde uudelleen toiseen vanhempaan (kun se oli päässyt katkeamaan) 8. Lapsen mahdollisuus ylläpitää suhdetta muualla asuvaan vanhempansa. Lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkitystä esiin tuoviin ilmaisuihin voidaan näin sisällyttää lapsi- ja perhekohtaisista tilanteista ja tarpeista riippuen yksilöllisiä merkityksiä, jotka puolestaan syventävät tai laajentavat lapsen ja vanhemman suhteen merkitystä.

Yhteistyövanhemmuus ei ole vain lasten asioista yhdessä päättämistä ja keskustelua, vaan yksi sen tärkeä elementti on toisen vanhemman ja lapsen välisen suhteen tukeminen. Kielteiset tunteet ja mielikuvat kuuluvat vanhempien eroprosessiin, mutta niitä ei tulisi siirtää lapselle. Entinen puoliso ja nykyinen yhteistyövanhempi tulisi osata erottaa toisistaan ja lasta pitäisi suojata vanhempien välisiltä ristiriidoilta. Lapsen identiteetin rakentumisen kannalta on tärkeää, millaisia mielikuvia vanhempi pystyy hänen kanssaan kannattelemaan siitä vanhemmasta, joka ei juuri parhaillaan ole paikalla. (Koskela 2008, 13.) Sosiaalityöntekijät ottavat kantaa yhteistyövanhemmuutta kuvatessaan siihen, että eroperheissä lapsen ja toisen vanhemman tapaamisten toteutuminen ei voi jäädä lapsen vastuulle. Aineistosta nousee esiin työntekijöiden näkemys siitä, että lapsen ja toisen vanhemman tapaamisten toteutumisen nähdään olevan yhteydessä siihen, miten vanhempi kykenee tukemaan lapsen ja toisen vanhemman välistä suhdetta.

Lasten edun mukaista on, että heillä säilyy hyvä ja kiinteä suhde etävanhempaan. Tämä on mahdollista laajojen tapaamisten kautta esimerkiksi väliaikaisen määräyksen mukaisesti. (Musta)

Huolta lasten ja isän välisestä vuorovaikutuksesta ei syntynyt eikä näyttöä mahdollisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä tullut esiin. (Pinkki)

Vanhemmilla on paljon erimielisyyksiä keskenään eikä voida tietää kumpi puhuu totta. Kummankin vanhemman mielestä toinen valehtelee. (Vihreä)

Lapsi vaikutti viihtyvän kummankin vanhemman luona. Kumpikin vanhempi vaikutti ymmärtävän toisen vanhemman merkityksen lapselle. (Khaki)

Selvitystyöntekijöiden näkemyksen mukaan kumpikaan vanhemmista ei halua sulkea pois toista vanhempaa lasten elämästä. (Harmaa)

Yhteistyövanhemmuuden yhtenä edellytyksenä on vanhempien välinen toimiva vuoro-vaikutus ja keskinäinen kunnioittaminen. Yhteistyön tulisi olla riidatonta ja toimivaa. (Autonen-Vaaranieniemi 2012, 110.) Huoltoriitatilanteissa edellytykset yhteistyövanhemmuudelle ovat heikot, mutta siitä huolimatta se nähdään tavoiteltavana tilana aineistossani. Sosiaalityöntekijöiden ammatillisen näkemyksen ilmaisutavoissa erityisesti *huolen ilmaisuissa* että *kantaaottavissa ilmaisuissa* nousivat esiin merkittävällä tavalla juuri vanhempien keskinäisen kommunikoinnin haasteet, kuten seuraavista aineiston ensimmäisen vaiheen esimerkeistä voidaan todeta:

(...) huolta on noussut esiin vanhempien riitaisista väleistä ja heidän välillään olleesta väkivallasta. (Vihreä)

Suurin riskitekijä lapsen hyvinvoinnille ja tasapainoiselle kehitykselle on vanhempien välinen konflikti ja huono kommunikointi. (Valkoinen)

Lapsi on vasta [numero]vuotias ja huoltomuodosta riippumatta vanhemmat joutuvat etsimään heille toimivan tavan olla yhteydessä toisiinsa lapsen asioissa. On tärkeää, ettei lapsi joudu tulevaisuudessa viestinviejäksi vanhempiensa välille. (Khaki)

(...) Vanhempien välisen yhteistyön ja tiedonkulun puute lasta koskevista asioissa vaikeuttaa lapsen tilannetta. (Keltainen)

Vaikka vanhemmilla ei ollut lasten huollollista asioista suoranaisia erimielisyyksiä, yhteistyö vanhempien välillä vaikutti selvitystä tehtäessä sekä saatujen lausuntojen perusteella haastavalta. (Pinkki)

Vanhempien välisellä erimielisyydellä ja riitelyllä on havaittu olevan haitallisia vaikutuksia lasten kasvuun, kehitykseen ja psyykkiseen vointiin. Erityisen epäsuotuisaa lapselle on joutua todistamaan vanhempien välistä riitelyä silloin, kun se koskee lasta itseään. (Salo 2009, 107–117; Autonen-Vaaranieniemi 2018, 79.) Huoltoriitatilanteessa vanhempien välinen heikko kommunikaatio on tavallista ja kiistakapulana on nimenomaan lapsi. Koska yhteistyö ei toimi tai vanhemmat eivät kykene asialliseen yhteistyöhön, he ovat

turvautuneet asiamiehiinsä ja käräjäoikeuden tuomareihin. Edellä olevista aineisto-otteista kahdessa viimeisimmässä on kuvattu se, mitä vanhempien välinen heikko kommunikaatio voi lapselle aiheuttaa. Huonosti keskenään kommunikoivat vanhemmat voivat ajautua käyttämään lasta tiedonvälittäjänä ja näin heikentää lapsen tilannetta, kun eivät kykene itse suoraan kommunikoimaan toisen vanhemman kanssa. Tällaisessa tilanteessa lapsi ei saa LHL:n 1§ kirjattua kehitystasoonsa arvioiden riittävää huolenpitoa, kun hänen vastuulleen jää tiedon siirtäminen vanhempien välillä. Lisäksi lapsi voi käsitellä olevansa vastuussa riitatilanteessa ja pyrkii ratkaisemaan omalla toiminnallaan vanhempien välistä riitaa. (Salo 2009, 107).

Lasten altistuminen vanhempien väliselle riitelylle on lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta laaja-alaiset vaikutukset. Riitelylle altistuminen voi aiheuttaa lapselle emotionaalisia vaikeuksia, käyttäytymisen haasteita, ylivilkkautta, haasteita sosiaalisissa suhteissa ja haasteita perhesuhteissa. (Salo 2009, 112–119.) Kun kyseessä on näin laajasta lapseen vaikuttava seikka, ei ole ollenkaan epäselvää, miksi tämä aihe nousi esiin 18:ssa aineistoni yhteenvedoissa lapsen edun merkityksenä. Ensimmäisessä vaiheessa sosiaalityöntekijät kirjoittivat tyypillisesti vanhempien keskinäisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen ”nykytilaa”. Toisessa vaiheessa sosiaalityöntekijät usein kirjoittavat *Näkemysten ilmaisujen* kautta auki lapsen edun ja maalaavat näkymää siihen, mikä olisi suotavampi tapa toimia lapsen edun näkökulmasta, kuten seuraavista aineistokatkelmista nähdään:

Lapsen edun mukaista olisi, että vanhemmat pystyvät tekemään yhteistyötä hänen asioissaan. Vaikka vanhemmat ovat erimielisiä keskenään, heillä ei ole huollon osa-alueisiin liittyen suuria näkemyseroja, minkä vuoksi yhteishuolto voisi olla vaihtoehto lapsen edun toteutumiseksi vastaisuudessa. (Sininen)

Näkemyksemme mukaan vanhemmat ovat riitaisista väleistään huolimatta pystyneet hoitamaan yhdessä huoltoon liittyviä asioita lapsen edun mukaisesti. On tärkeää, että tieto lasta koskevista asioista kulkee vanhempien välillä ja vanhemmat asettavat lapsen tarpeet ristiriitojensa edelle. (Keltainen)

Selvitystyöntekijöiden näkemyksen mukaan vanhempien tulisi kiinnittää huomiota keskinäiseen kommunikointiinsa sekä siihen, mitä ja miten puhuvat toisesta vanhemmasta lasten kuullen. Vanhempien tulisi toimia yhdessä lasten parhaaksi, joka edellyttää hyvää vanhempien välistä yhteistyötä, keskinäistä kunnioitusta sekä arvostusta toista vanhempaa kohtaan. Lasten vuoroviikkoinen oleminen vanhempiensa luona voi vanhempien

keskinäisen kommunikointiongelman vuoksi olla hyvin haasteellista.
(Musta)

Marjo Kuronen kirjoittaa (2003) jaetun vanhemmuuden määräävästä asemasta esimerkiksi suhteessa yksinhuoltajuuteen tai sosiaalisen vanhemman roolin vahvistamiseen lapsen elämässä. Kuronen toteaa jaetun vanhemmuuden ihanteen olevan niin voimakas, että voimakkaampaa aspektia on vaikea esittää. Yhteistyövanhemmuuden idea ja yhteiskunnallisesti vahva arvoasema näkyy myös olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa. (Kuronen 2003, 113.)

Vaikka vanhemmat ovat keskenään riitaisia, voisi vuoroviikkoinen tai kymmenen päivää / kymmenen päivää tapaamisrytmi olla kuitenkin toimiva lapsen kannalta, kuten käytäntö on osoittanut viimeisen puolen vuoden ajalta. (Sininen)

Selvitystyöntekijöiden näkemyksen mukaan vanhempien tulisi kiinnittää huomiota keskinäiseen kommunikointiinsa sekä siihen, mitä ja miten puhuvat toisesta vanhemmasta lasten kuullen. Vanhempien tulisi toimia yhdessä lasten parhaaksi, joka edellyttää hyvää vanhempien välistä yhteistyötä, keskinäistä kunnioitusta sekä arvostusta toista vanhempaa kohtaan (...) Lasten edun mukaista on, että heillä säilyy hyvä ja kiinteä suhde etävanhempaan. Tämä on mahdollista laajojen tapaamisten kautta esimerkiksi väliaikaisen määräyksen mukaisesti. (Musta)

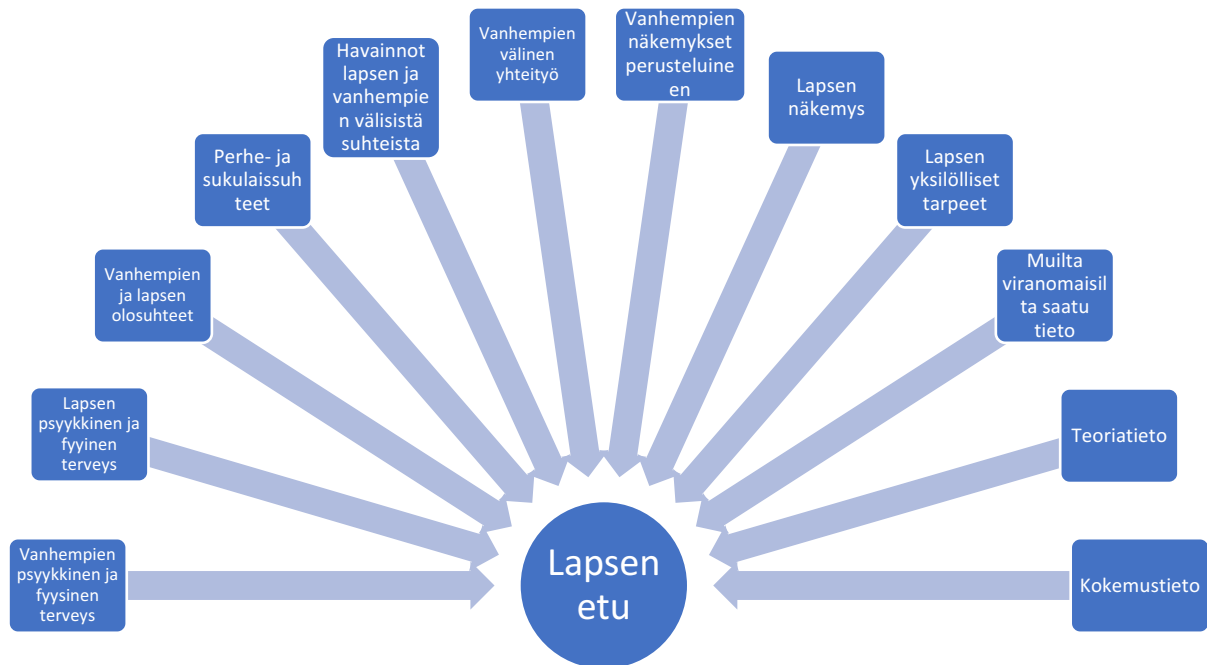
Olosuhdeselvityksissä nostetaan esiin vanhempien välisen riitelyn haitalliset vaikutukset lapsen kehitykseen ja tuodaan esiin keinoja, jotka voisivat vähentää riitoja ja painotetaan vanhempien välisen yhteistyön merkitystä. Miellän nämä kaksi asiaa tässä huoltoriitakontekstissa toisensa poissulkeviksi. Sosiaalityöntekijät kirjoittavat ohjeistuksen omaisesti vanhemmille siitä, miten heidän tulisi toimia ja miten tärkeää yhteistyö ja asialliset välit ovat. Samalla he tuovat esiin sen, että vanhemmat ovat riitaisia keskenään. Samassa selvityksessä esitetään huoli siitä, miten vanhempien välinen riitely vaikuttaa lapseen ja todetaan laajojen tapaamisten olevan lapsen edun mukaisia. Huomasin yhteenvedoja lukiessani odottavani, että sosiaalityöntekijät olisivat ottaneet tähän arvoasetelmaan kantaa silloin, kun laajat tapaamisoikeudet ovat juuri se seikka, joka altistaa lapsen jatkuvasti vanhempien väliselle riitelylle. Olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa yhteistyövanhemmuuteen kiteytyy useita lapsen edun merkityksiä ja niiden arvottaminen tulisi olla osa sosiaalityöntekijän ammatillisen näkemyksen rakentumisen prosessia.

6. Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkin 23:n lapsen asumista koskevaan riitatilanteeseen laaditun olosuhdeselvityksen yhteenvedosta sosiaalityöntekijöiden lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentumista ja sille annettuja merkityksiä ja sisältöjä. Rajattu aineistoni on pieni ja sivumäärältään se oli 49,5 sivua. Aineisto oli monipuolinen ja rikas. Siitä huolimatta, että aineisto sisälsi paljon samankaltaisia sisältöjä, oli jokaisen perheen ja lapsen tilanne yksilöllinen. Aineistoni perheitä yhdisti se, että kaikissa riidanosapuolina olivat äiti ja isä ja riita koski alakouluikäisiä lapsia. Muita kaikkia aineiston perheitä yhdistäviä piirteitä tai tekijöitä ei ollut löydettävissä. Huoltoriidat ja sitä kautta olosuhdeselvitykset koskettavat pientä osaa suomalaisia lapsiperheitä, mutta aineisto kertoi lapsen edusta ja ammatillisen arvioinnin rakentumisesta yhteenvedoista sellaisia seikkoja, jotka ovat jossain määrin yleistettävissä.

Sosiaalityöntekijöiden ammatillinen näkemys lapsen edusta rakentuu laaja-alaisen arvioinnin varaan, joka sisältää lukuisien eri tekijöiden huomioimista, niiden merkitysten laajempaa ymmärtämistä ja arvottamista suhteessa toisiinsa. Ammatillisen näkemyksen rakentumisen prosessi edellyttää tieteellisen teoreettisen tiedon hallitsemista olosuhdeselvitykseen sisältyvistä asioista sekä kykyä soveltaa tätä tietoa asiakkaiden vaihtelevat yksilölliset tarpeet ja tilanteet huomioiden. Olosuhdeselvitysten yhteenvedoista oli havaittavissa toistuvia rakenteita, joiden pohjalta sosiaalityöntekijät lähtivät kirjoittamalla rakentamaan ammatillista näkemystään lapsen edusta. Toistuvia rakenteita olen havainnollistanut kuviossa kolme. Kuvioon viisi olen puolestaan koonnut sosiaalityöntekijöiden lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentumiseen vaikuttaneita tekijöitä.

Kuvio 5. Lapsen edun ammatillisen arvion rakentuminen

Lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentuminen on yksilöllinen prosessi, jossa rakennusaineekset ovat pääasiassa samoja, mutta niiden painoarvo ja suhde toisiinsa vaihtelee tapauskohtaisesti. Olosuhdeselvitysten yhteenvedojen rakenne noudattelee sisällöllisesti toistuvaa kaavaa, joka luo perustan yksilölliselle arviolle lapsen edusta. Sosiaalityöntekijät nojaavat lapsen edun näkemyksessään paljon sekä vanhempien tuottamaan tietoon että muilta viranomaisilta kerättyyn tietoon. Tässä suhteessa he asettavat vanhemmat ja viranomaiset olosuhdeselvityksen pääasiallisiksi tiedontuottajiksi (myös Reinikainen 2013, 137). Selvityksissä, joissa lapsen näkemys oli nostettu yhteenvedossa esiin, se oli kirjoitettu hyvin pelkistetyksi. Lapsen näkemys esitettiin pääasiassa vain tapaamisoikeuden osalta ja useimmiten lapsen näkemyksenä oli tuotu esiin lapsen toiveita tapaamisten kestoista päivien määrien ja konkreettisina viikontähtäiminä, jotka lapsi tahtoi viettää isän tai äidin luona.

Merkittävää roolia tiedonmuodostumisen prosessissa näyttelivät havainnot lasten ja vanhempien välisistä tapaamisista sekä niiden pohjalta tehdyt tulkinnot (myös Karttunen 2010, 155.). Silloin, kun lasten omat näkemykset oli nostettu yhteenvedoissa esiin, niiden vaikuttavuus työntekijän arvioon jäi kuitenkin epäselväksi. Havaitsin, että sosiaalityöntekijän ammatillista näkemystä ilmentävien sisältöjen osalta lapsen mielipiteen riippumattomuutta ja kehittyneisyyttä ei ollut, kahta yhteenvetoa lukuun ottamatta, arvioitu tai sitä ei ollut kirjoitettu auki (myös Auvinen 2006; Karttunen 2010.).

Sosiaalityöntekijän monimutkaista ammatillisen näkemyksen rakentumisen prosessia ei ollut koostettu yhteenvedoissa helposti havaittavaan ja seurattavaan kirjalliseen muotoon (ks. Raunio 2009, 58; 122; Payne 2014, 3). Ammatillisen näkemyksen rakennusainekset olivat helposti löydettävissä, mutta niiden välisiä syy-yhteyksiä ei tuotu selkeästi esiin. Olosuhdeselvitykset ovat sivumäärällisesti pitkiä ja lukijan voi olla vaikeaa seurata tiedon muodostumisen prosessia. Kun sosiaalityöntekijän ammatillisen näkemyksen rakentumisen prosessia ei ole vedetty yhteen, voi se johtaa väärinkäsityksiin olemassa olevasta ja käytetystä tiedosta tai siitä, ettei kaikkea tietoa tahdota tuoda olosuhdeselvityksessä esille. Kun laajasti eri yhteyksistä kerätty ja prosessoitu tieto ja ammatillisen näkemyksen muodostumisen prosessi eivät välity lukijalle, voidaan sosiaalityöntekijän työtehtävä olosuhdeselvityksen laatijana mieltää oikeusprosessissa avustavaksi työntekijäksi tai vain tiedon kerääjäksi eikä asiantuntijatyöksi. (myös Aaltonen 2020, 290; Päivänsalo 2.11.2020.) Olosuhdeselvitykset ovat asiakirjoja, joita tuotetaan sosiaalityössä konkreettisesti ”ulospäin”. Sosiaalityön profession statuksen toivotaan vahvistuvan yhteiskunnassa ja muiden professioiden keskuudessa. Muiden ammattikuntien käyttötarkoituksiin tulevista asiakirjoista tulisi kiinnittää erityistä huomiota siinä, että vaativa asiantuntijuutta edellyttävä arviointityöskentelyä tulisi näkyväksi.

Olosuhdeselvitystyöskentelyssä merkittävä työväline on lasten ja vanhempien tapaaminen. Tapaamisten kautta saadaan paljon olennaista tietoa. Sosiaalityön luonteeseen kuuluvat inhimilliset aspektit, joita ei pystytä käytännöntyön prosessista eristämään. Olosuhdeselvitystyöskentelyä ohjaavat sosiaalityön eettiset periaatteet ja ammatillisuus (myös Pohjola 2002, 42). Työntekijän tulee tunnistaa omasta henkilökohtaisesta elämästään nousevat vaikuttimet, joilla voi olla merkitystä hänen ammatilliseen arvioonsa. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen vuorovaikutussuhteeseen sisältyy

olosuhdeselvitystyöskentelyssä, kuten muussakin sosiaalityössä, ilmeisenä osana valta. (Pohjola 2002, 43–45.) Olosuhdeselvitystyöskentelyn kautta sosiaalityöntekijällä on valta määritellä tapauskohtaisesti lapsen etu. Jotta olosuhdeselvitysten ammatillinen arviointi pysyy eettisesti kestäväenä, on sosiaalityöntekijän ymmärrettävä omien vaikuttimensa lisäksi vallan käytön tilanne suhteessa asiakkaaseen siitäkin huolimatta, ettei olosuhdeselvityksen sosiaalityöntekijällä ole suoranaista päätäntävaltaa lapsen asioissa.

Lapsen etua ilmentäviä ammatillisia näkemyksiään sosiaalityöntekijät toivat olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa esiin kahdeksalla eri ilmaisutavalla, jotka nimesin seuraavasti: 1) huolen ilmaisut, 2) kannanottoja ja ohjeistuksia ilmaisevat, 3) näkemyksien ilmaisut, 4) pohdinta ilmaisut, 5) selvitystyöskentelyn arviota ilmaisevat 6) toteavat ilmaisut 7) havaintojen ilmaisut ja 8) vaikutelmia ja käsityksiä ilmaisevat. Näitä ammatillisen näkemyksen ilmaisuja sosiaalityöntekijät käyttivät luovasti vaihdellen ilmaisutavasta toiseen. Ilmaisutavat eivät olleet riippuvaisia siitä, mitä niillä tuotiin esiin. Jokaisessa selvityksessä oli käytetty useampaa eri ilmaisutapaa. Huolentason arviointi on keskeinen osa olosuhdeselvityksen asiantuntijan työskentelyä. Sosiaalityöntekijät toivat usein esiin ammatillista näkemystään lapsen edusta huolen ilmaisujen kautta. Tapa ilmaista ammatillista näkemystään huolen ilmaisun kautta on niin syvään juurtunutta olosuhdeselvitystyöskentelyssä, että sitä turvauduttiin silloinkin, kun lapsen tai hänen perheensä tilanteesta ei nimenomaan ollut huolta. Sosiaalityöntekijät toivat esiin ammatillista näkemystään käyttäen sekä suoria että epäsuoria ilmaisukeinoja. En havainnut epäsuorien ja suorien ammatillisten näkemysten ilmaisujen käytöllä olevan yhtenäistä logiikkaa.

Havaintoni mukaan lapsen etu *merkityksellistyy* (ks. Pietikäinen & Mäntynen, 2009, 12–13) sosiaalityöntekijöiden kirjoitetuissa ammatillisissa näkemyksissä hyvin tavallisina vanhemmuuteen ja yhteistyövanhemmuuteen kuuluvina asioina tai niiden puuttumisena. Lapsen etu saa merkityksensä juuri niissä asioissa, joiden varaan sosiaalityöntekijä rakentaa ammatillisen arvionsa. Kuvioon kuusi olen koonnut lapsen edun merkityksellistymisen olosuhdeselvitysten yhteenvedoissa. Kuviot viisi ja kuusi ovat osittain päällekkäiset sisällöltään siksi, nämä ovat kiinteästi toisiinsa yhteydessä. Se, millä tai mitä arvioidaan, vaikuttaa siihen mitä merkityksiä asialle annetaan.

Kuvio 6. Lapsen edun merkityksellistyminen

Vanhemmuudessa lapsen eduksi merkityksellistyy lapsen hoivaaminen ja lapsen kasvua ja kehitystä tukeva aikuisjohtoinen arki. Lapsen kehitystä tukevan arjen nähdään puolestaan koostuvan aineellisten, emotionaalisten ja psykologisten tarpeiden tyydyttämisestä taitoina (myös Freeman 2007, 27–28). Hoivaamisen osalta merkityksen saivat lapsen terveyden turvaaminen ja huolenpito. Hoivaaminen nähtiin osana lapsen tasapainoisen kehityksen turvaamista. Kaiken kaikkiaan vanhemmuuden osalta lapsen eduksi merkityksellistyi lastensuojelun tapa mieltää lapsen etu LSL:n 4§:n lastensuojelun keskeisten periaatteiden mukaisesti (myös de Godzinsky 2014, 13; Pösö 2012, 80–81). Lastensuojelun keskeiset tavoitteet oli olosuhdeselvityksissä valjastettu vanhemmuuden keskeisiksi tehtäväksi. Erityisesti esiin nousivat LSL 4§:n kohdat 1, 2 ja 4. Näitä mukaillen lapsen etuna on, että vanhemmat kykenevät turvaamaan lapselle (1) tasapainoisen kehityksen

ja hyvinvoinnin (2) mahdollisuuden saada ymmärrystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon ja (4) turvallisen kasvuympäristön. (LSL 13.4.2007/417, 4§.)

Yhteistyövanhemmuus ja yhteishuolto nousivat aineistosta myös lapsen edun merkityksiksi. Tämä kuvastaa Suomalaisen yhteiskunnan vallalla olevaa arvomaailmaa, jossa erot ovat asettuneet normaaliksi osaksi perhe-elämän elinkaarta. Yhteistyövanhemmuus on eronneen perheen *perheyttä* jatkava tekijä ja lapsen etu kiteytyy juuri tähän vanhemmuuden jatkuvuuteen ja mahdollisuuteen ylläpitää suhteita kumpaankin vanhempaan. (myös Kuronen 2003, 106–107; Hokkanen 2005, 46; LSL 4§.) Toimivan yhteistyövanhemmuuden uhkana nähtiin vanhempien keskinäiset toimeen tulemisen haasteet (myös Hokkanen 2005, 46). Vanhempien välinen riitely nähtiin olevan lapsen edun toteutumisen esteenä ja sitä pidettiin lapsen kehitystä vaarantavana seikkana. Yhteistyön haasteiden nähtiin vaikuttavan vanhemman kykyyn tukea lapsen ja toisen vanhemman välistä suhdetta (myös Gjerstad 2009, 36; Niemi 2013, 35).

Sosiaalityöntekijöiden lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentumista ja sille annettuja merkityksiä ja sisältöjä on hyvä tutkia jatkossakin. Sosiaalityössä lukuisilla työkentillä lapsen etua arvioidaan jatkuvasti ja niillä arvioilla perustellaan päivittäin lukuisia päätöksiä ja asiakassuunnitelmia. Lapsen etu- käsite on poikkeuksellisen epätarkka rajoiltaan ja sisällöltään. Sosiaalityöntekijät käyttävät lapsen edun arvioinnissa laajasti sekä ammatillista että ei-ammattillisten tietovarantoaan ja näin ollen käsitykset voivat vaihdella laajastikin eri työntekijöiden välillä (myös Pösö 2012, 77; Pösö 2007, 68–69.) Jokainen työntekijä tarkastelee asiakkaiden tilanteita omasta viitekehyksestään ja tekee johtopäätöksiä oman kokemuksensa ja ymmärryksensä pohjalta. Tätä lapsen edun arviointia tehdään eri sosiaalitoimen toimipisteissä ja eri työtehtävissä. Olisi mielenkiintoista tutkia, miten paljon eri yhteyksissä ja eri tarkoituksiin laaditut lapsen edun arviot eroavat toisistaan ja toisaalta mikä niissä on yhteistä. Tällaisella haarukoinnilla voitaisiin saada käsitys, onko olemassa jotain tiettyjä asioita, joita sosiaalityössä otetaan huomioon, kun arvioidaan lapsen etua.

Sosiaalityöntekijöiden ammatillisen tiedonmuodostuksen prosessia on myös hyvä tutkia jatkossa. Olosuhdeselvityksiä laaditaan nykyään Suomessa suuremmissa kunnissa

omissa yksiköissään ja olosuhdeselvityksiä laativat työkokemuksen ja koulutuksen myötä asiaan erikoistuneet sosiaalityöntekijät. Tämä mahdollistaa tiedon kasaantumisen ja spesifisti juuri olosuhdeselvityksistä ja huoltoriitatilanteista. Olosuhdeselvityksissä työskentelyprosessit ovat lyhyitä ja tiedonmuodostumisen prosessia voisi esimerkiksi havainnoinnin ja haastattelun keinoin tutkia tarkemmin. Tutkimukseni oli vain pieni pintaraapaisu lapsen edun ammatillisen näkemyksen rakentumista ja sille annettujen sisältöjen tutkimuksessa ja tehty yhdestä kapea-alaisesta näkökulmasta. Aineisto oli rikas ja se tarjosi paljon lukuisia eri polkuja, joita olisi voinut lähteä seuraamaan.

Tutkimusprosessissa minulle tuli tutuksi hermeneuttinen kehä. Tutkijana kärsin kroonisesta ”kaikesta kiinnostumisesta” ja tartuin kaikkiin mahdollisiin kiinnostaviin seikkoihin ja lähdin useita kertoja kulkemaan eri polkuja. Aineiston saamisessa kesti paljon pidempään kuin olin suunnitellut ja näin ollen tutkimusaikatauluni ei pitänyt. Tutkimuksen aikatauluun on vaikuttanut myös se, että prosessin aikana olen perheeni kanssa sairastanut koronan ja käynyt henkilökohtaisessa elämässäni todella suuria mullistuksia läpi. Elämän ennakoimattomat vaikutukset tutkimuksen näkökulmasta eivät olleet negatiivisia, vaan antoivat tarpeellisia tuumaustaukoja, jotka auttoivat palaamaan tutkimuskysymykseen ja tämä puolestaan auttoi ylimääräisten sivujuonteiden karsimisessa. Tutkimuksen suorittamisen näkökulmasta olen havainnut, että pitkä työura ja omat työelämän kokemukset eivät ole helpottaneet prosessiani. Asettuminen tutkijan rooliin oli eri vaiheissa vaikeaa. Aluksi luin aineistoa sosiaalityöntekijä ja sitten kriitikkona. Aineiston pilkkominen useilla tavoilla osiin ja sitten taas kokonaisuutena lukeminen ja useat lukukerrat olivat tärkeä osa prosessia. Sosiaalityöntekijän roolissa aineiston lukeminen vein minut ”Onpa mielenkiintoista” -suohon, jossa tartuin joka ikiseen lillukan varteeseen. Suosta pääsin pois vasta, kun olin olosuhteiden pakosta pitämään ajallisesti taukoa aineistosta. Itselleni tämä tutkielma on monessa merkityksessä ollut *elämän matka*, joka on vahvistanut ammatillisuuttani ja ymmärrystäni tutkimuksen merkityksestä perustyössä.

Kiitokset henkilökohtaisille tiedonantajilleni, joilta pystyin tarkistamaan seikkoja, jotka auttoivat ymmärtämään asiakokonaisuuksia paremmin ja joiden selvittäminen muilla keinoilla olisi ollut vaikeaa. Kiitokset myös työyhteisölleni tuesta ja kannustuksesta. Kiitokset ennen kaikkea kaikille nimettömille asiakasperheille ja sosiaalityöntekijöille,

joiden työn ja prosessiin osallistumisen ansiosta olen päässyt kurkistamaan tutkimuksen maailmaan.

Lähteet

- Aaltonen, Anna-Kaisa 2020: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa. 2. uudistettu painos. 1. painos 2009. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.
- Aer, Janne 2012: Lastensuojeluoikeus. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Alma Talent oy. e-julkaisu. Viitattu 18.11.2020.
- Alasuutari, Pertti 2007: Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Gaudeamus. Helsinki.
- Antikainen, Mari 2007: Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Kopijyvä. Kuopio.
- Arnkil Tom Erik 2005: Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Gaudeamus Oy. Helsinki, 173–200.
- Autonen-Vaaranieniemi, Leena 2012: Eroisyyden oikeuttamisen periaatteet. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranieniemi, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkely & sosiaalityö. Vastapaino. Tampere, 101–119.
- Autonen-Vaaranieniemi, Leena 2018: Vanhempien riidat vuoroasuvien lasten näkökulmasta. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.): Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Gaudeamus. e-kirja, 34–47.
- Autonen-Vaaranieniemi, Leena 2019: Perheammattilaisten asemoituminen vanhemmuuteen ja vanhemmuutta koskevat kehitykset erotyössä. Janus 27(4), 362–378.
- Auvinen, Maija 2006: Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana ja asiantuntijana. Gummerus Kirjapaino Oy. Helsinki.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas 1994: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedon sosiologinen tutkielma. 6. painos. Alkuperäinen teos vuodelta 1966. Gaudeamus. Helsinki.
- Broberg, Mari & Hakonen, Mia 2009: Isät ja lasten hyvinvointi eron jälkeen. Teoksessa Kääriäinen, Aino & Hämäläinen, Juha & Pölkki, Pirjo (toim.): Ero, Vanhemmuus ja tukeminen. Hakapaino Oy. Helsinki, 123–144.
- Castrén, Anna-Maija & Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino 2019: Harvinaisesta ja kielletystä tavanomaiseksi ja hyväksytyksi: muuttava kulttuurinen ymmärrys avioerosta suomalaisessa yhteiskunnassa. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, Janus vol. 27 (4), 344–361.
- Ensi- ja turvakotien liitto. Turvassa- hanke kehittää käytäntöjä vaativiin huolto- ja tapaamisriitoihin. <https://ensijaturvakotienliitto.fi/turvassa-hanke-kehittaa-kaytantoja-vaativiin-huolto-ja-tapaamisriitoihin/>. Viitattu 5.5.2021.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Forsberg, Hannele 2012: Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranieniemi, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkely & sosiaalityö. Vastapaino. Tampere, 7–19.
- Forsberg, Hannele & Kääriäinen, Aino & Ritala-Koskinen, Aino 2019: Asumista koskeva sosiaalityön tieto olosuhdeselvityksissä. Yhteiskuntapolitiikka 84(3), 248–257.

- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino 2021: Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa. Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön. *Yhteiskuntapolitiikka* 86(1), 28–38.
- Freeman, Michael D.A. 2007: A Commentary on the United Nations Convention on Rights of a Child, Article 3: The best interests of a Child. Martinus Nijhoff publishers. Boston.
- Gjerstad, Eevastiina 2009: Valta kotikasvatuksessa. Yliopistopaino. Helsinki.
- de Godzinsky, Virve-Maria 2014: Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Tammerprint Oy. Helsinki.
- Gottberg, Eva 2013: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 7. ajantasaistettu painos. Oy Nord Print Ab. Helsinki.
- Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli 1999: Monisärmäinen sosiaalityö. 3. painos. 1. painos 1993. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Hautanen, Teija 2010: Väkivalta ja huoltoriidat. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Heinonen, Hanna 2016: Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Vastavuoroinen sosiaalityö. Toim. Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Ludén, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna. Gaudeamus. Tallinna.
- Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi 2013: Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere, 121–132.
- Helevä-Vuoti Kaisa & Leikas Minna (toim.) 2014: Oikeudenkäynti lapsiasioissa. Käsittelijän opas. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhanke. Raportti 1/2014. e-julkaisu. Viitattu 5.5.2021.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2004: Tutki ja kirjoita. 10. uudistettu laitos. 1. painos 1997. Tammi. Helsinki.
- Hokkanen, Tiina 2005: Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2013: Lapsen lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere, 149–151.
- Hurtig, Johanna 2003: Lasta suojelemassa: etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Itkonen, Erkki 1966: Kieli ja sen tutkimus. Collection Universitas 4. Helsingin Liikekirjapaino Oy. Helsinki.
- Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) 2010: Sosiaalityön käsikirja. 2 uudistettu painos. 1. painos 2007. Tietosanoma Oy. Tallinna.
- Karttunen, Risto 2010: Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere.
- Kauppi, Antti & Takalo, Ari 2014: Mentalisaation psykoanalyttiset juuret. Teoksessa Viinikka, Anne (toim.): Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Hämeen kirjapaino Oy. Tampere, 8–25.

- Kiili, Johanna 2006: Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä.
- Koskela, Riikka 2009: Ero lapsiperheessä. Miten tukea lasta ja vanhempia? Neuvo-projekti. Paintek Pihlajamäki oy. Helsinki.
- Kraus, Louis & Pope, Kayla 2009: The importance of Attachment in Custody Evaluations: Towards the Best Interest of the Child. Teoksessa Galatzer-Levy, Robert M.; Kraus, Louis & Galatzer-Levy, Jeanne (toim.) The Scientific Basis of Child Custody Decisions. John Wiley & Sons. New Jersey, 165–186.
- Kruk, Edward 2013: The Equal Parent Presumption. Social Justice in the Legal Determination of Parenting after Divorce. McGill-Queen's University Press. Ithaca.
- Kuivakangas, Johanna 2002: Kuuluuko ääni, löytyykö keinot? Lähtökohtia lasten pahoinvoinnin tarkasteluun. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.): Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Ota-van kirjapaino Oy. Keuruu, 30–50.
- Kuronen, Marjo 2003: Eronnut Perhe? Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhe tutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki, 103–120.
- Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Kääriäinen, Aino 2005: Dokumentointi tiedonmuodostuksena. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Gaudeamus Oy. Helsinki, 159–171.
- Lahti, Liisa 2020: Osa vanhemmista vieraannuttaa lapsia koronan varjolla: ”Moraalittomat ratkaisut tulevat eteen myöhemmin. Iltalehti 29.3.2020. e-julkaisu. Luettu osoitteesta: <https://www.iltalehti.fi/perheartikkelit/a/06ad7cff-e80f-4f19-8134-3811a1e7f800>. Viitattu 5.5.2021.
- Lapsiaisavaltuutettu 2013: Tiedätkö, mitä ovat lasten ihmisoikeudet? Selkokielineen esite. e-julkaisu 6.11.2013. Luettu osoitteesta: <https://www.lastensivut.fi/assets/Uploads/Lapsen-oikeudet-esite.pdf>.
- Lastensuojelun käsikirja 2021: Lapsen osallisuus. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen e-julkaisu 14.4.2021. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus>. Viitattu 30.8.2021.
- Lehtonen, Mikko 1996: Merkitysten maailma. Vastapaino. Tampere.
- Linnanmäki, Kirsikka 2019: Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa. Alma Talent. Helsinki.
- Linnavuori, Hannariikka 2018: Vuoroasumisen kokemus lapsuudesta varhaisaikuisuuteen. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.): Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Gaudeamus. e-kirja, 32–79.
- Litmala, Marjukka (toim.) 2002: Lapsen asema erossa. WS Bookwell Oy. Juva.
- Metsämuuronen, Jari 2005: Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Mikkola, Matti 2004: Lastensuojelu ja eurooppalaiset ihmisoikeudet. Teoksessa Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala Anne (toim.): Lastensuojelu tänään. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä, 61–76.
- Mutka, Ulla 1998: Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylän yliopistopaino Oy – SoPhi. Jyväskylä.
- Mäkinen, Olli 2006: Tutkimusetiikan ABC. Gummerus Kirjapaino Oy. Vaajakoski.

- Niemi, Petteri 2013: Hyvä, paha valta. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Hansaprint Oy. Vantaa, 31–54.
- Nurmela, Niina & Kaittila, Anniina 2019: Lapsiperheiden eropalveluiden kehittäminen sosiaali- ja terveystalvvelujärjestelmässä. Janus 27(4) 2019, 422–429.
- Nätkin, Ritva 2003: Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa: kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki, 16–38.
- Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana 2007: Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) Perhetyön tieto. Vastapaino. Tampere, 7–38.
- Pajulo, Marjukka & Salo, Saara & Pyykkönen, Nina 2015: Mentalisatio ihmistä suojaavana tekijänä. Lääketietellinen aikakausikirja Duodecim. 131(11), 1050–1057. e-julkaisu.
- Payne, Malcolm 2014: Modern Social Work Theory. 4. uudistettu laitos. 1. painos 1990. Palgrave Macmillan. China.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2019: Uusi kurssi kohti diskurssia. Vastapaino. Tampere.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009: Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino. Tallinna.
- Pohjola, Anneli 2002: Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu, 42–62.
- Pulkinen, Lea 2002: Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.): Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-Kustannus. Keuruu, 14–29.
- Pösö, Tarja 2007: Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.): Perhetyön tieto. Vastapaino. Tampere.
- Pösö, Tarja 2012: Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranieniemi, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Vastapaino. Tampere, 75–95.
- Päivänsalo, Pekka 2020: Kuka kuulee mua? -Lapsen kuuleminen väkivaltaa tai sen uhkaa sisältävässä ero- tai huoltoriidassa. Ensi- ja turvakotien liiton Webinaarin 2.11.2020 Asiantuntijapaneeli.
- Raamattu (1992) Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. 1. Kuninkaiden kirja, luku 3. Kirjapaja.
- Raatikainen, Panu 2004: Ihmistieteet ja filosofia. Gummerus Kirjapaino Oy. Helsinki.
- Raunio, Kyösti 2002: Managerismi – haaste sosiaalityön autonomiselle asiantuntijuu-delle. Yhteiskuntapolitiikka 67(6), 600–603.
- Raunio, Kyösti 2009: Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus Oy. Helsinki.
- Reinikainen, Sarianna 2013: Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere, 133–143.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko & Suominen, Tarja & Asikainen, Paula 2011: Sosiaalityön professionaalisuuden erot kuntaorganisaatioissa – Organisaatiokulttuurien ja organisaatioilmapiirin kirjo. Janus 19 (2), 143–157.
- Räty, Tapio 2004: Oikeusturvatekijät lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, Annamajja; Saarnio, Tuula & Hujala Anne (toim.): Lastensuojelu tänään. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 85–104.
- Räty, Tapio 2019: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. 4. painos. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.

- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006: KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>>. (Viitattu 12.11.2020.)
- Salo, Sirpa 2009: Vanhempien parisuhdeongelmien yhteys lasten käyttäytymisongelmiin ja psyykkiseen oireiluun. Teoksessa Kääriäinen, Aino & Hämäläinen, Juha & Pölkki Aino (toim.): Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Hakapaino Oy. Helsinki, 104–122.
- Salo, Ulla-Maija 2015: Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Högbäck, Riitta (toim.): Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Nuorisotutkimusseura Ry. e-julkaisu, 166–190.
- Sinkkonen, Jari 2020: Onnellinen lapsi. WSOY. EU.
- Socialstyrelsen 2018: Grundbok i BBIC. Barns behov i centrum. Materiaali on ladattavissa pdf-tiedostona osoitteesta www.socialstyrelsen.se.
- Takala, Annika & Takala, Martti 1992: Psykologinen kehitys lapsuusiässä. 4. painos. 1. painos 1987. WSOY. Porvoo.
- Taskinen, Sirpa 2001: Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Stakes oppaita 46. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.
- Toivonen, Virve-Maria 2017: Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Alma talent Oy. e-julkaisu.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. 2 uudistettu painos. 1 painos 2002.
- Törrönen, Jukka 2005: Puhetapoja analysoimassa. Rajankäyntiä kriittisen diskurssianalyysin ja semioottisen sosiologian välillä. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.): Tutkimusmenetelmien pyörteissä. WS Bookwell Oy. Juva.
- Törrönen, Marita 2005: Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Gaudeamus Oy. Helsinki, 218–239.
- Törrönen, Marita 2012: Onni on joka päivä. Lapsiperheen arki ja hyvinvointi. Gaudeamus Helsinki University Press. Tallinna.
- Valkama, Elisa & Litmala, Marjukka 2006: Child custody disputes in district courts. National Research Institute of Legal Policy. Publication 224. Helsinki. e-julkaisu. Luettu osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152456/224_Valkama_Litmala_2006.pdf?sequence=2.
- Valtavaara, Marjo 2020: Äiti esti isän ja tyttären tapaamiset koronaviruksen varjolla -tuomioistuimet ratkoneet eroperheiden tapaamisriitoja pandemian aikaan. Helsingin sanomat 11.9.2020.
- Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (28.6.1994/556).
- AsiakasL Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812).
- LAPE Kohti lapsi- ja perhelähtöisiä palveluita (2019). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://stm.fi/documents/1271139/1953486/LAPE-esite-verkko.pdf/68a59997-cc83-406d-ac8a-3dd8fbb5f3ba> Viitattu 30.8.2021.
- LHL Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361).
- LHL Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta (8.2.2019/190).

- LOS Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991
- LSA Lastensuojeluasetus 1010/1983
- LSL Lastensuojelulaki (13.4.2007/417).
- PeL Suomen perustuslaki (11.6.1999/731).
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798–3215. 2019, Liite-
taulukko 1. Perheet tyypeittäin vuosina 1990–2019. Helsinki: Tilastokeskus
[viitattu: 13.11.2020]. Saantitapa:
http://www.stat.fi/til/perh/2019/perh_2019_2020-05-22_tau_001_fi.html.
- TENK Tutkimuseettinen neuvottelukunnan julkaisuja 2019: Ihmiseen kohdistu-
van tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennako-
arviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019(3). E-
julkaisu.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020: Lapsen elatus ja huolto sekä isyyden selvittämi-
nen 2019. Perheoikeudellisten sopimusten määrät vähenivät. Tilastora-
portti 20/2020. Verkkojulkaisu 12.6.2020. Luettu osoitteesta:
[https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140117/Tr20_20.pdf?se-
quence=5](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140117/Tr20_20.pdf?sequence=5). Viitattu 5.5.2021.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020: Erotilanteet ja huoltajuus. Verkkojulkaisu
29.6.2020. Luettu osoitteesta: [https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-
arvo/tasa-arvon-tila/perheet-ja-vanhemmuus/erotilanteet-ja-huoltajuus](https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-tila/perheet-ja-vanhemmuus/erotilanteet-ja-huoltajuus).
Viitattu 5.5.2021.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2021: Sosiaalilautakunnan selvitys tuomioistuimelle.
Verkkojulkaisu 27.8.2021. Luettu osoitteesta: [https://thl.fi/fi/web/lapset-
nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/perheoikeudelliset-palvelut/sosiaalilau-
takunnan-selvitys-tuomioistuimelle](https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/perheoikeudelliset-palvelut/sosiaalilau-
takunnan-selvitys-tuomioistuimelle). Viitattu 30.8.2021.
- Yleiskommentti nro 12 (2009): Lapsen oikeus tulla kuulluksi. YK Lapsen oikeuksien komi-
tea.
- Yleiskommentti nro 14 (2013): Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti
huomioon (3 artiklan 1 kohta) YK Lapsen oikeuksien komitea.
- Yleiskommentti nro 15 (2013): Lapsen oikeudesta nauttia parhaasta mahdollisesta ter-
veydentilasta (24 artikla) YK Lapsen oikeuksien komitea.
- Suullinen tiedonanto. Olosuhdeselvityksiä laativa sosiaalityöntekijä 8.3.2021.
- Suullinen tiedonanto. Olosuhdeselvityksiä laativa sosiaalityöntekijä 8.9.2021.

Liite 1 Sirpa Taskinen: Selvityksen sisältö (Taskinen 2001, 76–78)

1. Selvityksen tarkoitus

Viittaus tuomioistuimen selvityspyyntöön (diaarinumeroineen). Asianosaisten nimet ja syntymäajat. Selvityksen tarkoitus.

2. Tiedot selvityksen tekotilanteesta

Perheenjäsenten tapaamisten päivämäärät, tapaamisten osallistujat ja mukana olleet työntekijät ja työskentelytavat (kotikäynti, toimistotapaaminen, lapsen kuuleminen toimistolla/kotona jne.)

3. Lyhyt kertomus perhetaustasta

Vanhempien ja lasten senhetkiset olosuhteet (vanhempien asuinkunnat, perhetilanteet, työajat, lapsen päivähoito/koulu jne.) Vanhempien eron taustoista voidaan tarvittaessa esittää lyhyt yhteenveto. Tässä kohtaa kerrotaan mistä lasta ja perhettä koskevat tiedot on kerätty. Tasapuolisuuden nimissä perhetaustasta on syytä kuvata kummankin vanhemman kannalta.

4. Lapsen kuuleminen

Selostus lapsen kuulemisesta tai perustelut kuulematta jättämisestä. Lapsen mahdollisesti ilmaisema mielipide ja tarvittaessa arvio siitä, onko lapsi kyennyt muodostamaan mielipiteensä tilanteesta itsenäisesti. Mikäli tietoja on pyydetty koulusta/päiväkodista/neuvolasta jne. nostetaan esiin näistä nousseet olennaiset seikat.

5. Vanhempien näkemys tilanteesta

Lyhyt selostus kummankin vanhemman suunnitelmista lapsen huollon/asumisen/tapaamisoikeuden järjestämisestä. Selostus mahdollisista vanhempien yhteisneuvotteiluista, joiden perusteella voidaan arvioida vanhempien yhteistoimintamahdollisuuksia ja erimielisyyden aiheita.

6. Vanhempien mahdollisuudet toimia lapsen huoltajana

Millainen suhde lapsella ja vanhemmalla on ollut tähän asti? Onko vanhempi kiinnostunut lapsesta? Mitkä ovat vanhemman edellytykset turvata lapsen huollosta ja tapaa-

misoikeudesta annetun lain 1§:n mukaisesti lapselle:

- myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden jatkuminen
- hyvä hoito ja kasvatusta
- iän ja kehitystasonmukainen valvonta ja huolenpito
- turvallinen ja virikkeitä tarjoava kasvuympäristö
- lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus
- ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä
- ruumiillinen koskemattomuus
- mahdollisuus itsenäistymiseen

7. Vanhempien olosuhteet

Erityisesti lapsen asuinpaikkaa valitessa joudutaan lapsen ja vanhemman suhteen lisäksi selvittämään myös vanhemman muita edellytyksiä ottaa lapsi hoitoonsa. Tällaisia seikkoja ovat mm. terveys, taloudelliset edellytykset, asunto, ajankäyttö, uudet puolisot, uusien puolisoiden lapset jne.

8. Ehdotukset perusteluineen

9. Liitteet

Mikäli ehdotuksen perusteluina on käytetty asiantuntijoiden / ammattilaisten lausuntoja, ne tulee liittää selvitykseen mukaan.

10. Salassapito

Maininta siitä, että selvitys sisältää salassapidettävää tietoa.

Liite 2 Lapsiasianvaltuutetun Lapsenoikeuksien sopimuksen esite

Lähde: <http://lapsiasia.ssthosting.fi/wp-content/uploads/2014/12/Suomenkielinen-LOS-esite.pdf>

Tiedätkö lasten ihmisoikeuksista?

Mitä YK:n lapsen oikeuksien sopimus tarkoittaa?

Yhdistyneet Kansakunnat (YK) on tehnyt sopimuksen lasten ihmisoikeuksista vuonna 1989. Suomi liittyi sopimuksen vuonna 1991. Melkein kaikki maailman valtiot ovat sopimuksessa mukana.

Suomen valtion pitää huolehtia siitä, että sopimuksen asiat toteutuvat lasten elämässä.

Suomen valtion pitää myös tiedottaa lapsen oikeuksista sekä aikuisille että lapsille.

Valtion pitää raportoida YK:lle säännöllisesti, miten lapsen oikeudet ja hyvinvointi ovat Suomessa kehittyneet.

Lapsiasiavaltuutettu arvioi ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Eduskunta on perustanut lapsiasiavaltuutetun toimiston vuonna 2005.

LAPSIASIAVALTUUTETTU

Ottaa selvää lasten mielipiteistä ja kertoo niitä aikuisille.

Selvittää, miten lapset voivat ja miten heidän oikeutensa toteutuvat.

Tiedottaa lapsille ja aikuisille lasten ihmisoikeuksista.

Vaikuttaa päätäjiin, että lasten asiat olisivat paremmiin.

Tekee yhteistyötä lapsien toimijoiden kanssa.

K kaikki lapset ovat yhdenvertaisia.

Lapsen tai hänen vanhempiensa iäki, ihonväri, kieli, omaisuus, uskonto, vamma tai sairaus ei vaikuta lapsen oikeuksiin. Ketään ei saa syrjiä tai kiusata.

Lapsella on oikeus hyvään elämään.

Lapsi saa olla oma itsensä. Aikuisten pitää tukea lasten mahdollisuuksia kasvaa ja kehittyä rauhassa ja omaan tahtiinsa.

Aikuisten pitää ottaa selvää, mitä lapset asioista ajattelevat

Aikuisten pitää kysyä ja kuunnella lapsen mielipiteitä ja ottaa ne tosissaan. Lapsille täytyy antaa mahdollisuus vaikuttaa omaan arkeensa.

Lapsen etu on asetettava ensisijaiseksi kun päätetään lasten asioista.

Vanhempien ja viranomaisten täytyy aina miettiä, miten heidän päätöksensä vaikuttavat lapsiin. Aikuisten pitää hakea ratkaisuja, jotka ovat lasten parhaimpia. Lapsille pitää perustella päätökset ymmärrettävästi.

Lapsen vanhemmillä on päävastuu lapsen huolenpidoista ja suojelusta.

Valtion ja kuntien pitää neuvoa ja tukea vanhempia lasten kasvatuksessa.

”Lapsen tulisi kasvaa perheessä onnellisuuden, rakkauden ja ymmärtämyksen ilmapiirissä.”

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa on yhteensä 54 kohtaa. Nämä ovat asioita, joista valtion ja kuntien päättäjien sekä kaikkien aikuisten pitää huolehtia.

1. Jokainen alle 18-vuotias on lapsi.
2. Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle yhdenvertaisesti. Lasta ei saa syrjää mistään syystä.

3. Aikuiset tekevät monia lasten elämään vaikuttavia päätöksiä. Heidän täytyy aina selvittää, mikä on lapsen kannalta parasta.

4. Valtion täytyy pitää huolta siitä, että tämä sopimus toteutuu lasten elämässä. Lapsille kuuluvat kaikki tähän sopimukseen kirjautut oikeudet.

5. Vanhemmillä on oikeus ja velvollisuus neuvoa ja ohjata lasta käyttämään tähän sopimukseen kirjattuja oikeuksia. Valtion pitää kunnioittaa tätä vanhempien oikeutta.

6. Lapsella on oikeus elämään. Valtion täytyy taata, että lapset saavat kasvaa ja kehittyä mahdollisimman hyvässä oloissa.

7. Lapsella on oikeus saada nimi heti syntymän jälkeen. Lapsella on oikeus saada kotimaa ja olla sen kansalainen. Lapsella on oikeus tuntea vanhempiensa ja olla heidän hoivossaan mikäli mahdollista.

8. Lapsella on oikeus säilyttää oma nimensä ja kansalaisuutensa. Lapsella on oikeus tuntea sukulaista.

9. Lapsella on oikeus elää vanhempiensa kanssa, jos he pystyvät huolehtimaan lapsesta. Jos lapsi asuu erossa äidistään tai isästään, hänellä on oikeus pitää yhteyttä häneen tarpeeksi usein. Jos yhteydenpito vähingoittaa lasta, viranomaiset voivat estää sen.

10. Jokaisella lapsella ja hänen vanhempiensa voivat joutua eri mahiin. Silloin valtion täytyy yrittää palauttaa heidät toistensa luokse mahdollisimman pian.

11. Valtion täytyy estää se, että aikuiset kuljettavat lapsia ilman lupaa maasta toiseen.

12. Lapsella on oikeus sanoa mielipiteensä asioista, jotka koskevat häntä itseään. Aikuisen täytyy selvittää lasten mielipide ennen kuin he tekevät lasta koskevia päätöksiä. Lasten mielipide tulee ottaa huomioon päätöksissä hänen iän- ja kehitystasonsa mukaisesti. Aikuisen täytyy perusteella päätökset lapselle ymmärrettävästi.

13. Lapsella on oikeus sanoa vapaasti mielipiteensä. Mielipiteillä ei saa kuitenkaan loukata toisia ihmisiä.

14. Lapsella on oikeus ajatella vapaasti. Lapsella on oikeus kuulla tai olla kuullunutta uskontoaan, oman maansa lakeja noudattaen. Vanhemmillä on oikeus ja velvollisuus neuvoa ja ohjata lasta tämän oikeuden käyttämisessä.

15. Lapsella on oikeus liittyä yhdistyksiin ja käyttää niiden kokouksissa.

16. Lapsella on oikeus ystävystymiseen. Lapsen kunniaa tai mainetta ei saa väheksyä tai loukata. Lasta koskevia tietoja ei saa levittää ilman lupaa ulkopuolisille. Kukaan ulkopuolinen ei saa tulla lapsen kotiin ilman lupaa. Lapselle lähetettyä postia ei saa avata kukaan muu kuin lapsi itse.

17. Lapsella on oikeus saada tietoa ja seurata tiedotusvälineitä monipuolisesti. Aikuisen täytyy suojella lasta tiedolta, joka vahingoittaa häntä.

18. Lapsen vanhemmillä on yhdessä vastuun lapsen kasvatuksesta ja huolenpidosta. Heidän tulee toimia lapsen parhaaksi. Valtion ja kuntien täytyy tukea vanhempiä tässä tehtävässä.

19. Aikuisen täytyy suojella lasta kaikelta väkivallalta ja huonolta kohtelulta. Lasta ei saa satuttaa millään tavalla. Kukaan ei saa kohdella lasta välinpitämättömästi tai käyttää lasta hyväkseen.

Lapsen oikeuksien päivää vietetään 20.11. NOSTA LIPPU SALKOON!

20. Lapsella on oikeus saada apua, jos vanhemmat eivät huolehdi hänestä tai kohtelevat häntä huonosti. Silloin lapsi voi asua esimerkiksi toisessa perheessä tai lastensuojelulaitoksessa. Lapsi voi palata vanhempien luokse jos se on lapselle hyväksi. Lapsen asuinpaikan ja kodin vaihtamista myöten keritaan pitää valittua. Lapsella on oikeus säilyttää suhteet itselleen tärkeisiin ihmisiin.

21. Jos lapsen vanhemmat kuolevat tai eivät pysty huolehtimaan hänestä, voi lapsi saada myös pysyvästi uuden perheen. Tätä sanotaan adoptioksi.

22. Toisesta maasta pakolaisena maahan tulleilla lapsella on oikeus saada tarvitsemaansa huolenpitoa.

23. Vamman lapsen täytyy saada hoitoa ja apua. Hänellä on oikeus erikoishoitoon, joka on parasta mahdollista hoitoa hänelle. Oikeenlaisella hoidolla taataan lapselle täysipainoinen ja hyvä elämä, joka parantaa lapsen itsetuntoa. Vammanista lasta pitää tukea niin, että hän voi osallistua sekä käydä koulussa ja harrastuksissa.

24. Lapsella on oikeus elää mahdollisimman terveenä. Lapsella on oikeus saada hoitoa ja apua, jos hän sairastuu. Lapsella on oikeus päästä lääkäriin. Myös vauvaa odottavien äitien terveydestä pitää huolehtia.

25. Muiden aikuisten täytyy hoitaa lasta hyvin, jos lapsi ei voi asua omien vanhempiensa luona. Lastensuojelun työntekijöiden tulee tietyin väliajoin tarkistaa, jatketaanko lapsen sijoitusta kodin ulkopuolelle.

26. Lapsilla ja vanhemmilla on oikeus saada valittoa apua rahatoisista.

27. Lapsella on oikeus saada koti, ruokaa ja riittävästi vaatteita. Valtion ja kuntien pitää auttaa vanhempiä niin, että lapsilla on kaikin puolin hyvät olot kasvaa ja kehittyä.

28. Lapsella on oikeus käydä koulua. Peruskoulun täytyy olla ilmainen. Kurssipidon koulussa pitää olla reilua. Valtion täytyy tarjota mahdollisimman monelle lapselle tilaisuus jatkaa opiskelema peruskoulun jälkeen.

29. Koulun täytyy kehittää lapsen taloja. Sen täytyy kehittää lapsen äidinkieltä sekä antaa tietoa lapsen omasta ja muiden maiden kulttuurista. Koulussa tulee kertoa lasten ja muiden ihmisten oikeuksista. Koulussa lapset opovat, mitä monikulttuurisuus, ympäristönsuojelu sekä sukupuolten tasa-arvo tarkoittavat.

30. Myös vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaan kuuluvalla lapsella on oikeus omaan kulttuurinsa, uskontoonsa ja kielenään.

31. Lapsella on oikeus leviää, leikkiä ja viettää vapaa-aikaa. Lapsella on oikeus tulla tutuksi uuteen kulttuuriin.

32. Lapsella ei saa teettää sellaista työtä, joka vahingoittaa hänen terveyttään tai häiritsee hänen koulunkäyntiään.

33. Aikuisten täytyy suojella lasta huumeilta.

34. Aikuisten täytyy suojella lasta seksuaaliselta häirinnältä. Kukaan ei saa houkuttaa tai pakottaa lasta seksiin.

35. Valtion täytyy estää lapsikauppa. Lapsikauppa tarkoittaa, että joku myy lasta toiselle ihmiselle. Lapsikauppa on rikos.

36. Aikuisten täytyy suojella lasta kaikenlaiselta huonolta kohtelulta.

37. Lasta ei saa rangaista julkisella tavalla tai kiduttaa. Kukaan ei saa väheksyä lapsen oikeuksia. Lasta ei saa laittaa vankilaan, jos muita vaihtoehtoja on olemassa. Jos lapsi kuitenkin joutuu vankilaan, hänestä täytyy huolehtia siellä hyvin. Lapsi ei saa olla vankilassa pitkään.

38. Lasta ei saa ottaa armeijan tai sotaan. Aikuisten täytyy suojella lapsia sodassa.

39. Valtion täytyy auttaa lasta, jos häntä on kohdeltu väärin.

40. Vaikka lapsi olisi rikkonut lakia tai lasta ei pitäisi lainkaan, häntä täytyy kohdella hyvin ja oikeudenmukaisesti.

41. Jonkin valtion laki voi olla lapselle parempi kuin tämä sopimus. Silloin ihmisten täytyy noudattaa maan omaa lakia.

42. Valtion täytyy huolehtia siitä, että kaikki sen asukkaat tietävät, mikä ovat lapsen oikeudet.

43. YK:n lapsen oikeuksien komitea vahvoi, että valtiot ja niiden asukkaat noudattavat tätä sopimusta.

44-54. Nämä kohdat kertovat siitä, kuinka pitkään sopimus on voimassa ja miten valtiot noudattavat sopimusta.

ONKO LAPSILLA VELVOLLISUUKSIA?

Ihmis oikeudet kuuluvat jokaiselle ilman ehtoja. Jokaisen velvollisuus on kunnioittaa toisten ihmisoikeuksia. Aikuisten velvollisuus on opettaa lapsille, mitä ihmis oikeudet tarkoittavat.

Esimerkkejä:

Lapsella on oikeus saada suojelua väkivalalta, hyväksikäytöltä ja laiminlyönniltä. Lapsi ei saa kuulla tai vahingoittaa toista millään tavalla.

Lapsella on oikeus puhutseen ympäristöön.

Myös lapsella on velvollisuus huolehtia parhaansa mukaan ympäristön puhtaudesta.

Lapsella on vapaus omaan ajatteluun, kulttuuriin ja uskontoon. Lapsella on myös velvollisuus kunnioittaa toisten ajatuksia ja uskonnollisia periaatteita.

Lapsen oikeuksista lapsille
www.lastensivut.fi

Lue lisää www.lapsiasia.fi

Tätä esitettä voi tilata ilmaisesti lapsiasavaltutetun toimistosta:
Lapsiasavaltutetun toimisto, Vapaudenkatu 58 A, 40100 Jyväskylä
lapsiasavaltutetu@som.fi, p:n + 358 295 16001

TÄRKEITÄ SANOJA:

Yhteistyneet Kansakunnat eli **YK** haluaa rauhaa koko maailmaan. Se auttaa kaikkia maita tekemään yhteistyötä, pitää ihmis oikeudet toteutusivat YK:n jäseniä ovat kaikki maailman valtiot.

Valtio ja kunnat järjestävät Suomessa palveluita ihmisille. Suomen kansalaiset muodostavat valtion. Valtion asioista asioista päättää eduskunta. Jokaisen suomen asuin asuu jossakin kunnassa. Korkokunnan asioista päättää kunnanvaltuusto. Verolla maksetaan esimerkiksi koulukäynti ja terveydenhoito.

Viranomaiset tarkoittavat aikuisia, jotka ovat tössä valtiolla tai kunnalla. He tekevät toia esimerkiksi lastensuojelussa, koulussa, poliisissa tai sairaalassa.

Lapsialan toimilijat ovat esimerkiksi järjestöt ja tutkimuslaitokset sekä viranomaiset, jotka pitävät lasten asioita.

Palvelu tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapset pääsevät lääkärin, jos he sairastuvat. Myös koulu ja päivähoito ovat lapsille suunnattuja palveluita.

Lasten suojelaitos tarkoittaa paikkaa, jossa lapsi voi asua, jos hän ei voi asua vanhempiensa kanssa. Lastensuojelulaitoksessa asuu yltä aikaa monia lapsia.

Siläsiiperte tarkoittaa toista perhettä, joka pitää huolta lapsesta. Lapsi voi muuttaa siisperteeseen, jos hänen omat vanhempiensa eivät voi huolehtia hänestä. Lapsi voi palata omien vanhempiensa luokse, jos se on lapselle hyväksi.

Adoptio tarkoittaa, että lapsi muuttaa pyryvästi toiseen perheeseen ja saa uudet vanhemmat. Lapsi ei enää palaa omien syntymävanhempiensa luokse.

Väheimistöröymillä tarkoitetaan ihmisä, joiden leili, kulttuuri, uskonto tai muu piirre eroaa valtaväestöstä. Suomessa kielivähemmistöryhmiin kuuluvat esimerkiksi romanit, suomenruotsalaiset ja viittomakieliset sekä monet maahanmuuttajat. Saamelaiset ovat vähemmistö sekä alkuperäiskansia. He ovat Suomen alkuperäistä väestöä.

LAPSIASAVALTUTETUN TOIMISTO

Osoite: Vapaudenkatu 58 A, 40100 Jyväskylä

Vaihde: 02 95 16001

Sähköposti: lapsiasavaltutetu@som.fi

www.lapsiasia.fi

Graafinen suunnittelu ja kannen kuva: Workshop Palva Oy

Pitokuvat: Jenna Mäkinen

Tiedotko lasten ihmisoikeuksista?

Lapsiasavaltutetun toimiston julkaisuja 2013:10.

ISSN-L 1798-3991

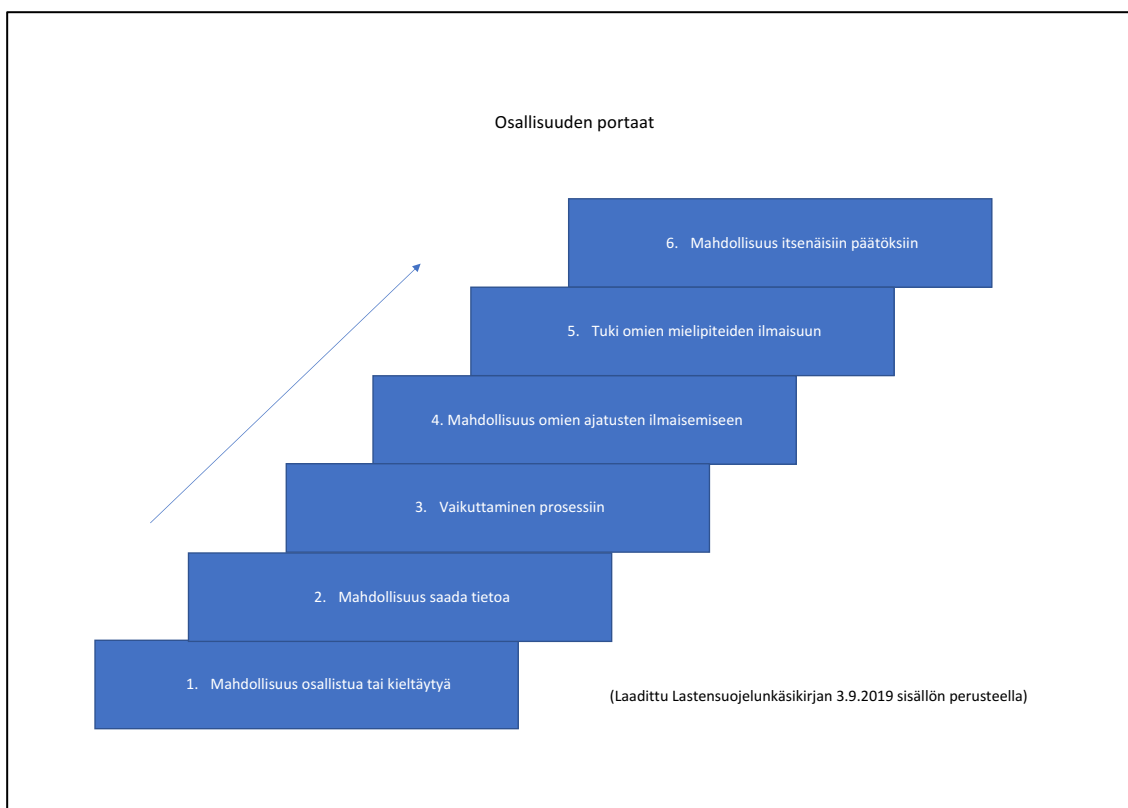
ISSN 1798-4009 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-952-00-3633-1 (PDF)

Julkaisu verkkosaa 11.10.2013 Päiväty 29.4.2014.

Liite 3 Osallisuuden portaavat, Lastensuojelun käsikirjasta

Kuvio 3. Osallisuuden portaavat

Laadin kuvion 2 Lastensuojelun käsikirjan sisältämän tekstin perusteella. Portaiden otsikot on lainattu suoraan lastensuojelun käsikirjasta.

1. Mahdollisuus osallistua tai kieltäytyä: Ensimmäinen rakennuspalikka sisältää ajatuksen siitä, että lapsella on aina oltava mahdollisuus valita, osallistuuko hän prosessiin vai ei. Tämä on erityisen tärkeää lastensuojelun viitekehyksessä, koska jotkin siellä eteen tulevat tilanteet voivat olla jopa liian haastavia aikuisillekin. (Lastensuojelun käsikirja 3.9.2019)

2. Mahdollisuus saada tietoa: Toinen porras edustaa ajatusta, että lapsella on oikeus saada riittävästi oikeaa tietoa tilanteesta, prosessista, siihen osallistuvista tahoista, omasta roolistaan ja omista oikeuksistaan. Tietojen antamisen velvollisuus lastensuojelussa on sosiaalityöntekijällä. Tietoja antaessa lapselle viranomaisen tulee huomioida lapsen ikä- ja kehitystaso. Tieto tulee antaa sellaisessa muodossa, että lapselle on mahdollisuus ymmärtää ja omaksua se. (Lastensuojelun käsikirja 3.9.2019).

3. Vaikuttaminen prosessiin: Kolmannessa portaassa korostetaan sitä, että lapsella tulee olla mahdollisuus vaikuttaa työskentelyprosessin. Vaikuttamisen paikkoja voivat lastensuojelun viitekehyksessä olla sen pohtiminen, mitä asioita tietyissä palavereissa käsitellään tai millä tavoin niitä käsitellään sekä ketkä tapaamiselle osallistuvat. (Lastensuojelun käsikirja 3.9.2019.)

4. Mahdollisuus omien ajatusten ilmaisemiseen: Neljäntenä elementtinä on osallisuuden rakentaminen siten, että lapsella on mahdollisuus ilmaista itseään omalla persoonallisella tavallaan ja saada oma äänensä aikuisten kuuluviin (Lastensuojelun käsikirja 3.9.2019).

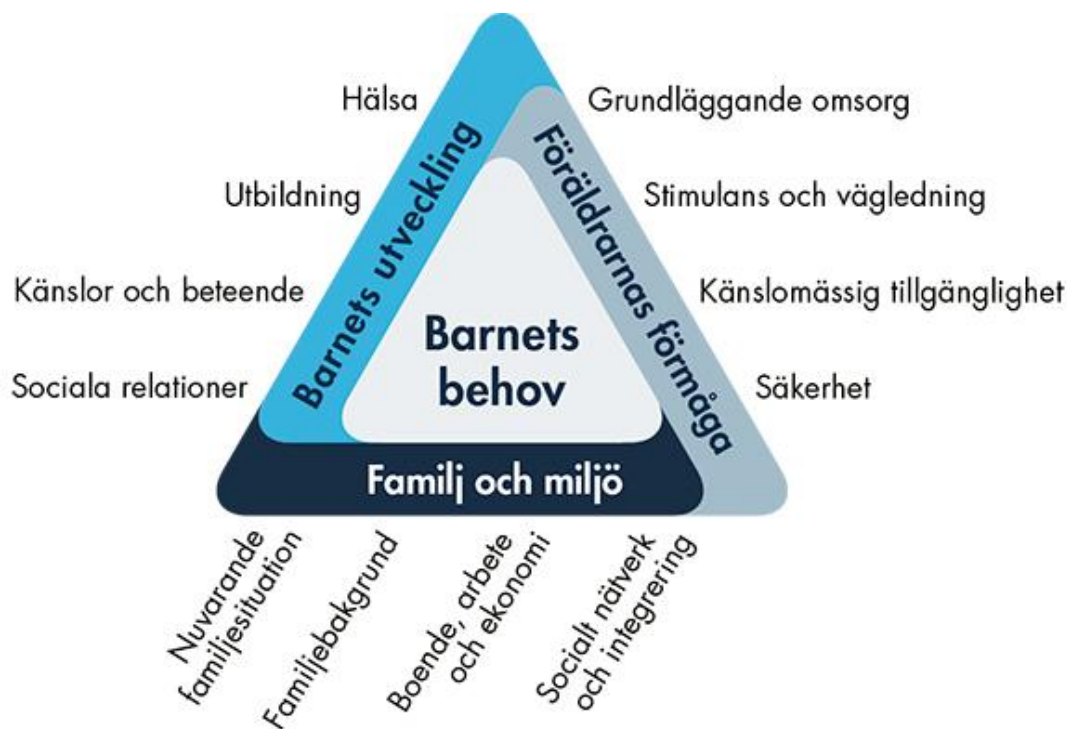
5. Tuki omien mielipiteiden ilmaisuun: Viides porras liittyy hyvin vahvasti neljänteen portaaseen. Viidennen portaan tarkoitus on korostaa sitä, miten paljon lapsi saa apua ja tukea omien mielipiteiden ilmaisemiseen ja toisaalta myös niiden selvittämiseen. Erityisesti lastensuojelussa käsiteltävät asiat ovat monimutkaisia ja vaikeita hahmottaa. Näin ollen lapselle ei välttämättä osata kertoa miksi ja mihin hänen mielipiteitään tarvitaan tai käytetään. Lapsi voi tarvita paljon apua mielipiteensä rakentamiseen ja ilmaisemiseen. Toisilla lapsille riittää kannustaminen tueksi ja toiset lapset taas tarvitsevat ihan fyysistä apua ajatusten sanoittamiseen konkreettisilla apuvälineillä kuten piirtäminen, erilaisten korttien ja kuvien käyttäminen tai tulkin välityksellä. (Lastensuojelun käsikirja 3.9.2019.)

6. Mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin: Kuudentena portaana on lapsen mahdollisuus tehdä itsenäisesti omaa elämäänsä vaikuttavia päätöksiä. Tässä asiassa lasten tilanteet ja mahdollisuudet vaihtelevat laajasti esimerkiksi iän ja kehitystason mukaan. Pienten lasten mahdollisuus tehdä itsenäisiä päätöksiä on vähäisempi kuin nuorten. Työntekijöiden tulee osata tunnistaa ne asiat, joissa lapset voivat tehdä itsenäisiä valintoja ja päätöksiä. (Lastensuojelun käsikirja 3.9.2019.)

Liite 4 Barns behov i centrum (BBIC), Socialstyrelsen 2018

BBIC-mallia kuvataan kolmiorakenteena, jonka keskiössä on lapsen tarpeet ja kolmion sivuina lapsen kehitys, vanhempien kyvyt sekä perhe ja ympäristö. Lapsen kehitys koostuu neljästä eri kehitysalueesta: terveys, koulutus, tunteet ja käyttäytyminen sekä sosiaaliset suhteet. Alueet perustuvat lääketieteelliseen, psykologiseen, pedagogiseen ja sosiaaliseen näkökulmaan, joista käsin arvioidaan lapsen kehitystä. Vanhempien kykyjä kuvataan myös neljällä osa-alueella: perusterveydenhuolto, virikkeet ja ohjaus, tunneherkkyys ja sensitiivisyys ja turvallisuus. Perhe ja ympäristö ovat se konteksti, jossa lapsi ja vanhemmat elävät ja ovat. Tämä osa on myös jaettu neljään eri osa-alueeseen: nykyinen perhetilanne, perhetausta, asuminen, työ- ja raha-asiat sekä sosiaalinen verkosto ja integraatio yhteiskuntaan ja palveluihin. BBIC-malli perustuu kahtiajaon varaan: kaikki esitetyt alakohdat voidaan nähdä lasta suojaavina, mikäli ne tukevat hänen kehitystään tai käänteisesti ne voidaan nähdä myös riskinä lapsen kasvulle ja kehitykselle, jos ne vaarantavat hänen kehityksensä. (Socialstyrelsen 2018, 8–25.) Socialstyrelsenin BBIC-mallin käsikirjassa (2018) korostuu riskien arviointi ja ehkäisy, joka on perusteltua siksi, että malli on alun perin suunnattu lastensuojelun käyttöön.

Barns behov i centrum - kolmiomalli

(Socialstyrelsen 2018, 24)

Liite 5 Helsingin sosiaalivirastossa BBIC-mallin pohjalta laaditut lastensuojelun arviointi-työvälineet (1-4)

1. Lapsen kehitykselliset tarpeet

Fyysinen terveys	Lapsen arki	Lapsen psyykinen ja sosiaalinen hyvinvointi	Päihteiden käyttö
Terveys <ul style="list-style-type: none"> ✓ Lapsen yleiskunto ✓ Fyysinen ja motorinen kehitys ✓ Allergiat, sairaudet ja vammat ✓ Raskausajan vaikutus lapsen terveydentilaan Fyysisestä terveydestä huolehtiminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Virkeys ja väsymys, lepo ja uni ✓ Säännöllinen ja terveellinen ravinto ✓ Liikunta ✓ Seksuaaliterveys ja -tieto ✓ Tapaturmat Diagnosoidut fyysiset sairaudet tai huoli fyysisestä terveydestä	Päivärytmi <ul style="list-style-type: none"> ✓ Arjen säännöllisyys ✓ Harrastukset ja kiinnostuksen kohteet Päiväkodissa tai koulussa olominen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Käykö mielellään päiväkodissa, koulussa tai töissä, onko poissaoloja tai lintsausta ✓ Kiusaako/kiusataanko ✓ Oppimistulokset ja arvosanat, suoriutuminen ✓ Keskittymiskyky/oppimiskyky ✓ Tulevaisuudensuunnitelmat/jatkosuunnitelmat Ikätasoinen suoriutuminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Itsestä huolehtiminen ja hygienia ✓ Kotityöt ✓ Raha-asiat ja ostokset ✓ Paikasta toiseen liikkuminen ✓ Realistinen käsitys vaaratilanteista 	Minäkuva <ul style="list-style-type: none"> ✓ Itseluottamus ja itsetuntemus ✓ Identiteetti (esim. etninen, uskonnollinen, kulttuurinen, koulutuksellinen/ammattilinen, sosiaalinen, sukupuoli-identiteetti, seksuaali-identiteetti) Tunne-elämä ja käyttäytyminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Mieliä ✓ Tunteiden ilmaiseminen ✓ Vaikeuksien kohtaaminen ✓ Karkaileminen ja häiriökäyttäytyminen ✓ Väkivaltaisuus ja rikollisuus Perhe ja sosiaaliset suhteet <ul style="list-style-type: none"> ✓ Läheiset ✓ Suhde vanhempiin ✓ Suhde muihin perheenjäseniin ✓ Ystävät ja suhde heihin ✓ Suhtautuminen muihin lapsiin ✓ Luottavaisuus ja avoimuus ✓ Kanssakäyminen muiden aikuisten kanssa Turvasuunnitelman tarve <p>Diagnosoidut psyykkiset sairaudet tai huoli psyykkisestä terveydestä</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Lapsen päihteidenkäytön historia ✓ Käytön säännöllisyys ✓ Terveysvaikutukset ✓ Vaikutus arjesta selviytymiseen ✓ Vaikutus sosiaalisiin suhteisiin ✓ Päihteisiin liittyvä riskikäyttäytyminen

2. Vanhemman/vanhempien voimavarat ja tuentarve

Vanhemmuuden taidot	Psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tarjoaminen	Vanhemman/vanhempien elämäntilanne, hyvinvointi ja terveys	Päihteiden käyttö
Perushoidosta huolehtiminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ravinnon ja vaatetuksen tarjoaminen ✓ Hygieniahuolehtiminen ✓ Koulunkäynnistä huolehtiminen ✓ Tarvittavan hoidon järjestäminen ✓ Virikkeiden tarjoaminen ja kannustaminen ✓ Kannustaminen liikuntaan ja harrastuksiin ✓ Lapsen suojeleminen ongelmilta ✓ Omatoimisuuden opettaminen ✓ Riittävän vapaa-ajan tarjoaminen lapselle, kaverit voivat käydä kylässä ✓ Rajojen asettaminen (ruokailut, kotituloajat, nukkuminen) Henkinen tuki ja rakkauden antaminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ajan viettäminen lapsen kanssa ja henkisen tuen tarjoaminen ✓ Oppimiseen kannustaminen ✓ Itsenäisyyteen ja vastuunkantoon kannustaminen Elämän opettajana toimiminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Arkielämän taitojen opettaminen ✓ Oikean ja väärän opettaminen ✓ Hyvänä esimerkkinä toimiminen ✓ Sääntöjen ja hyvien tapojen opettaminen ✓ Väkivallattomuuden opettaminen 	Hyvinvoinnin tarjoaminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Emotionaalisen läheisyyden antaminen ✓ Kiinnostuksen ja myötätunnon osoittaminen lasta kohtaan ✓ Tukeminen lapsen valinnoissa ja vaikeuksissa ✓ Kannustaminen ja ylpeys lapsesta ✓ Huolista ja murheista keskusteleminen ✓ Lapsen huomioiminen osana perhettä ✓ Vanhempien ihmissuhteiden tasapainoisuus Turvallinen kasvatusta <ul style="list-style-type: none"> ✓ Vanhemman kasvatusta on lapselle turvallista ✓ Vanhemmat ovat johdonmukaisia ja vakaita ja arki on säännöllistä ✓ Vanhemmat tukevat toisiaan kasvatuksessa ✓ Vanhemmilla on vastuu perheestä ✓ Vanhempi ei kohdistu väkivaltaa toista vanhempaa tai ketään muuta kohtaan ✓ Lapsen ei kohdistu väkivaltaa ✓ Lapsen ei kohdistu seksuaalista hyväksikäyttöä 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Elämäntilanne ja arki ✓ Vanhempien keskinäiset välit ✓ Vanhemman mahdollinen uusi parisuhde ja kumppanin huolenpito lapsesta ✓ Taloudellinen tilanne ✓ Asuminen ✓ Vanhempien jaksaminen ✓ Fyysiset sairaudet ✓ Psyykinen hyvinvointi ja mahdolliset sairaudet 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vanhemman päihteidenkäytön historia ✓ Päihteidenkäytön määrä ja säännöllisyys ✓ Käytön vaikutus lapseen ja perheeseen ✓ Käytön vaikutus töihin ja päivärytmiin ✓ Käytön vaikutus sosiaalisiin suhteisiin

3. Lapsen hyvinvointi ja tuentarve

	Ei huolta	1 Lievä tuen tarve - peruspalvelut	2 Merkittävä tuen tarve - peruspalvelut ja erityispalvelut	3 Suuri tuen tarve - peruspalvelut ja erityispalvelut	4 Erittäin suuri tuen tarve - erityispalvelut, lapsen kuntouttava perhehoito tai laitoshoido
FYYSINEN TERVEYS	Terve lapsi/ mahdolliset sairaudet hoidossa	Lieviä puutteita terveydestä huolehtimisessa	Terveydestä huolehtiminen puutteellista	Terveys ja siitä huolehtiminen vakavasti puutteellista	Lapsen terveys vaarassa
LAPSEN ARKI	Ikätasoinen arki	Arjessa lieviä puutteita/ ongelmia	Lapsen arjessa puutteita/ongelmia	Lapsen arjessa vakavia puutteita/ ongelmia	Lapsi heitteillä
LAPSEN PSYKKINEN HYVINVOINTI	Psyykkisesti hyvinvoiva lapsi/ mahdolliset sairaudet hoidossa	Psyykkisessä hyvinvoinnissa ja siitä huolehtimisessa lieviä puutteita	Psyykkisessä hyvinvoinnissa ja siitä huolehtimisessa puutteita	Psyykkisessä hyvinvoinnissa ja siitä huolehtimisessa vakavia puutteita	Lapsi on vaaraksi itselleen tai muille/ lapsen psyykkisestä sairaudesta ei huolehdita
LAPSEN SOSIAALINEN HYVINVOINTI	Ei ongelmia sosiaalisissa suhteissa ja taidoissa	Lieviä ongelmia sosiaalisissa suhteissa ja taidoissa	Ongelmia sosiaalisissa suhteissa ja taidoissa Lapsen lievä rikollisuus	Vakavia ongelmia sosiaalisissa suhteissa Lapsen toistuva rikollisuus	Sosiaalisissa suhteissa vakavia lapsen hyvinvointia vaarantavia tekijöitä Lapsen toistuva vakava rikollisuus
PÄIHTEIDEN KÄYTTÖ	Ei lainkaan käyttöä	Satunnainen käyttö	Toistuvaa käyttöä	Huolestuttavaa säännöllistä käyttöä	Runsasta ja usein toistuvaa käyttöä

4. Vanhemmuuden tuentarve ja voimavarat

	Ei huolta	1 Lievä tuen tarve - peruspalvelut	2 Merkittävä tuen tarve - peruspalvelut ja erityispalvelut	3 Suuri tuen tarve - peruspalvelut ja erityispalvelut	4 Erittäin suuri tuen tarve - erityispalvelut, lapsen kuntouttava perhehoito tai laitoshoido
VANHEM- MUUDEN TAIDOT	Vanhempi vastaa lapsen tarpeisiin ja huolehtii lapsesta hyvin	Lieviä puutteita lapsen tarpeisiin vastaamisessa	Puutteita lapsen tarpeisiin vastaamisessa	Vakavia puutteita lapsen tarpeisiin vastaamisessa	Vanhemmuuden taitojen puutteellisuus aiheuttaa suuren riskin lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle
PSYKKISEN JA SOSIAALISEN HYVINVOINNIN TARJOAMINEN	Lapsen kasvu ympäristö on vakaa ja turvallinen	Lapsen kasvu ympäristön vakaudessa ja turvallisuudessa on lieviä puutteita	Lapsen kasvu ympäristössä on epävakaita tekijöitä	Lapsen kasvu ympäristössä on paljon epävakaita tekijöitä	Lapsen turvallisuus on vaarassa ja kasvu ympäristö on epävakaa
VANHEMMAN VOINTI JA ELÄMÄN- TILANNE	Vanhempi voi hyvin ja elämäntilanne on vakaa	Vanhemman voinnissa ja elämäntilanteessa tekijöitä, jotka vaikuttavat lapsesta huolehtimiseen	Lieviä elämänhallinnan ongelmia, jaksamiseen vaikuttavia tekijöitä ja tekijöitä, jotka vaikuttavat lapsesta huolehtimiseen	Elämänhallinnan ongelmia, jaksamisongelmia tai tekijöitä, jotka rajoittavat lapsesta huolehtimista	Vakavia elämänhallinnan ongelmia, vakavia jaksamisen ongelmia ja vaikeuksia huolehtia lapsesta
VANHEMMAN PÄIHTEIDEN KÄYTTÖ	Kohtuullinen käyttö tai ei käyttöä	Satunnaista riskikäyttöä	Toistuvaa riskikäyttöä	Säännöllistä ja runsasta käyttöä	Runsasta käyttöä ja siihen liittyvää vakavaa riskikäyttäytymistä